

**T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ
BİLİM DALI**

KARS BELEDİYESİ TARİHİ

(1920-1970)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazine DOĞUALP

**TEZ YÖNETİCİSİ
Doç.Dr.Selçuk URAL**

Kars - 2011

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ
BİLİM DALI

KARS BELEDİYESİ TARİHİ
(1920-1970)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZİNE DOĞUALP

TEZ YÖNETİCİSİ
DOÇ. DR. SELÇUK URAL

KARS-2011

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Hazine DOĞUALP'e ait Kars Belediyesi Tarihi konulu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Türkiye Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalında Yüksek Lisans olarak oy ..*bir.kipi*...ile... kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesinin Ünvanı, Adı ve Soyadı

İmza

Doç. Dr. Selçuk URAL

Yrd. Doç. Dr. Nebahat O. ARSLAN

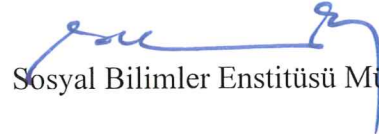
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖZDEMİR

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../200 tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

UYGUNDUR

...../...../.....

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ	III
KISALTMALAR	IV
TABLO ve RESİM ÇİZELGESİ.....	V

GİRİŞ

KARS'IN TARİHİ COĞRAFYASI VE NÜFUS YAPISI

1. KARS'IN TARİHİ COĞRAFYASI1
2. KARS'IN NÜFUS YAPISI.....3

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E BELEDİYECİLİK

1. OSMANLI DEVLETİ'NDE BELEDİYECİLİK FAALİYETLERİ.....	6
1.1. Tanzimat Öncesi Osmanlı Devletinde Şehir Yönetimi.....	6
1.1.1. Osmanlı Devleti'nde Şehir Yönetiminde Kadılar.....	7
1.1.2. Osmanlı Devleti'nde Şehir Yönetiminde Vakıflar.....	10
1.1.3. Osmanlı Devleti'nde Şehir Yönetiminde Lonca Teşkilatı.....	11
1.2. Tanzimat Dönemi Osmanlı Devleti'nde Belediyecilik.....	12
2. CUMHURİYET DÖNEMİ BELEDİYECİLİK FAALİYETLERİ	
2.1. Belediyeciliğin Gelişimi.....	14
2.2. 1930 Tarihli Belediye Kanunu.....	17

İKİNCİ BÖLÜM
KARS BELEDİYESİ'NİN KURULUŞU VE FAALİYETLERİ

1. KARS BELEDİYESİ'NİN KURULUŞU.....	20
2. KARS BELEDİYESİ'NİN GELİRLERİ.....	21
3. KARS BELEDİYESİ'NİN FAALİYETLERİ	
3.1. Kars'ta Yerleşim Birimleri.....	25
3.2. Şehrin Yol Durumu.....	26
3.3. Kars'ta Su Meselesi.....	35
3.4. Kars'ta Elektrik.....	41
3.5. Kars'ta Kanalizasyon ve Temizlik.....	44
3.6. Belediyenin Diğer Faaliyetleri.....	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KARS BELEDİYE BAŞKANLARI VE BİYOGRAFİLERİ

1. Akif Çiçek (1920-1921).....	49
2. Cihangiroğlu İbrahim Aydın (1921-1926).....	50
3. Hüseyin Han Talınlı (1926-1930).....	54
4. Hafız Kurban Yurtseven (1930-1932).....	55
5. Hayrullah Dağlı (1932-1938).....	58
6. Mehmet Rüstem Bahadır (1938-1946).....	59
7. Tahir Barlas (1946-1950).....	60
8. Nevruz Gündoğdu (1950-1953).....	61
9. Baki Gündoğdu (1953).....	62
10. Tanrıverdi Gökçay (1953-1954).....	62
11. İsmail Hakkı Alaca (1955-1957).....	63
12. Yusuf Erengüç 1957-1960.....	64
13. Arif Taşçı (1963-1971).....	65

SONUÇ.....	67
KAYNAKLAR.....	69
EKLER.....	76
ÖZGEÇMİŞ.....	108

YÜKSEK LİSANS TEZİ
KARS BELEDİYESİ TARİHİ (1920-1970)
Hazine DOĞUALP
Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Selçuk URAL

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde merkezi sistemin gücü ekseninde binası olmayan ama kuralları ile işleyen bir belediyeçilik sistemi vardı. Kanunnameler ile sistemleşen bu kurumun başında ise bugünkü belediye başkanlarının görevini üstlenen kadı vardı. Ancak bu durum Tanzimat reformları ile değişime uğradı. Belediyeçilik, Tanzimat öncesinde şehir yönetimi adı altında gerçekleştirilirken, Tanzimat sonrasında çıkarılan nizamnamelerle gerçekleştirildi.

Milli mücadele sonrasında kazanılan zafer gerçekleştirilen inkılaplarla taçlandırılmış ve yeni bir yapılanmaya gidildi. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ülkenin yeniden imarı ve halkın ihtiyaçlarının karşılanması için belediye teşkilatları yeniden oluşturuldu.

Cumhuriyet dönemi gelindiğinde ise belediyeçilik faaliyetlerinin temelini 1930 tarihli 1580 sayılı belediye kanunu oluşturdu. Bu kanun doğrultusunda başta Kars Belediyesi olmak üzere ülkedeki tüm belediyeler şekillendi.

1920 yılında kurulan Kars Belediyesi savaştan yeni çıkan bir ülkenin diğer belediyeleri ile aynı kaderi paylaşan bir belediyedir. Bu nedenle çalışmaları sınırlı olan Kars Belediyesi ancak 1930'lu yıllara gelindiğinde şekillenebilmiş ve kuruluşundan itibaren ilk elli yıllık süreçte on üç belediye başkanı değiştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kars Belediyesi, Belediyeçilik, 1930 Tarihli Belediye Kanunu, , Belediye Başkanı, Belediyeçilik Faaliyetleri.

THESIS OF MASTER ART
THE HISTORY OF KARS MUNICIPAL (1920-1970)

Hazine DOĞUALP

Supervisor: Doç. Dr. Selçuk URAL

ABSTRACT

In the Ottoman Empire, there was a municipal system which didn't have a construction in the axis of the power of the central system but worked with its rules. There was khadi who undertook the duty of the current mayor at the beginning of that institution which was systematized with the kanunnames. However that situation varied with the Tanzimat reforms. Before the Tanzimat, while the municipality was materialized under the name of the city administration, after the Tanzimat it was materialized with the regulations which were produced.

The victory which was won after the National Struggle was crowned with the revolutions and a new structuring was started. With the declaration of the Republic, the municipal organizations were constituted again for the reconstruction of the country and the needs of the public.

In the Republic period, the 1930 dated, the 1580 numbered municipal law constituted the basis of the municipal activities. Firstly Kars and then all the other municipalities were formed in the country with that law.

Kars municipality which was established in 1920 is a municipality which shares the same fate with the other municipalities of a country which has left from the war recently. So, Kars municipality whose works were restricted was hardly able to form itself in the 1930s. The activities of Kars municipality which had thirteen mayors in the first fifty years even hasn't reached the wanted level today since its establishment.

KEYWORDS: Kars Municipality, Municipality, The Municipal Law (1930), Mayor, Municipal Activities.

ÖNSÖZ

Cumhuriyet'in ilk yıllarında belediyeçilik faaliyetleri hala Osmanlı Devleti zamanında kullanılan 1864 Dersaadet Belediye Nizamnamesi ve 1877 Vilayet Belediye Nizamnamelerine göre şekillenmektedir. Bu durum 1930 yılında 1580 Sayılı Belediye kanununun kabulü ile değişmiş ve bu tarihten sonra modern anlamda belediyeçilik faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için çalışmalara başlanmıştır.

Üç bölümden oluşan Kars Belediyesi Tarihi adlı bu çalışmada Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e belediyeçilikteki ilerleme ve 1930 tarihli belediye kanununa göre şekillenen bir belediyenin ilk elli yıllık süre zarfında ne gibi bir gelişme sergilediği ele alınmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde Osmanlı Devleti'nde belediyeçilik ya da diğer bir deyişle şehir yönetimi anlayışı ele alındı. Osmanlı şehir yönetimi anlayışında Cumhuriyet'e gelindiğinde ne gibi değişiklikler olduğu ortaya konulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde 1920 yılında kurulan Kars Belediyesinin ne şartlar altında kurulduğundan bahsedilmektedir. Kuruluşunda savaştan yıpranan bir şehir olan Kars'ta kurulan bir belediyenin elli yıllık süre içerisinde kat ettiği gelişme irdelenmektedir. Bu konuda belediye başkanları ve valilerin desteği, özel çabaları gözler önüne serilmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Kars Belediyesi'ne ve Kars şehrinin gelişimine katkıda bulunan belediye başkanlarının hayatları irdelendi. Tek tek on üç belediye başkanının hayat hikâyeleri ele alınmıştır.

Bana bu konuda çalışma fırsatı veren ve çalışmamda katkılarını ve desteğini esirgemeyen Sayın Hocam Doç. Dr. Selçuk URAL'a, Değerli Hocam Yrd. Doç.Dr. Cemil KUTLU'ya ve Doç. Dr. Murat KÜÇÜKÜĞURLU'ya teşekkür ederim.

KISALTMALAR

BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BDEKT	: Belediye Daimi Encümen Karar Tutanakları
BKKGMKDBK	: Başvekalet Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü,
Bkz.	: Bakınız
BMGMK	: Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Katalogu
BMUMK	: Başvekâlet Muamelat Umum Müdürlüğü Katalogu
BPPGMBATDBK	: Başvekalet Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü, Bakanlıklar Arası Tayin Daire Başkanlığı
C	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi Katalogu Kararlar Daire Başkanlığı
ESA	: Emekli Sandığı Arşivi
KBA	: Kars Belediyesi Arşivi
s	: Sayfa
S	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC.	: Türkiye Cumhuriyeti

TABLO-BELGE VE RESİM ÇİZELGESİ

TABLO ÇİZELGESİ

- Tablo 1: 1935 Nüfus Sayımı Gösteren Tablo
- Tablo 2: Cumhuriyet Dönemi Belediyelerin Uygulamaları
- Tablo 3: Kars Belediyesi'nin Gelirleri
- Tablo 4: Vergi ve Resimlere Göre Belediye Gelirleri 1
- Tablo 5: Vergi ve Resimlere Göre Belediye Gelirleri 2
- Tablo 6: 1935 Yılı Yapılan Yolları Gösteren Tablo
- Tablo 7: Belediye Gelir ve Giderlerini Gösteren Tablo
- Tablo 8: Temizlik Malzemeleri ve Hademeleri Gösteren Tablo
- Tablo 9: Belediye Tarafından İtfaiyeye Alınan Malzemeleri Gösteren Tablo

BELGE ÇİZELGESİ

- Belge 1: 1935 Yılında Kars Çayı'ndan Şehre Gelen Su Kanallarını Gösteren
Belge

RESİM ÇİZELGESİ

- Resim 1: Merkez ve Köy Yollarını Gösteren Harita
- Resim 2: Akif Çiçek resmi
- Resim 3: Cihangiroğlu İbrahim Bey Resmi
- Resim 4: Hüseyin Han Talınlı Resmi
- Resim 5: Hafız Kurban Yurtseven Resmi
- Resim 6: Hayrullah Dağlı Resmi
- Resim 7: Mehmet Rüstem Bahadır Resmi
- Resim 8: Tahir Barlas Resmi
- Resim 9: Nevruz Gündoğdu Resmi
- Resim 10: Baki Gündoğdu Resmi
- Resim 11: Tanrıverdi Gökçay Resmi
- Resim 12: İsmail Hakkı Alaca Resmi
- Resim 13: Yusuf Erengüç Resmi

- Resim 14: Arif Taşçı Resmi
- Resim 15: Akif Çiçek Nüfus Kayıt Örneği
- Resim 16: Nevruz Gündoğdu Nüfus Cüzdanı
- Resim 17: Nevruz Gündoğdu Ölüm Belgesi
- Resim 18: Tanrıverdi Gökçay Nüfus Sureti
- Resim 19: Tanrıverdi Gökçay Ölüm Belgesi
- Resim 20: İsmail Hakkı Alaca Nüfus Sureti
- Resim 21: İsmail Hakkı Alaca Ölüm Belgesi
- Resim 22: Yusuf Erengüç Nüfus Cüzdanı Sureti
- Resim 23: Arif Taşçı Nüfus Kayıt Örneği
- Resim 24: 1903 Yılında Ruslar Tarafından Tek Katlı Olarak Yapılan Eski Belediye Binası
- Resim 25: Eski Belediye Binası
- Resim 26: Kars Kalesinden Bir Görünüş
- Resim 27: Kaleiçi Mahallesi'nden Bir Görünüş
- Resim 28: 1898 Şehrin Görünümü
- Resim 29: 1920 Yılında Ahmet Tevfik Paşa Konağı
- Resim 30: Tarihi Taş Köprü
- Resim 31: Tarihi Demir Köprü
- Resim 32: 1939- Rus Vovo Firması Kars'ın Elektrik Direklerini Dikerken
- Resim 33: Eski Kazak Kilisesi
- Resim 34: Kaleiçi Mahallesinden Bir Görünüş
- Resim 35: Aleksandr Nevski Kilisesi önündeki İnönü Meydanı'nda Cumhuriyet Bayramı Töreni, 29.10.1930
- Resim 36: İstasyon Binası Eski Görünümü
- Resim 37: İstasyon Binası Yeni Görünümü
- Resim 38: 1972 Yılında Vefat Eden Hafız Kurban Yurtseven'in Kabri
- Resim 39: Akif Eyidoğan İyidoğan

GİRİŞ

KARS'IN TARİHİ COĞRAFYASI VE NÜFUSU

1. KARS'IN TARİHİ COĞRAFYASI

Çalışmanın asıl amacını oluşturan Kars Belediyesi'nin kuruluşu, faaliyetleri ve şehrin yapısında yol açtığı değişikliklere değinmeden önce Kars şehrinin kısa bir tarihçesini anlatmakta yarar vardır.

Kars 1.750 metre rakımlı ovada kurulmuş bir şehirdir.¹ Şehir Anadolu'nun en uç sınırında olması sebebiyle bir *serhad* şehri niteliğindedir. Kars şehri Yavuz Sultan Selim'in Tebriz seferi dönüşüne kadar Osmanlı Devleti tarafından dikkat çekmemiştir. Ancak bu dönemde İran'a yapılan seferler esnasında büyük önem arz etmiştir. Ancak Kars'ın Osmanlı devleti hâkimiyetine geçmesi kanuni sultan Süleyman zamanında vezir-i azam İbrahim paşa tarafından 1524 yılında gerçekleşmiştir.

Kars bu tarihten sonra Erzurum Vilayeti'ne bağlı bir sancak konumuna gelmiştir. Serhad şehri Kars, doğudan gelebilecek saldırılarda kilit noktası durumundaydı. Bu nedenle Kars, 1845 yılında 5 sancaktan ibaret bir vilayet konumuna getirilmiştir.² Kars şehrinin kilit nokta olma özelliği en fazla 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda ortaya çıkmıştır. Savaş neticesinde Kars, Ayestefanos ve Berlin Muahedeleri ile Rus hâkimiyetine geçmiş ve 1918 Brest-Litovsk Barışı'na kadar 40 yıl boyunca Rus idaresinde kalmıştır.³

1288/1872 tarihli Erzurum Vilayet Salnamesine göre Rus idaresine girmeden önceki Kars sancağının merkez nüfusu Hıristiyan 519, Müslüman 11.110 olmak üzere toplamda 11.629'dur.⁴ Nüfus miktarı 1878 yılına geldiğinde 20.000'e kadar yükselmiştir. Ancak Rus idaresine geçtikten sonra şehirde büyük bir göç başlamış ve

¹ Besim Darkot; "Kars", *İslam Ansiklopedisi*, VI, İstanbul 1977, s. 360.

² Selahattin Tozlu-Hüseyin Bulut; "Kars Şehri'nin Nüfusu (XIX. Yüzyıl Ortası)", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, Kars 2009, s. 142.

³ Fahrettin Kırzioğlu; "Kars", *İslam Ansiklopedisi*, VI, İstanbul 1977, s. 363.

⁴ *Salname-i Vilayet-i Erzurum*, 1288 (1871), s. 143.

Müslüman nüfusun çoğunluğu Erzurum'a göç etmiştir. Göç sonrasında Rus idaresindeki Kars'ta 8.672 Müslüman kalmıştır.⁵

Ruslar zamanla şehrin demografik yapısını tamamen değiştirmişlerdir. Türklerden kalan yerlere *Ermeni, Rum, Khakhol(Ukraynalı), Tokhobor (Ruslaşmış Fin ve Kazarlar), Nemis (Ruslaşmış Alman köylüsü), Yezidi, Kürt, Süryani, Karapapak, Malakan* gibi etnik gruplar yerleştirmişlerdir.⁶ 1914 yılına gelindiğinde ise şehirde ancak 40 Müslüman hanesi barınıyordu.⁷

Rus idaresi dini yapıyı da tamamen değiştirmiş ve Müslüman ibadethaneleri azalan nüfusa bağlı olarak farklı amaçlarla kullanmaya başlamıştır. 1877 yılına kadar şehir merkezinde 2 kilise, 40 cami, sancakta ise toplamda 22 kilise ve 68 cami bulunmaktaydı.⁸ Ancak şehirde işgal başladıktan sonra bu sayı azalmış ve cami sayısı 163'e düşerken kilise sayısı 73'e yükselmiştir. Şehirdeki dini görevlilerin sayısı 1886 yılında 182 Ortodoks ve 280 Ermeni olmak üzere toplamda 462 Hıristiyan din görevlisine karşın 56 Müslüman din görevlisi bulunmaktadır.⁹

1918 Brest-Litovsk Barışı ile Ruslar Kars'ı boşaltmışlardır. 30 Ekim 1918'de ise Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesi gereğince bölgeden askeri birliklerini çekmek zorunda kalmıştır. Bu durumda savunmasız kalan şehirde Ermeni çeteleri ortaya çıkmış ve bölgede kıyıma başlamışlardır. Ermeni çetelerinin faaliyetlerini engellemek için sürgünden kaçan gönüllüler çeşitli yerlerde "İslam Şuraları" adında milli teşkilatlar meydana getirmişlerdir. Bunlardan biri olan *Kars İslam Şurası* Yakup Şevki Paşa ve Kars Mutasarrıfı Hilmi (Uran) Bey'in desteğine mazhar olmuştur.¹⁰ Kars İslam Şurası, bütün şura oluşumlarını 18 Ocak 1919'da bünyesinde toplayarak *Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti Muvakkate-i Milliyesi* adını almış ve 1 Mart 1919 tarihinde kendi anayasasını oluşturmuş ve parlamento niteliğine bürünmüştür. 18 Ocak 1919'da açılan meclisin başkanlığına Çıldır Dr. Esat Bey, hükümet

⁵ Kırzioğlu; "Kars", s. 363.

⁶ Fahrettin Çelik; *Kars Eli Tarihi*, İstanbul 1943, s.22.

⁷ Kırzioğlu; "Kars", s.363.

⁸ *Salname-i Vilayet-i Erzurum*, 1288 (1871), s. 149.

⁹ Candan Badem; *Çarlık Rusya'sı Yönetiminde Kars Vilayeti*, İstanbul 2010, s. 237.

¹⁰ Bülent Tanör; *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)*, İstanbul 2002, s. 194.

başkanlığına Cihangiroğlu İbrahim (Aydın) Bey seçilmiş, Dâhiliye Nazırlığına Ali Rıza Bey ve Hariciye Nazırlığına Fahrettin (Erdoğan) Bey atanmıştır.¹¹

Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti bölgede yalnızca milli mücadeleyi yürütmekle kalmamış aynı zamanda bir takım demokratik uygulamalar da başlatmıştır. Hükümet, 1877 vilayet belediye nizamnamesi doğrultusunda belediye başkanı seçimi yapmak yerine kendi anayasasından kuvvet alarak ayrı seçime gitmiştir. Seçimlere Piroğlu Fahrettin (Erdoğan) Bey, Hacı Abbasoğlu Mehmet Bey, Yeni Gazili Hayrullah (Dağlı) Efendi, Rum İstefan Vafiyettin, Hafız Kurban (Yurtseven) Efendi ve Mamilof Tevhiddin Efendi katılmışlar ve neticede aralarında en yaşlı kişi olan Mamilof Tevhiddin Efendi belediye reisi seçilmiştir.¹²

Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti kurulduğu tarihten itibaren kendi çabalarıyla Ermenilerle mücadele etmiştir. Ancak 13 Nisan 1919 tarihinde İngiliz birliklerinin bölgeyi işgaliyle hükümet dağıtılmış ve üyeleri Malta'ya sürgün edilmiştir. Sürgün edilenlerin haneleri de yağmalanmış ve yakılmıştır.¹³ Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti ortadan kaldırıldıktan sonra bölgenin kaderiyle doğrudan Kazım Karabekir Paşa ilgilenmiştir. Kars'ın içinde bulunduğu Elviye-i Selase 30 Ekim 1920 tarihinde işgalden kurtarılarak yeni Türkiye Devleti'nin bir parçası haline gelmiştir.

2. KARS'IN NÜFUS YAPISI

Nüfus, bir ülkenin can damarıdır. Zira bütün sosyal, kültürel, ekonomik ve askerî hareketlerin temelinde nüfus vardır. Bir devletin geleceğe dönük kalkınma planları yapabilmesi ve toplumun gelişme potansiyelinin ortaya çıkarılması ancak nüfusun nicelik ve niteliğinin bilinmesiyle mümkündür. Dolayısıyla toplumun ve bireylerin coğrafik ve demografik dökümü kabul edilen nüfus sayımı en küçük yerleşim birimleri hakkında bilgi sağlayan tek veri kaynağı olma özelliğine sahiptir.

1878 yılında Kars ve çevresi Rus idaresi altına girmiştir. Şehir Rus idaresine girdiği zaman şehirde büyük bir göç olmuştur. Boşalan veya boşaltılan köy ve

¹¹ Ahmet Ender Gökdemir; **Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti**, Ankara 1989, s. 90.

¹² Fahrettin Erdoğan; **Türk Elleriinde Hatıralarım**, Ankara 1954, s. 158.

¹³ Çelik; **Kars Eli Tarihi**, s. 45.

kazalara Rusya'nın muhtelif yerlerinden getirilen ve tamamı Hristiyan olan ahali yerleştirilmiştir.

Bundan sonra şehirde Türkler azaldığı gibi Türk izlerini ortadan kaldırmak amacıyla da Baltık üslubu yeni bir yapılaşmaya gidilmiştir. Bu doğrultuda Türk mahalleleri, camileri, medreseleri, mezarlıkları ve abideleri kısmen yok edilirken bir kısmı da kaderlerine terk edilmiştir. Osmanlı Devleti'nden alınan harp tazminatıyla imar masrafları karşılanırken, yeni mekânlara Gayr-i Müslim unsurlar yerleştirilmiştir.¹⁴ Rus idaresinin hâkim olduğu kırk yılın sonunda şehirde Türk hanesi çok azalmış ve 1918 yılında şehirde 40 kadar Türk hanesi kalmıştır.¹⁵

1919 yılında ise şehirde ne Türk ne de Rus idaresi kalmamış ve şehir Ermenilerin işgaline bırakılmıştır. Gönüllülerin gerçekleştirdiği milli mücadele ile Kars'ın kurtuluşu 30 Ekim 1920 tarihinde gerçekleşmiştir.

Cumhuriyetin ilanı ile Türkiye barış ve huzur ortamını yakaladığı gibi nüfus sayımları da yeniden gündeme gelmiştir. İlk nüfus sayımı 1927 yılında, ikincisi ise 1935 yılında yapılmıştır. 1927 yılından 1935 yılına kadar iktisadi hayatta gelişen canlanma şehirde nüfus artışını sağlamıştır.

1935 yılında gerçekleşen nüfus sayımına göre tablodaki veriler ortaya çıkmaktadır:

Tablo 1: 1935 Nüfus Sayımı Gösteren Tablo¹⁶

Kazanın Adı	Şehirde	Köylerde	Toplam
Kars şehri	18.059	32.643	50.702
Ardahan	2.860	28.053	30.913
Arpaçay	536	32.990	33.466
Çıldır (Zurzuna)	669	18.882	19.551
Göle (Merdinik)	811	26.595	27.406

¹⁴ Esin Dayı; *Evliye-i Selase'de (Kars, Ardahan, Batum) Millî Teşkilatlanma*, Erzurum 1997, s. 7.

¹⁵ Kırzioğlu; "Kars", s. 363.

¹⁶ Tarhan Toker; *Kars Coğrafyası ve Tarihi*, Kars 1939, s. 49.

Iğdır	6.736	24.536	31.273
Kağızman	5.411	16.292	21.703
Posof/Poskov	1.184	25.857	27.041
Sarıkamış	7.708	42.913	50.621
Tuzluca (Kulp)	1.258	11.602	12.860
TOPLAM	45.233	260.303	305.536

1927 nüfus sayımına göre Kars şehir nüfusu 26. 640 iken, 1935'te yapılan nüfus sayımına göre 18.059 kişi yaşamaktadır.¹⁷

¹⁷ Toker; **Kars Coğrafyası ve Tarihi**, s. 50.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E BELEDİYECİLİK

1. OSMANLI DEVLETİ'NDE BELEDİYECİLİK FAALİYETLERİ

Osmanlı Devleti'nde mutlakiyetçilik ve merkeziyetçilik, imparatorluğun kuruluş politikasıyla gelenekleşmiş ve kökleşmiş bir siyasal sistemdir. Klasik dönemde hükümdarlar mutlakiyetçiliği kâğıt üzerinde bırakmayıp, kendilerinde toplanan bir yönetim biçimi haline sokmuşlardır. Padişah, kuvvetli ve kudretli bir kişi olarak bürokrasi ve toplum üzerindeki otoritesini veziriazam aracılığıyla korumuş ve kullanmıştır. Merkeziyetçi yapı şehir ve kasaba yönetiminde taşra görevlilerine büyük sorumluluklar yüklemiştir. Taşra teşkilatında iki önemli görevli bulunmaktadır. Bunlar askeri yönden beylerbeyi ya da sancakbeyi, idari yönden ise kadı idi. Beylerbeyi ya da sancakbeyi ile şehirde askeri düzen sağlanıp, vergilendirme ve bu konuda çıkan problemler çözülmeye çalışılırken kadı vasıtasıyla şehir yönetiminde adli işler ve belediye hizmetleri görülmeye gayret edilmiştir.

1.1. Tanzimat Öncesi Osmanlı Devleti'nde Şehir Yönetimi

Şehir denilince insanların iş bölümüne tabi olarak tarım dışı mal ve hizmet ürettiği ve bunları pazarladığı yerleşim birimi akla gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde şehir tanımı buna pek benzememekle birlikte tamamen zıt da değildir. Zira Osmanlı'da şehir "*Cuma kılınur ve bazarı durur.*" yer olarak tanımlanmaktadır.¹⁸ Osmanlı kanunlarına göre *han, hamam, bedesten ve kervansaray* yapılmış olan yer ise kasabadır. Ancak bunların dışında bir yerin şehir niteliği taşıması için yaşayanların güvenliklerini sağlaması ve kendilerini yönetmeleri için çeşitli kurumlara ihtiyacı vardır. Bu nedenle sur, pazaryeri, yönetim binaları, ibadethaneler gibi toplanma yerlerinin var olması zorunludur.¹⁹

¹⁸Özer Ergenç; "Osmanlı Şehirlerinde Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler", VIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler, II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981, s. 1265-1274.

¹⁹Ergenç; "Osmanlı Şehirlerinde Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler", s. 1265-1274.

Osmanlı Devleti'nde mahalli yönetimler dönemin şartları itibariyle günümüzle fazla benzerliğe sahip değildir. Belediye hizmetleri halkın temel ihtiyaçlarını karşılama anlayışı üzerine bina edilmiştir. Günümüzde mahalli yönetimler ve hizmetler daha çeşitli iken, Osmanlı dönemi belediyeçilik faaliyetleri ise daha sade ve merkeziyetçi bir yapı arz eder.

Tanzimat öncesi Osmanlı şehir yönetimi merkeziyetçi yapının tam bir tezahürüdür. Padişahlar şehirdeki askeri-idari temsilcileri beylerbeyi ya da sancakbeyini ve idari-şer'i temsilcileri kadıları atayarak yönetimdeki etkinliğini korumuşlardır. Şehir yönetiminde temeli oluşturan kadı, muhtesip, mimarbaşı, subaşı gibi görevlilerin yasal temelini padişah fermanları, teamüller, örf ve içtihatlar oluşturmuştur. Böylece Osmanlı toprakları askeri-idari birimlerin yanı sıra şer'i-idari birimlere ayrılmıştır. Bu usul kendinden önce gelen İslam devletlerinin örnek aldığı *İhtisap Teşkilatının* sonucudur.²⁰ Ayrıca belediye alanda mahalle örgütlenmeleri, esnaf- lonca teşkilatı ve vakıflar da önemli role sahiptir.²¹

1.1.1. Osmanlı Devleti'nde Şehir Yönetiminde Kadılar

Osmanlı Devleti'nde ulema kökenli ve sultanın yasal yetkisini temsil eden kadı, şer'i hukuki ve belediye işlerinde tek yetkili mercidir.

Osmanlı Beyliği kurulduktan sonra ilk olarak Osman Bey şehirlerin yönetiminde en etkili kişi olan kadıları tayin etmiştir. Bu kadılıklar ilk olarak İznik ve Bursa Sancakları'nda oluşturulmuştur.²² Kuruluş döneminde kadı yetiştirmek için medreselerin olmamasından dolayı kadı olarak tayin edilen kişiler İslam devletlerinde eğitim görmüş kişilerden seçilmişlerdir. Bu durum Fatih Sultan Mehmet döneminde Sahn-ı Seman Medreseleri'nin açılışına kadar devam etmiştir. Bu dönemden itibaren Sahn-ı Seman Medreselerinde eğitim görüp, padişahın berat alan kişiler kadı olmaya

²⁰ Ahmet Akgündüz; *Osmanlı Devleti'nde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2005, s. 44.

²¹ Tarkan Oktay; "Belediye Kurumunun Tarihsel Gelişimi", *Türkiye'de Yerel Yönetimler*, Nobel Yayınevi, Ankara 2008, s. 119-156.

²² İsmail Hakkı Uzunçarşılı; *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 83.

hak kazanmışlardır.²³ Kadılar iyi bir hukuk bilgisine sahip olmak zorundaydı. Medreseden mezun olan öğrenciler 3-5 yıllık staj döneminden sonra kadılık görevine müracaat edebilmekteydiler. Staj dönemini başarıyla atlatan öğrenciler eğer isterlerse en alt kademedeki bir kazaya kadı olarak atanmaktaydı.²⁴ Padişah beratı ile tayin olunan kadılar istedikleri bölgenin kazaskeri vasıtasıyla göreve başlardı. Bir kadının tayin edildiği yerdeki süresi 1 yıl ile 20 ay arasında değişmekteydi.²⁵

Kadılık müessesesi oluşturulduğunda belli bir kanuna ve kuralları bağlanmamıştı. Üstelik sabit bir maaşta yoktu. Bu nedenle ilk dönemlerde kadılık insanlara çokta cazip gelmemiştir. Fatih döneminde çıkarılan kanunnameler ile devletin diğer alanlarında olduğu gibi hukuk alanında da düzenlemeler getirilmiş ve kadılar belli bir maaşa bağlanmıştır.²⁶

Şer'i idare amiri olan kadıların mahkemelere başkanlık yapmasının dışında mahalli ve diğer birçok görevleri de vardı. Nikâh, izdivaç, miras taksimi, dul ve yetimlerin haklarının korunması, görev verme ve görevden alma, vasiyetlerin ve vakıf kararlarının yerine getirilmesi, cürüm ve cinayet gibi meseleler kadıların işleri arasında sayılabilir.²⁷ Ayrıca bir şehirde en büyük idari amir olan kadılar çarşı pazarı denetlemek, narh koymak, yolların temizliği ve bakımını yaptırmak köprülerin tamirini yaptırmak, noter işlemleri, vakıfların teftişi, loncaların teftişi, inşa, kale dizdarlarının teftişi, mukataa işlerinin kontrol ve kaydı, ordunu iaşesi, imam ve din görevlisi tayini, tekke ve zaviyelerin teftişi gibi konulardan da mesuldü.²⁸

Bütün bu görevleri yerine getirirken tek başlarına hareket etmeyen kadıların yardımcıları da vardı. Kadıların en önde gelen yardımcıları naiblerdi. Naibler sorgu hâkimliği görevinde yer alır ve yeri geldiğinde kadıların yerine kaza mahalline

²³ İlber Ortaylı; **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı**, Ankara 1994, s. 13.

²⁴ Ortaylı; **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı**, s. 13.

²⁵ Uzunçarşılı; **Osmanlı Devleti İlimiye Teşkilatı**, s. 94.

²⁶ Fatih döneminde çıkarılan kanunname ile yalnızca kadıların maaşları belirlenmemiştir. Kadıların tayin ve azilleri, dereceleri, terfi ve tayinleri gibi daha birçok hukuki konuda düzenlemeler yapılmıştır. Bkz: Uzunçarşılı; **Osmanlı Devleti İlimiye Teşkilatı**, s. 83-126.

²⁷ Uzunçarşılı; **Osmanlı Devleti İlimiye Teşkilatı**, s. 109.

²⁸ Ortaylı; **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı**, s. 41-44.

giderlerdi. Ayrıca naiblerin dışında şahud'ül hal, kassamlar, kâtipler, muhızır, mübaşir, tezkiye memurları da kadıya yardımcı olurlardı.²⁹

Muhtesip: Osmanlı Devleti idari ve şer'î teşkilatında kendinden önceki Türk-İslam devletlerini örnek almış ve İhtisap Teşkilatı'nı kurmuştu. Bu nedenle kadı tayin edilen her yere bir de muhtesip tayin edilmiştir.³⁰ Osmanlı Devleti'nde İhtisap Nezareti kurulmadan önce bu işler ihale yoluyla bir yıllığına iltizama sunulurdu. İltizam verilen kişi bu görevi yılda bir kez Mart ayında gerçekleştirirdi.³¹

Osmanlı iltizam sisteminde ihtisap işlerini yerine getiren kişiye, *muhtesip*, *ihtisap ağası* veya *ihtisap emini* denilmekteydi. Muhtesip bir vazifeyi alıp onu en iyi şekilde yerine getiren kişi anlamına gelmektedir.³² Muhtesiplerin vazifelerini yerine getirebilmeleri için çeşitli nizamnameler oluşturulmuştur.³³ Bu nizamnamelerde muhtesiplerin özelliklerine yer verilmiştir. Nizamnamelere göre onların mükellef, Müslim, muktedir, adil olmaları şarttı.³⁴

Kadıların bir numaralı yardımcısı olan muhtesiplerin görevleri iktisadi ve sosyal olarak sınıflandırılabilir. Muhtesiplerin esnafı kontrol etmek, narh koymak, işyeri açma ruhsatı vermek, çeşitli vergileri toplamak, toplanan vergileri gereken yerlere sarf etmek, askeri ve sivil görevlilerin kılık kıyafetini temin ve kontrol etmek, çocukların çalıştırılmasını denetlemek, posta işleri, sağlık hizmetleri, ihracat yasağı malların teftişi gibi görevleri vardı. Muhtesipler kendi sınırları çerçevesinde yargılama yetkisine de sahipti. Ayrıca belediye işlerine de bakmakla mükelleftiler. Bunu yaparken kendilerine yardımcı olan kol oğlanları vasıtasıyla çarşı pazarı denetleyerek ihtisap resmini toplarlardı.³⁵

Osmanlı Devleti'nde yeniçeri teşkilatı 1926 yılında kaldırılmıştır. Yeniçeri teşkilatının kaldırılmasıyla şehir idaresinde geniş yetkilere sahip olan İhtisap Teşkilatı İhtisap Nezaretine dönüştürülmüştür. İhtisap ağası da İhtisap Nazırı olmuş ve kurum

²⁹ Halil Cin-Gül Akyılmaz; **Türk Hukuk Tarihi**, Konya 2008, s. 149-150.

³⁰ Osman Nuri Ergin; **Mecelle-İ Umur-I Belediye**, I, İstanbul 1995, s. 299.

³¹ Uzunçarşılı; **Osmanlı Devleti İlmiye Teşkilatı**, s. 138.

³² Ergin; **Mecelle-İ Umur-I Belediye**, I, s. 299.

³³ Ergin; **Mecelle-İ Umur-I Belediye**, I, s. 328.

³⁴ Ergin; **Mecelle-İ Umur-I Belediye**, I, s. 306.

³⁵ Akgündüz; **Osmanlı Devleti'nde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları**, s. 44.

doğrudan doğruya sadrazama bağlanmıştır. İhtisap Nezareti 1845 yılında Zaptiye Teşkilatı'na bağlanmış ve 1855 yılında tamamen kaldırılmıştır.³⁶

Subaşı: Kadıların belediye işlerindeki yardımcısı subaşılar yeniçeri ocağına bağlı askeri bir rütbeydi. Subaşılık şehirde adli kolluk görevini yürütür; adli görevlerde icra ve infaz işlerinde kadıların emri altında çalışmaktaydılar.³⁷

Tahir ya da Mezbele subaşısı olarak ikiye ayrılan subaşılar, şehirler, kazalar ve köylerde gibi yerlerde farklı görevler yürütürlerdi. Şehir subaşıları denen memurlar, günümüzdeki zabıta ve belediye görevlilerinin işlerini ifa etmekteydi. Subaşılar görevleri esnasında mahalle bekçilerinden yardım almaktaydı. Şehir sokaklarının temizliği, bozulmuş kaldırımların tamiri, çöplerin toplanması, mali kıymeti bulunan çöplerin ayıklanması, geri kalan çöpün şehirden çıkarılması gibi görevleri yerine getirirlerdi. Subaşılar bu görevleri kendi emri altında bulunan Acemi Oğlanları vasıtasıyla ihale ederek bir yıllığına yapmaktadırlar.³⁸

1.1.2. Osmanlı Devleti'nde Şehir Yönetiminde Vakıflar

Osmanlı Devleti'nde şehir yönetiminde kanun otoritesi dışında yer alan kurumların başında vakıflar gelmektedir. Vakıf bir mülkün, kamunun menfaatine yönelik ebedi olarak tahsis edilmesi anlamına gelmektedir.³⁹ Şehirlerin teşkilatında en önemli kurumlardan biri olan mahallede sakinlerin ihtiyaçlarını ortaklaşa karşılamak amacıyla oluşturulmuştur. Vakıfların amacına uygun bir şekilde hizmet edebilmesi için kurucusu tarafından “*vakfiye*” adında bir senet hazırlanmaktadır. Bu vakfiyeler kadılar tarafından mahkeme sicillerine kaydedilerek devlet güvencesi altına alınmıştır. Vakfiyelerde vakıfların kuruluş amacı, yönetim yapısı, gelir kaynakları ve faaliyet alanları yer almaktadır. Kurucu üyeleri olan mütevelliler tarafından yönetilen vakıflar tamamen özerk bir yapıya sahiptirler. Vakıfları yalnızca kadılar denetleyebilmektedir.⁴⁰

³⁶ Akgündüz, **Osmanlı Devleti'nde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları**, s. 45.

³⁷ Oktay, “Belediye Kurumunun Tarihsel Gelişimi”, s. 130.

³⁸ Akgündüz, **Osmanlı Devleti'nde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları**, s. 52.

³⁹ Oktay, “Belediye Kurumunun Tarihsel Gelişimi”, s. 131.

⁴⁰ Oktay, “Belediye Kurumunun Tarihsel Gelişimi”, s. 132.

Vakıflarda mahalle için gereken ortak harcama mahalleden toplanıp fona aktarılmaktadır. Bu paralar mahalleliden kendi rızaları ile toplanmaktadır. Ayrıca vakıflar mahalleliden Avarız Akçesini de toplamaktadır.⁴¹ Vakıflar altyapı, eğitim, kültürel, sosyal yardımlaşma, imar, yol, kaldırım, köprü inşaatı, hamam hizmetleri, su ihtiyacının karşılanması gibi görevleri yürütmektedir. Ayrıca vakıflar imarethane, çarşı, bimarhane, medrese, kütüphane gibi görevleri de yerine getirmektedir.⁴²

1.1.3. Osmanlı Şehir Yönetiminde Lonca Teşkilatı

Osmanlı Devleti'nde şehir yönetiminde açıklanması gereken diğer önemli bir kurum da lonca teşkilatıdır. Çünkü şehirde yönetime katılanların tümü çalıştıkları zanaat dalı ile ilgili olarak ekonomik, mali, idari ve sosyal fonksiyonları olan bir örgüte üyeydi.⁴³

Osmanlı esnaf teşkilatı Selçuklu *Ahi* hareketinin bir devamı niteliğindedir. Bu örgütler mal ve hizmetlerin sunumu ve dağıtımını gibi ticari işler yürüten bireylerin oluşturduğu örgütlenmelerdi. Neredeyse şehirdeki tüm erkek nüfusunu içerisine almaktaydı.⁴⁴

Esnaf teşkilatında birinci derecede amir, kadı veya muhtesiplerdi. Bunlardan başka esnaf teşkilatının başında şeyh, nakip, duacı, çavuş ve yiğitbaşı bulunurken, onların altında kolbaşı, bölükbaşı gibi unvanlara sahip kimseler bulunmaktaydı.⁴⁵

Teşkilatta belli kurallar vardı. Bu kurallar nizamnamelere göre belirlenmişti. Bu nizamnamelere göre esnaf arasında fark olmamasına çalışılmış ve hatta aynı tip kıyafetler giyilmiştir. Kıyafet kuralına Müslimler kadar Gayr-i Müslimler de uymak zorundaydı.⁴⁶

⁴¹ Veysel Atasoy; *Türkiye'de Mahalli İdarelerin Yapısı ve Yeniden Düzenlenmesi*, İstanbul 1992, s. 16.

⁴² Oktay; "Belediye Kurumunun Tarihsel Gelişimi", s. 132.

⁴³ Ergenç; "Osmanlı Şehirlerinde Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler", s. 1272.

⁴⁴ Oktay; "Belediye Kurumunun Tarihsel Gelişimi", s. 132.

⁴⁵ Ergin; *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, I, s. 537.

⁴⁶ Ergin; *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, I, s. 481.

Şeyh, kethüda ve yiğitbaşların tamamen seçimle görevlendirildiği özerk yapıdaki esnaf teşkilatı kadı sicillerine kaydedilerek berat aldıktan sonra göreve başlamaktaydı.

Eснаflar çarşıda ekonomik hayatı ellerinde tutarken, teşkilat ise mal ve hizmet standartlarının tespiti, esnafın denetlenmesi, fiyatların denetlenmesi, kurallara aykırı davrananların cezalandırılması, esnafın eğitimi, çarşı-pazarın temizliği, tamir ve bakımı gibi belediye faaliyetlerini yürütürdü.⁴⁷

1.2. Tanzimat Dönemi Osmanlı Devleti'nde Belediyecilik

Osmanlı Devleti'nin yakın geçmişinde önemli bir yer tutan Tanzimat Fermanı, birçok alanda olduğu gibi belediye alanında yani şehir yönetiminde de yenilikler getirmiştir.

Bu dönemde Avrupa'da başlayan Sanayi Devrimi'nin etkisiyle dünyada ticari dengeler değişmiş bu süreçte Osmanlı Devleti de açık pazar durumuna gelmiştir. Klasik dönem şehir hayatının vazgeçilmezi olan esnaflar yeni dönemde üretim ve pazarlama sorunlarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Diğer yandan ticari canlılık liman şehirlerine kaymaya başlamış, kale ve sur içinde, daha içlerde kendi yağıyla kavrulan taşra şehir teşkilatları zor duruma girmiştir.

Bu gelişmeler şehirlerin önemli kurumu olan vakıfların devletin merkezileşme çabaları içerisinde fonksiyonlarını kaybetmesine ve gerilemesine sebep olmuştur.⁴⁸ Vakıflardaki yönetim zafiyetleri ve yolsuzlukların artması, 1836 yılında kurulan Evkaf Nezareti'nin vakıf gelirleri üzerindeki müdahaleleri, vakıf kurma yönündeki teşvik edici *zihniyetin değişmesi vakıf kurumlarının gerilemesine yol açmıştır.*⁴⁹

1826'da yeniçeri ocağının kapatılmasıyla subaşı ve ases gibi makamların kaldırılması kadının işini zorlaştırmıştır. Evkaf nezaretinin kurulması ile vakıflar üzerindeki denetim yetkisini kaybeden kadılar, şeyhülislama bağlı ve yalnızca medeni hukuk konularıyla sorumlu bir konuma getirilmiştir.⁵⁰

⁴⁷ Oktay, "Belediye Kurumunun Tarihsel Gelişimi", s. 133.

⁴⁸ Oktay, "Belediye Kurumunun Tarihsel Gelişimi", s. 135.

⁴⁹ Oktay, "Belediye Kurumunun Tarihsel Gelişimi", s. 135.

⁵⁰ Oktay, "Belediye Kurumunun Tarihsel Gelişimi", s. 136.

Kadının esnaf üzerindeki denetim fonksiyonunda başlıca yardımcısı olan muhtesiplik kurumu 1826'da İhtisap Nezareti'nin kurulmasıyla yeniden düzenlenmiş ve kadının bu alandaki yetkisi de doğal olarak daraltılmıştır.⁵¹

Tanzimat'la birlikte yapılan değişiklikler sonuç itibariyle Muhassıllık ya da Memleket Meclisleri denilen yapıların oluşmasına yol açmıştır.⁵² Kadının kontrolünden çıkan ve büyük bir düzensizliğe sebep olan vergi toplama işi Muhassıllar eliyle yürütülmeye başlanmış, toplanan vergiler giderler düşüldükten sonra hazineye devredilmiştir.

Tanzimat ve Sanayi İnkılâbı şehir yapılarını da etkilemiştir. Artık modern anlamda şehirleşme kaçınılmazdı. Bu nedenle ilk olarak 1864'te "*Dersaadet Belediye Kanunu*" ve 1877'de "Vilayet Nizamnameleri" çıkarılarak şehirlerin yapısını değiştirecek belediye teşkilatlarının yolu açılmıştır.⁵³ Dönemin şartlarına göre belediyeleri iyileştirmeyi hedefleyen bu nizamnameler ile belediye kurma şartları, taşra belediyelerinin organları, belediye meclis üyeleri ve görevleri, belediyenin sınırları ve nüfus miktarı, cadde, sokak, kaldırım, su yolu, kanalizasyon, temizlik işleri, narh koymak, sokakları aydınlatmak, pazar yeri kurmak, yoksullara yardım etmek gibi görevler yeniden tanımlanmış ve belirlenmiştir.⁵⁴

1864 Dersaadet Vilayet Nizamnamesi'ne 1876 Anayasası ile yeni eklemeler yapılmıştı. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte belediyeçilik alanında yeni düzenlemeler yapılmış ve nizamname 1877'de Belediye Kanunu'na dönüştürüldü. Bu kanunla her şehir ve kasabada 6 ila 12 kişiden oluşacak birer belediye meclisi oluşturulması öngörülüyordu.⁵⁵ 1930 yılına kadar yürürlükte kalan Belediye Kanunu, belediye teşkilatlanmalarını bir düzene koyması ve halkın yönetime katılmasını sağlaması ile demokratik bir yapı kazanmıştır. Kanun 25 yaşını dolduran ve üzerinde bir emlak vergisi bulunan herkese belediye yönetiminde söz sahibi olmanın yolunu açıyordu.⁵⁶

⁵¹ Ergenç; "*Osmanlı Şehirlerinde Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler*", s. 13.

⁵² İlber Ortaylı; *Tanzimat'tan Sonra Mahalli İdareler*, Ankara 1974, s. 13.

⁵³ İlber Ortaylı-İlhan Tekeli; *Türkiye'de Belediyeçiliğin Evrimi*, Editör: Ergün Türkcan, Ankara 1978, s. 10.

⁵⁴ Atasoy; *Türkiye'de Mahalli İdarelerin Yapısı ve Yeniden Düzenlenmesi*, s. 35.

⁵⁵ Murat Küçükkuşurlu; *Erzurum Belediyesi Tarihi (Osmanlı'dan Cumhuriyet'e 1866-1930)*, I, İstanbul 2008, s. 25.

⁵⁶ Ortaylı-Tekeli; *Türkiye'de Belediyeçiliğin Evrimi*, s. 21.

2. CUMHURİYET DÖNEMİ BELEDİYECİLİK FAALİYETLERİ

2.1. Belediyeciliğin Gelişimi

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1930'a kadar devam eden belediye yapısı Osmanlı sisteminin devamı şeklindeydi. 1930 yılına kadar Cumhuriyet belediyeleri 1864 Dersaadet Vilayet Nizamnamesi, 1877 Vilayet Belediye Kanunu ve 1912 Dersaadet Teşkilatı Belediyesi Hakkındaki Kanun-u Muvakkata'ya tabi olarak faaliyetlerini yürütmüşlerdir.⁵⁷ Belediyelerin temel hukuki alt yapısını bu kanunlar oluşturmuştur. 1930'larda ise yeni belediye kanunu, hıfzısıha kanunu, belediyeler bankası kanunu, yapı, yollar ve istimlâk kanunlarının çıkarılmasıyla belediyeciliğin hukuki alt yapısı kuvvetlendirilmiştir.⁵⁸

1923'te Türkiye, Osmanlı'dan 389 belediye devralmıştır. Buna cumhuriyetin ilanı ile birlikte kurulan 32 belediyede eklendiğinde toplam sayı 421'i bulmaktadır. Belediyelerin büyük çoğunluğu 1877 Vilayet Belediye Kanunu'na rağmen, çağdaş ve etkin hizmetlerden uzaktı. Etkin bir belediyeciliğin gerçekleşmemesinde mali kaynak yetersizliği, nitelikli personel eksikliği gibi sebeplerin etkisi büyüktür. Bu durum şehirlerde alt yapı sorunu, su sıkıntısı, elektrik sıkıntısı, ulaşım güçlüğü gibi birçok soruna sebep olmaktadır. Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne devreden 389 belediyeden yalnızca 4 tanesinde elektrik ve 20 tanesinde içme suyu vardır. Şehirlerdeki temel eksiklikler ancak 1945'lere gelindiğinde 200 küsur belediye üzerinde giderilebilmiştir.

Aşağıdaki tablo Türkiye'nin devraldığı belediyelerin yapısını ve zaman içinde kat edilen mesafeyi göstermektedir:

⁵⁷ Oktay; "Belediye Kurumunun Gelişimi Tarihsel", s. 137.

⁵⁸ Ortaylı-Tekeli; Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi, s. 27.

Tablo 2: Cumhuriyet Dönemi Belediyelerin Uygulamaları⁵⁹

	1923	1933	1938	1945
Elektriği olan	4	94	150 (138)	202
İçme suyu olan	20	185	245	–
Fenni su tesisatı	2	24	49	95
Mezbaha olan	17	93 (143)	114 (186)	220
Pazar yerleri	90	407	436	500
Haller	–	60	81	112
Spor alanı	7	184	198	220
Par ve bahçeler	29	209	304	536
Asri mezarlıklar	–	–	22	51
Asfalt yol	17(km)	79	159	510
Şose yol	251(km)	1100	1213	2613
Köprü menfez	393(adet)	1181	1477	2757
Kaldırım	578(km)	1480	5657	3445
Hipodrom	–	–	3	3
Mevcut harita	–	–	–	177
İmar planı	–	–	82	109
Belediye sayısı	421	501	537	583

1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nde yer alan belediye faaliyetlerine bakıldığında ne denli zor şartlarda oldukları görülmektedir. Belediyeler 1930 Belediye Kanunu'ndan sonra mali imkânlar el verdiği derecede altyapı sorunu, su ve elektrik sorunlarını aşmaya başlamışlardır.⁶⁰

Cumhuriyetin belediyecilik görüşünü simgeleyen 1930 Belediye Kanunu'nun yöneticiler tarafından benimsenmesinde birçok sorunun giderilme ihtiyacının çok büyük önemi vardır. 1923 yılından sonra belediye alanında en önemli sorun savaş

⁵⁹ Ortaylı-Tekeli; *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi*, s. 89.

⁶⁰ Ortaylı-Tekeli; *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi*, s. 88.

sırasında tahrip olmuş şehirlerin imarı ve mübadele esnasında ortaya çıkan iskân meselesidir.⁶¹

Belediyelerin mali yönden zayıf olmaları hizmetlerin yürütülmesini yavaşlatıyordu. Savaştan yeni çıkmış halktan belediyelerin en önemli gelir kaynağı olan vergileri toplamak ise büyük bir sıkıntıydı.

Cumhuriyet döneminde belediyeçilik faaliyetlerine önem verilmesinde Ankara'nın başkent olmasının etkisi büyüktür. Yeni devletin simgesi olan Ankara'nın çağdaşlarına göre geride kalmaması gerekiyordu. Şehrin yeni rejimi yansıtması arzulanıyordu. Bu nedenle 1857'de İstanbul'da kurulan belediye yapısının bir örneği Ankara'da, *Ankara Şehremaneti* şeklinde oluşturulmuştur.⁶²

Ankara Şehremaneti Cumhuriyet dönemi belediyeçiliğinde önemli bir safhadır. Çünkü Ankara deneyimi ile diğer şehirlerde nasıl bir yol izlenmesi gerektiği anlaşılacaktı. Ne yazık ki Osmanlı Devleti'nden kalma belediye tecrübeleri, yönetim zafiyetleri ve mali yapı Ankara deneyiminin başarıyla yürütülmesine imkan vermemiştir.

Cumhuriyet rejiminin karşılaştığı diğer bir sorun ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin belediyeler üzerindeki politik gücünü korumasıydı. İttihat ve Terakki mensupları esnaf teşkilatı üzerindeki etkinliklerini belediyeler üzerinde de devam ettirmek istiyorlardı.⁶³

Cumhuriyet rejiminin belediyeçilik faaliyetlerinde karşılaştığı diğer bir sorun şehirlerde nüfus artış hızının az ve kentleşme oranının düşük olmasıydı. Belediyeler şehirlerdeki nüfus artışını sağlamak ve artan nüfusun sağlık problemlerini gidermek zorundaydı.

Cumhuriyetle birlikte belediyelerin sorunlarını çözmek üzere çeşitli kanunlar çıkarılmıştır. İlk olarak 2 Ocak 1924'te Hafta Tatili Kanunu ve 26 Şubat 1924'te Belediye Vergi ve Resimleri Kanunu çıkarılmıştır.⁶⁴ Bu kanunlarla belediyelerde çalışma sistemine düzen getirmek ve gelirlerini artırmak amaçlanmıştır. Ancak bu

⁶¹ Ortaylı-Tekeli; *Türkiye'de Belediyeçiliğin Evrimi*, s. 28.

⁶² Atasoy; *Türkiye'de Mahalli İdarelerin Yapısı ve Yeniden Düzenlenmesi*, s. 52.

⁶³ Ortaylı-Tekeli; *Türkiye'de Belediyeçiliğin Evrimi*, s. 31.

⁶⁴ Ortaylı-Tekeli; *Türkiye'de Belediyeçiliğin Evrimi*, s. 32.

kanunlar yeterli olmadığı için bir süre sonra belediyelere ek gelir kazandırmayı hedefleyen 423 sayılı yeni bir kanun çıkarılmıştır. Bunun dışında şehir ve kasabalardaki şirketlerden hükümete aktarılan hisse payları da belediyelere aktarılmıştır. Bu kanunla alınacak vergilerde düzenlemeler yapılmış ve tanzifat (temizlik işleri) ve tenvirat (aydınlatma) gelirleri de belediyelere bırakılmıştır.⁶⁵

Bu düzenlemelerle elde edilen gelirler belediyeleri bir süre idare etmiştir. Bir süre sonra yeni gelirler sağlamak amacıyla yeni yasalar çıkarılmıştır. Bununla ilgili 31 Mayıs 1926'da 883 sayılı Kazanç Vergisi Kanunu, 26 Mayıs 1929 tarihli 1454 sayılı Musakkafat (Bina) Vergisini düşüren Kazanç Vergisini artıran Kanun, 13 Nisan 1925 tarihli Mektep Vergisi Kanunu gibi kanunlar çıkarılmıştır. Ancak 1929 yılında çıkan dünya ekonomik buhranı belediye gelirlerini zora sokmuştur. Zaten sıkıntıda olan belediyeler gelirlerini toplayamayacak duruma gelmiştir. Bunun ardından meseleyi kökünden çözmek amacıyla yeni bir ve bütüncül bir belediye kanununa ihtiyaç duyulmuş ve söz konusu kanun 1930'da çıkarılmıştır.⁶⁶

1.2. 1930 Belediye Kanunu

1930'a kadar çıkarılan bütün kanunlar ve düzenlemeler birbirinden kopuk ve bir anlamda yetersiz kalmıştır. 1930'da 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun çıkarılmasında ekonomik nedenlerin yanı sıra, şehirlerin imar-iskân sorunları son derece etkili olmuştur. 1877 Vilayet Belediye Kanunu ve buna ek olarak çıkarılan yasalar belediyelerin dertlerine kökten bir çözüm sağlamamış ve hep geçici çözümler üretmiştir. Belediyeler henüz savaşın bunalımını atlatmadan 1929 ekonomik bunalımıyla geçim sıkıntısı çeken halktan vergileri toplamakta güçlük çekmiştir. Bu durum belediyeleri iş yapamaz hale sokmuştur.

Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti Devleti yeni politika arayışlarına girmiştir. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya yeni bir belediye kanunu için taslak oluşturarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunmuştur. Görüşmeler de belediyelerin içinde bulunduğu vahim durumdan bahsedilerek zaruri ihtiyaçlarını dahi karşılayamayacak duruma

⁶⁵ Ortaylı-Tekeli; *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi*, s. 32.

⁶⁶ *Resmi gazete*; 14 Nisan 1930.

geldiklerine dikkat çekilmiştir. Yeni belediye kanunu görüşmelerinde; ilk olarak eski belediye kanunlarında yer alan şehirlerin ilerlemesini engelleyen hükümleri kaldırmak, o günün şartlarına göre ihtiyaçları doğrultusunda kanun hükümleri oluşturmak, halkın belediye işlerindeki karar, icra ve denetleme yetkisini artırmak, bütçe ve hesaba ait işlemleri mali kurallara bağlamak, devletin denetim ve kontrolünü sağlayarak belediye işlerini anarşiden kurtarmak amaçlanmıştır.⁶⁷

Mecliste başlayan görüşmelerin ana hedefini şehirlerin eksiklikleri ve kanunların neden yetersiz kaldığı oluşturmuştur. Bu kanunla belediyelerin bütçeleri bir nizama kavuşacak, kaynakları doğrultusunda bir bütçe oluşturulacaktı. Belediyeler arası eşitlik, faaliyetlerinde serbestlik, kurum üzerinde güçlü bir merkezi denetim oluşturulması, belediye seçimlerinde tek dereceli seçim ve halkın etkin denetiminin sağlanması ve son olarak hizmet alanlarının genişletilmesi kabul edilmiştir.⁶⁸

Genel kurulda kanuna ilişkin çeşitli görüşler dile getirilmiştir. Kars milletvekili Ahmet Ağaoğlu kanunu halkçılıktan uzak, adem-i merkeziyetçi ve Fransız sistemine benzerliğinden dolayı eleştirerek Fransızların bile bu yapıdan uzaklaşmaya çalıştıklarını belirterek Türkiye'nin böyle bir kanunu kabul etmesinin doğru olmayacağını savunmuştur.⁶⁹ Ayrıca bu kanunla belediyeleri denetleme yetkisinin İçişleri Bakanlığına verilmesine rağmen, valilerin bakan adına, onun temsilcisi olarak denetleme yetkisini kullanmasının uygun olmadığını vurgulamıştır. Kadınlara seçme ve seçilme hakkı veren modern bir kanunun, belediye başkanlarını atama ya da işten atma yetkisini valiye vermesi pek de uygun bir durum değildi. Merkeziyetçi bir yapı öngören bu kanun belediyelerin özerkliğini ortadan kaldırmaktaydı.⁷⁰

Meclisteki kanun görüşmeleri daha çok İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ile Kars Milletvekili Ahmet Ağaoğlu arasında geçmiştir. Bu görüşmeler ışığında bir bütünselliğe sahip 3 Nisan 1930 tarihli 1580 Sayılı Belediyeler Kanunu kabul

⁶⁷ Hikmet Çolak; **1930 Belediye Seçimleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 75.

⁶⁸ Ortaylı-Tekeli; **Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi**, s. 51-55.

⁶⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 3, Cilt 16, İnikat 37, C:1, s. 23.

⁷⁰ 52. maddedeki intihabın iptali, 62. maddedeki belediye encümenlerinin belirlenmesi, 72 maddedeki 25 seneden fazla ikrazın vali denetimine girmesi, 89. maddedeki reis veya valinin onayı, 92. maddedeki belediye başkanlarının içişleri bakanlığınca görevden uzaklaştırılmaları ile ilgili maddeler 1580 Sayılı Belediye Kanununu demokratiklikten uzaklaştırmaktadır. Bkz: **Resmi gazete**; 14 Nisan 1930.

edilmiştir.⁷¹ Kanun ile belediyelerin bütçeleri, sınırları, görev alanları, nerelerde belediye kurulabileceği, belediye dairelerinde olması gereken makamlar, mahalle ve köy ihdası gibi meseleler bir karara bağlanmıştır.⁷²

⁷¹ **Resmi gazete**;14 Nisan 1930.

⁷² 1580 sayılı belediye kanunu tüm metin için bkz;14 Nisan 1930 tarihli Resmi Gazete.

İKİNCİ BÖLÜM

KARS BELEDİYESİ'NİN KURULUŞU VE FAALİYETLERİ

1. KARS BELEDİYESİ'NİN KURLUŞU

Kars şehrinde 1878 yılında Rus hâkimiyetine geçmeden önce herhangi bir şehremaneti kurulmamıştır. Ancak 1877 Vilayet Nizamnamesi gereğince valiye bağlı bir Belediye Meclisi oluşturulmuştur. Bu nizamname ile kadının şehir yönetimindeki sorumlulukları kaldırılmış ve şehirde en büyük idari amir vali olmuştur.

1288/1872 yılına ait Erzurum Vilayet Salnamesine göre Kars Livası İdare Meclis üyelerini Reis Mutasarrıf Osman Bey, Naib Mustafa Efendi, Muhasebeci Hacı İbrahim Efendi, Tahrirat Müdürü Halit Efendi ve azalar Said Efendi, Ohannes Ağa, Artin Ağa ve kâtip Rüstem Efendi meydana getiriyordu.⁷³ Ayrıca Kars Belediye Meclisinde reis olarak Ali Ağa, azalar Ali Ağa, Mustafa Efendi, Ahmet Efendi, Ohannes Ağa, Sefer Ağa ve kâtip olarak Rüstem Efendi görev yapmıştır. Mecliste belediyeye gelir amacıyla 80.890 kuruşluk bir bütçe sandığı oluşturulmuştur.⁷⁴ Salnamede bundan başka bir bilgiye rastlanmamaktadır. 1878'de şehrin Rus işgaline uğraması nedeniyle meclis doğal olarak kapatılmıştır.

Kars 1918 yılında Rus idaresinden çıkmış ve Mondros Mütarekesi'ne kadar idari ve mülki teşkilatını tamamlamaya çalışmıştır. Mütarekenin 11. maddesi gereğince Türk ordusu Erzurum'a çekilince şehir Nisan 1919'a kadar Cenub-i Garb-i Kafkas Hükümeti tarafından idare edilmiştir. 13 Nisan 1919'da İngilizler Cenub-i Garbi Hükümeti'ni dağıtıp şehri işgal etmiştir. 18 ay boyunca İngiliz-Ermeni işgali altında kalan Kars bu süre boyunca büyük tahribat yaşamıştır. 30 Ekim 1920'de Kazım Karabekir Paşa tarafından kurtarılan Kars'ta 1864 Dersaadet Belediye Nizamnamesi ve 1877 Vilayet Kanunu'na gereğince belediye teşkilatı yeniden kurulmuştur.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde ve Kars Belediyesi'nde yapılan araştırmalar neticesinde Kars Belediyesi'nin kuruluş tarihini gösteren belgeye

⁷³ Salname-i Vilayet-i Erzurum; 1288(1871), s. 69.

⁷⁴ Salname-i Vilayet-i Erzurum; 1288(1871), s. 69.

ulaşılamamıştır. Yalnız İçişleri Bakanlığı'ndan alınan belge belediyenin kuruluşunun 1920 yılında gerçekleştiğini ispatlamaktadır. Aynı belgede Kars'ın ilk belediye başkanının 1920-1922 yılları arasında görev yapan Akif Çiçek olduğu anlaşılmaktadır. Bu belgede Akif Çiçek'in belediye başkanlığı yaptığı yıllar olarak 1920-1922 verilmiştir. Ancak yapılan araştırmalar bu bilginin yanlışlığını ortaya koymaktadır. Zira 1921 yılında Kars belediye başkanlığı görevinde Cihangiroğlu İbrahim Bey bulunmaktadır.⁷⁵

Bu veriler ışığında anlaşılmaktadır ki Kars belediyesi 1920 yılında kurulmuştur. Fakat 1864 ve 1877 yıllarına ait nizamname ve kanun gereğince belediye meclisinde ve teşkilatında bulunması gereken en az altı üyenin kimlerden müteşekkil olduğu bilgisine ulaşılamamıştır.⁷⁶

2. KARS BELEDİYESİ'NİN GELİRLERİ

1920'de Türkiye Devleti'nin temelleri yeni yeni atılmakta ve maddi büyük sıkıntılar çekmekteydi. Tüm Anadolu şehirleri gibi Kars da bu maddi sıkıntılardan nasibini almış bir şehir ve belediyedir. Şehir bu yıllarda bir yandan Ermeni ve İngilizlerin yıkımlarına karşı koymaya çalışmakta, bir yandan da yeni kurulan bir belediye olarak şehrin ve şehirde yaşayan halkın isteklerine cevap vermeye çalışmaktaydı.

Türkiye Devleti kurulduğunda henüz belediyelerle ilgili bir kanun çıkarmamış ve Osmanlı Devleti'nin devamı niteliğinde bir yönetim sürdürmekteydi. Bu nedenle 1864 Dersaadet Vilayet Nizamnamesi ve 1877 Belediye Kanunu gereğince belediye teşkilatlanmaları meydana gelmiş ve o doğrultuda çalışmalar yapılmıştır. Kars Belediyesi'nin kuruluşu, gelir-giderleri ve görevleri de bu nizamnameler gereğince olmuştur. Ancak Eylül 1930 yılında 1580 sayılı Belediye Kanunu yürürlüğe girmiştir. Artık bu kanuna göre hareket edecek olan belediyelerin vergi, sıhhi, sınaî, zirai, tenvirat, su, yol vs. gibi her türlü geliri ve gideri belirlenmiştir.⁷⁷

⁷⁵ Bkz., İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, Kars Belediye Başkanları listesi.

⁷⁶ Murat Küçükkuşurlu; *Erzurum Belediyesi Tarihi*, I, İstanbul 2008, s. 34.

⁷⁷ *Resmi Gazete*, 14 Nisan 1930.

Belediyenin ilk kurulduğu yıllara ait gelir ve giderlerle ilgili herhangi bir veri bulunamamıştır. Ancak savaştan yeni çıkmış bir şehrin belediyesinin çok iyi bir bütçesinin olması mümkün değildir. Ayrıca yeni kurulan bir devlet ve hala soğuk savaş devam etmektedir. Elimize geçen veriler ışığında Kars Belediyesinin o yıllardaki mevcut durumunu inceleyelim.

Kars belediyesinin gelir ve gider dağılımlarını gösteren tablo şu şekildedir:

Tablo 3: Kars Belediyesi'nin Gelirleri ⁷⁸

Seneler	Muhammenat (Tahmini gelirler)	Tahakkukat (Gerçek gelirler)	Tahsilât	Masarifat
1929	75244	58096	27030	75244
1930	83058	84974	17044	72303
1931	84058	83748	12729	72972
1932	65000	94826	10884	64060
1933	72297	94538	53684	55817
1934	59780	53553	53553	52153
1935	55860	61643	52784	54255
1936	65700	83088	69423	62106
1937	70190	95594	98396	86024
1938	101000	102157	111968	113060

On yıllık bir süre içerisinde Kars Belediyesinin tahmini ve gerçek gelirleri ve giderleri tablodaki gibidir. Belediyeler her yıl bir önceki yılın bütçe gelirlerine göre tahmini bir bütçe oluşturur. Kars Belediyesi de 1929 yılında 75.244 liralık tahmini bir bütçe oluşturmuştur. Ancak bu meblağ 1929 yılı sonunda yapılan bütçe hesaplamalarında 58.096 lirayı geçememiştir. Bu veriler Kars şehrinin merkez

⁷⁸ **Belediyeler İstatistiği Dergisi**, Ankara 1941, s. 40

belediyesine ait gelir bütçesidir. Ancak sene sonu tahsilât hesaplamalarına göre Kars Belediyesinin tahsilât tutarı 27.030 lirayı geçmemiştir. Genellikle bütün belediyeler bir önceki yılın bütçesine göre tahmini bir bütçe oluşturmakta ve ona göre harcamalarını yapmaktadır. Kars Belediyesi de tahmini bütçeye göre harcama yapmış ve 48.214 liralık bir açlıkla karşılaşmıştır. Bu açığı kapatmak çok kolay olmadığı için belediyenin kurulduğu ilk yıllarda bütçede hep açık olmuştur. Bu açık 1934-1936yılları arasında kapatılabilmiş ve tahmini bütçenin de üzerinde bir meblağ tahsil edilmiştir. Ayrıca Kars Belediyesinin gelirlerinin vergilere dağılımı şu şekildedir:

Tablo 4: Vergi ve Resimlere Göre Belediye Gelirleri 1⁷⁹

	Geçmiş sene vergilerinden aktarılanlar	Geçmiş sene resimlerinden aktarılanlar	1937 senesinden müdevver kasa mevcudu	Devlet vergisiyle birlikte toplanan binalar vergisi	Devlet vergisiyle birlikte toplanan kazanç vergisi
1929	–	–	–	–	–
1930	–	–	–	–	–
1931	–	–	–	–	–
1932	–	–	–	–	–
1933	3987	–	–	1556	–
1934	2805	–	–	3344	–
1935	8017	–	–	2287	–
1936	11004	–	–	6117	–

⁷⁹ Belediyeler İstatistiği Dergisi, s. 174.

1937	940	1907	3505	2420	1675
1938	775	11373	12372	1673	1142

Tablo 5: Vergi ve Resimlere Göre Belediye Gelirleri 2 ⁸⁰

	Devlet vergileriyle tahsil olunan gümrük vergilerinden %10 belediye payı	Kanuna yazılı olmayan teamülü vergi ve resimler	Belediyelerin sair vergi ve resimleri	İstikrazat (Borçlar)	İanat (Yardımlar)	Yekûn (Toplam)
1929	–	27030	–	–	–	27030
1930	–	17044	–	–	–	17044
1931	–	12729	–	–	–	12729
1932	–	1741	9143	–	–	10884
1933	9831	–	38310	–	–	53684
1934	12815	–	34589	–	–	53553
1935	16365	–	26115	–	–	52784
1936	18196	–	34106	–	–	69423

⁸⁰ Belediyeler İstatistiği Dergisi, s. 174.

1937	21117	-	66882	-	-	98396
1938	24005	-	60628	-	-	111968

Kars şehri dokuz ilçe ve bir merkez belediyesi ile toplam on belediyeli bir yerdir. Kurulduğu ilk yılların verileri çok iyi değildir. Ancak Kars Belediyesi cumhuriyetin ilanı ile belediyecilik faaliyetlerine destek verilmesi nedeniyle birkaç yıl içerisinde iyiden iyiye gelişme göstermiş ve bütçe gelirlerini yıl yıl artırmıştır. Ancak Kars Belediyesi yeni bir belediye olması sebebiyle ve şehrin savaşlar döneminde çok yıpranması nedeniyle zor şartlar altında çalışma göstermiştir. Tablodaki verilere bakıldığında 1929 yılından 1938 yılına kadar geçen 10 yıllık süre içerisinde özellikle son yıllarda bütçe açığı vermiştir.

Kars belediyesinin bütçesi kuruluş yıllarında düşüktür. Belediyenin 1929 yılı bütçesi 75.244 lira olduğuna göre kurulduğu yıllarda bundan daha da düşüktür. O yıllara ait verilerin eksikliği nedeniyle tam bilgi verilememektedir. 1930 yılında 83.058'e çıkan bütçe yıllar içerisinde artma ve azalmalar göstermiştir. Ancak 1938 yılına gelindiğinde belediye bütçesini 101.000'e kadar çıkarabilmiştir. Yıllara göre yapılan belediyelere göre bütçe sıralamasında 100.000 gelimli belediyeler arasındaki yerini almıştır.

3. KARS BELEDİYESİ'NİN FAALİYETLERİ

3.1. Kars'ta Yerleşim Birimleri

Kars Belediyesi'nin faaliyetlerine geçmeden önce şehrin yerleşme yapısından bahsetmek gerekmektedir. Kars'ın Osmanlı hâkimiyetine geçmesi Kanuni Sultan Süleyman zamanında vezir-i azam İbrahim Paşa tarafından 1524 yılında gerçekleşmiştir. Daha sonra Kars Sancağı 1845 yılında 5 sancaktan oluşan bir vilayet konumuna getirilmiştir.⁸¹

⁸¹ Tozlu-Bulut; "Kars Şehri'nin Nüfusu (XIX. Yüzyıl Ortası)", s. 142.

Kars şehrinin Osmanlı Devleti idaresinde iken toplam 26 mahallesi vardır.⁸² Tosipaşa mahallesi, Vaizzade mahallesi, Cami-i Kebir mahallesi, Cami-i Kümbet mahallesi, Cami-i Evliya mahallesi, Abı Çoruk mahallesi, Kebir Abdi Ağa mahallesi, Küçük Abdi Ağa mahallesi, Taş Cami mahallesi, Müftüoğlu mahallesi, Halil Efendi mahallesi, Ömer Ağa Camisi mahallesi, Cami-i Atik mahallesi (Bayrampaşa mahallesi), Cami-i Cedid mahallesi, Tezharap mahallesi, Hacı Seyyid mahallesi, Hocazade Camisi mahallesi, Halfoğlu mahallesi, Ahmet Paşa mahallesi, Göncüoğlu mahallesi, Hacışeref mahallesi, Mustafa Ağa mahallesi, Yusuf Paşa mahallesi, Kilise mahallesi, Çukur mahallesi Osmanlı idaresinde iken Kars şehrinin mahallerini oluşturmaktadır. Ancak bu isimler Rus idaresine geçtikten sonra değiştirilmiştir.

1920 yılının sonlarına doğru kurulan Kars Belediyesi ilk kurulduğunda 9 ilçe ve 1 merkez belediyesi olmak üzere toplam 10 belediyeden ibarettir. Cumhuriyet döneminde Kars'ın mahallelerini ise Hafız Paşa Mahallesi, Ortakapı Mahallesi, Su Kapı Mahallesi, Kaleiçi Mahallesi, Bülbül Mahallesi, İstasyon Mahallesi, Yusuf Paşa Mahallesi, Atatürk Mahallesi, Cumhuriyet Mahallesi gibi mahalleler oluşturmuştur.

Bu mahalle isimlerinin birçoğu günümüzde hala değişmemişken, bazı mahalleler kaldırılmış ve bazılarının da isimleri Fevzi Çakmak Mahallesi, Bayrampaşa Mahallesi, Halitpaşa Mahallesi, İstasyon Mahallesi, Örnek Mahallesi, Paşaçayırı Mahallesi, Şehitler Mahallesi, Yenimahalle, Yusufpaşa Mahallesi, Üçler Mahallesi şeklinde değiştirilmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde 19 tane mahallesi olan Kars Şehri'nin, günümüzde sekiz caddesi, on sokağı ve Kars merkeze bağlı otuz beş adet köy bulunmaktadır.⁸³

3.2. Şehrin Yol Durumu

1920 yılında Kars Belediyesi kurulduğunda henüz cumhuriyet idaresi kurulmamıştır. Anadolu'da hala Milli Mücadele devam etmektedir. Tüm Anadolu şehirlerinde olduğu gibi Kars'ın durumu da hiç iç açıcı değildir. Bir serhad şehri olarak doğu cephesi savaşlarının tam ortasında kalmıştır.

⁸² Tozlu-Bulut; "Kars Şehrinin Nüfusu (XIX. Yüzyıl Ortası)", s. 145-152.

⁸³ Kars Valiliği, Mahalli İdareler, Kars Köyleri ve Mahalleleri.

Kanuni Sultan Süleyman zamanında Kars Osmanlı Devleti idaresine geçtikten sonra şehircilik ve yol alanında çok fazla bir çalışma yapılmamıştır. Şehrin Rus idaresine girmesinden sonra Ruslar şehrin liman kentleri Trabzon ve Batum ile olan bağlantısını sağlamak için bu yönde faaliyetlere girişmişlerdir. Ruslar ilk olarak 89 km Gümrü-Kars ve 77 km Kars-Kağızman stabilize yolunu yapmışlardır.⁸⁴ Ruslar 1881 yılında şehrin genel yapısını değiştirecek bir imar planı hazırlamışlardır. Bu planla birlikte şehrin imar ve bayındırlıkla ilgili her türlü sorunu çözüme kavuşturulmak istenmiştir. Bu plana göre şehir dâhilindeki şose yolların genişliği 5.32 metre olacaktır.⁸⁵

Rus idaresinde Kars'a yapılan yollar Sarıkamış'a kadar kalmıştır. Sarıkamış'tan Erzurum'a yol yoktur. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın doğu gezileri esnasında Kars'a yaptığı seyahatten de bunu anlayabilmek mümkündür. Bu gezi notlarında "*Kars'a Erzurum'dan Tortum-Oltu-Göle yolu ile şimalden girdim. Eski hududa kadar olan kısmın yolları hala iptidai haldedir. Köprüler ya fena ya hiç yoktur. Oltu yakınından itibaren eski Rus şosesi başlar.*" ifadesi kullanılarak durum açıklanmıştır. Bu seyahat esnasında Kars'a ulaşmak için Tortum, Oltu, Göle yolu güzergâhı kullanılmıştır.⁸⁶ Oltu ve Göle dâhil bu çevreler Rus idaresi altına girdiği için buralarda kullanılabilen yol vardır.

Cumhuriyet dönemi Kars Belediyeciliğine gelindiğinde şehirde yollar dâhil her şey tahrip olmuştur. Ancak yine de diğer Anadolu kentlerine göre cumhuriyetin ilk yıllarında Kars'ın durumu çok iyidir. Rus idaresi döneminden Cumhuriyet Dönemine Ruslardan 900 km kadar şose yol kalmıştır.⁸⁷ Ancak bu şose yolların bütün muhafaza ve tamir istasyonları harap hale gelmiştir. Ruslardan kalan bu yollar dönemin en iyi yolları arasında gösterilmektedir. Ruslardan kalan yolların yanında köprüler de kısmen bozulmuştur. Köprülerin kargir korkulukları halk tarafından tahrip edilmiştir.

⁸⁴ Badem; *Çarlık Rusya'sı Yönetiminde Kars Vilayeti*, s. 234.

⁸⁵ Badem; *Çarlık Rusya'sı Yönetiminde Kars Vilayeti*, s. 234.

⁸⁶ Serhat Hürkan; *Altrokun Şark Ucu (Doğu ve Güneydoğuda CHP 1919-2009)*, Ankara 2010, s.295.

⁸⁷ Hürkan; *Altrokun Şark Ucu (Doğu ve Güneydoğuda CHP 1919-2009)*, s. 296.

Cumhuriyet Halk Partisinin bu seyahatlerine eşlik eden Kars valisi Ali Akif Eyidoğan⁸⁸ durumdan dolayı üzüntü duymuştur.

Dönemin diğer Anadolu kentlerine göre iyi durumda olan Kars'ta ana yolların cadde ve sokakların iyileştirilmesi gerekmektedir. 1933 yılında Kars şehrinde 10 km yol bulunmaktadır. Bunun 8.724 metresi şose, 504 metresi parke ve geri kalanı da adi kaldırımdır.⁸⁹

1934 yılına gelindiğinde yollarla ilgili herhangi bir gelişme olmadığından dolayı Kars Belediye meclis üyeleri CHP kongresinde yolların onarılması için bütçeden pay ayrılmasını talep etmişlerdir.⁹⁰

1935 yılı itibariyle Kars vilayetinde toplam 1.131.5 kilometre yol bulunuyordu. Bunun 868,5 kilometresi muntazam şose, 135 kilometre köprüleri yapılmış, 128 kilometre ise köprüleri yapılmamış toprak yol idi.

Tablo 6: 1935 Yılı Yapılan Yolları Gösteren Tablo⁹¹

Yolun Adı	Bütün Yol Uzunluğu	Kırma Taş Şose	Köprüleri Yapılmış Toprak Yol	Köprüleri Yapılmamış Toprak Yol
Kars-Sakaltutan-Ardahan	102	102		
Kars-Meliköy-Göle	69	69		

⁸⁸ Ali Akif Eyidoğan (İyidoğan) 1895 yılında İstanbul'da doğmuştur.1923 yılında İsmet hanımla evlenmiş ve bir kız çocuğu babasıdır.1914 yılında çok iyi bir eğitim gördükten sonra Dâhiliye Nezareti'nde göreve başlamıştır. 1927 yılına kadar çeşitli görevlerde bulunduktan sonra bu tarihte ek görev olarak Ankara Belediye Reislğine seçilmiştir. Genç ve yetenekli bir kişiliğe sahip olan Akif Eyidoğan Ekim 1935 yılında Kars valiliğine atanmıştır. Kars şehri için çok iyi işler yapan Akif Eyidoğan Aralık1939 yılına kadar Kars'ta kalmıştır. Kars şehri için çok büyük öneme sahip olan Akif Bey daha sonraki konularımızda da göreceğimiz üzere şehre su ve elektriğin gelmesi için olağan üstü bir çaba sarf etmiştir. Öyle ki bu çabalarından dolayı yalnızca halkın sevgisini kazanmakla kalmamış Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk dahi bu Kars için yaptıklarından dolayı bir telgraf çekerek teşekkür etmiştir. Kars için hizmetleri bu kadarla sınırlı kalmayan Akif Eyidoğan VIII. Dönem Kars milletvekilliği görevinde bulunmuştur. Kars için çok hayırlı bir insan olan Akif Bey 16 Aralık 1974 tarihinde vefat etmiştir. Daha geniş bilgi için bkz: Mehmet Aldan, **İz Bırakan Mülki İdare Amirleri, I**, Ankara 1990,s. 485-501.

⁸⁹T.C.İçişleri Bakanlığı. Mahalli İdareler Müdürlüğü, **Belediyeler**, İstanbul 1933, s. 526.

⁹⁰ **1934 CHP Kongresi Tutanakları**, s. 259.

⁹¹ **BCA, BMGMK**, 030.10.65.433.3.

Meliköy-Uzunzayım-Zarşat	26	26		
Zarşat-Zurzuna	45	45		
Zurzuna-Gölebert	36	36		
Zurzuna-Kenarbel	23	23		
Uzunzayım-Kızılçakçak hudut	52	52		
Göle-Konk	38	38		
Göle-Erzurum Hududu	13	13		
Ardahan-Yalnızçam-Çoruh Sınırı	45	23	22	
Meliköy-İncesu	5	5		
Ardahan-Hanak	23		23	
Hanak-Posof	54			54
Karsönü-Karsaçay	13	13		
Kars-Yolgeçmez-Sarıkamış Erzurum Sınırı	111	111		
Handere-Mecingert	12	12		
Handere-Yazılı	10	10		
Sarıkamış-Karukurt-Başköy	52	52		
Başköy-Erzurum Sınırı	15		15	
Benliahmet-Kağızman	63	63		
Kars-Digor	40	10	30	
Akçayköprüsü-Akçay Köyü Ağrı Sınırı	22	6		16
Kağızman-Pernavut-Tuzluca	60	60		
Tuzluca-Iğdır	41,5	41,5		
Iğdır-Makara-Rus sınırı	19	19		
Iğdır-Ağrı Sınırı	36	8	28	
Yolgeçmez-Alisofu-	18	18		

Sarıkamış				
Caksu-Badela	10	10		
Kireçhane-Çakmak	5	5		
Başköy-Kozan-Ağrı Sınırı	17		17	
Kağızman-Zarphane-Başköy	58			58
Toplam	1.131,5	868,5	135	128

Kars ilinde 10 metreden büyük; 28 demir köprü, 17 beton ve betonarme köprü, 11 kârgir ayaklı ahşap köprü, 12 ahşap köprü, 6 taş kemerli köprü olmak üzere toplam 74 köprü vardı⁹².

1938 seçim devresine kadar belediye başkanı Mehmet Bahadır ve İlby Akif Eyidoğan Kars için birçok faaliyette bulunmuştur. 1938 yılına gelindiğinde yolların bakım ve onarımı büyük oranda yapılmıştır.⁹³

Kars şehri diğer Doğu Anadolu şehirleri gibi yılın dokuz on ayını kar altında geçirmektedir. Oluşabilecek kazaları önlemek için sık sık tuzlama çalışmaları yapılmaktadır. Bu durumdan dolayı yollar ve kaldırımların her yıl yeniden onarılması şarttır. Ancak 1939 yılına kadar bu yönde çok büyük bir girişim gerçekleştirilememiştir. Zira bu yıllarda belediye bütçesi elektrik ve su gibi çok daha elzem iki soruna ayrılmıştır. Bu durumda belediyenin bütçesi yetersiz gelmektedir.

1939 yılında belediye bir karar alarak şehrin cadde ve sokaklarını yenileyecek, asfalt atacak, parke taş ve kaldırım döşeyecektir.⁹⁴ Yalnız bu kararla şehrin bazı cadde ve sokakları yenilenecektir. Ayrıca bu karara göre ana cadde üzerindeki ev ve dükkânlar belediye tarafından boyanacaktır.⁹⁵ Böylece kısmen de olsa şehir çamur ve tozdan kurtarılacak, şehrin imajı tazelenmiş olacaktır. Bu iş için oldukça yüksek bir meblağ gerekmektedir. Zira ilk olarak bu taşların şehir dışından getirilmesi gerekmektedir. Gelen taşların kesilmesi için makine ve makinenin kullanılabilmesi

⁹² BCA, 030.10/65.433.3.

⁹³ Tarhan Toker; *Kars Coğrafyası ve Tarihi*, Kars 1939, s. 87.

⁹⁴ *Kars Gazetesi*, 10 Şubat 1939.

⁹⁵ *Kars Gazetesi*, 28 Nisan 1939.

için de elektrik gerekmektedir. Bu işler baya külfetli işlerdir. Ayrıca her şey tamam olsa dahi asfaltın atılabilmesi için uygun bir iklim gerekmektedir.

1939 yılında belediyenin yapmak isteği bir mesele daha vardır. Kars-Iğdır yolunda ulaşımın sağlıklı yapılabilmesi için üç tane betonarme köprü ve menfezleri yapılması gerekmektedir. Belediye köprü yapımı için projeleri tamamlamış ve Nafia Vekâletine onay için göndermiştir.⁹⁶ 1939 yılında yapımına başlanan Kars-Iğdır yolu 1946 yılına gelindiğinde bitirilememiştir. Belediyenin bütçesi buna olanak vermemektedir. 1946 yılında Bayırlık Bakanlığı Kars-Erzurum ve Kars-Iğdır yolları inşaatları için bütçeden 40.000 lira payın İl Özel İdaresine verilmesine karar vermiştir.⁹⁷

1939 yılında yapılmasına karar verilen yol, cadde ve sokakların tamiri meselesi 1940 yılında hala halledilememiştir. Bu konudan rahatsız olan halk basın yoluyla şikâyetlerini bildirmiştir. Bu şikâyetler üzerine belediye faaliyete geçmiş ve tamir işlemlerini bitirme kararı almıştır. Ancak bu tamir işleri için belediye tarafından 1944 yılına kadar yeterli bütçe ayrılmamıştır. 1944 yılında sadece bu iş için 10.000 lira pay ayrılmıştır.⁹⁸ Böylece ilk olarak Faik Bey Caddesi ile belediye önündeki caddeye parke taş döşenecektir. Ayrıca şehir dışında Sarıkamış yolunun Kars hududunun Viladikars'a (Kümbetli Köyü) kadar olan kısmın tamir inşaatına başlanmıştır.

1947 yılına gelindiğinde şehirlerdeki imar-iskân ve altyapı sorunlarını irdelemek üzere Bayındırlık Bakanı Cevdet Kerim İncedayı doğu bölgelerine teftişe çıkmıştır. Ayrıca şose ve köprüler reisi İkbâl Adil Songun, yapı ve imar işleri reisi Sırrı Sayan, su işleri reisi muavini Nazmi Bey, üçüncü genel müfettiş Sabri Adalı, yollar 10. Bölge müdürü Arif Tansuğ 08 Ağustos 1947 tarihinde Kars'a gelmişlerdir.⁹⁹

Belediye bayındırlık faaliyetlerine bir düzen vermek için 1949 yılında bir imar planı hazırlamıştır. Bu imar planına göre Kazım Paşa Caddesi, Karadağ Caddesi, Gazi Muhtar Paşa Caddesi ve Cumhuriyet Caddesi yeniden imar edilecektir. Yaz aylarında hazırlanan bu plan gereğince ekim ayı sonlarına doğru döşemeler bitecek ve caddeler

⁹⁶ *Kars Gazetesi*, 27 Haziran 1939.

⁹⁷ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, BMUMK*, 080.18.01.02.110.29.2.

⁹⁸ *Kars Gazetesi*, 10 Haziran 1944.

⁹⁹ *Kars Gazetesi*, 9 Ağustos 1947.

bir düzene kavuşacaktır. Bütün yollar çakıllı kumlarla döşenerek, gezinti alanları oluşturulacaktır.¹⁰⁰

Kars şehrinde değişen her belediye başkanı ile birlikte yollar da yenilenmektedir. 1949 Mayıs ayında Tahir Barlas'ın belediye başkanı olması ile birlikte yollar ve kaldırımlarda yeniden bir tamirat başlamıştır. 1950 yılında bu şose yolların ve kaldırımların tamirata bitmiştir.¹⁰¹ Aynı şekilde 1954 yılında İsmail hakkı Alaca'nın belediye başkanı olmasıyla birlikte başlatılan yol, cadde, sokak kaldırım tamirata 1957 yılında bitirilmiştir. Bu tamir sırasında yoğunluk Memleket Hastanesi önündeki cadde ve kaldırımların onarılmasına verilmiştir.¹⁰²

1961 yılında karayolları 12. bölge müdürlüğü Erzurum-Kars karayolu güzergâhını değiştirme kararı almıştır. Böylece Erzurum, Hasankale, Horsan ve Aras kıyısını takip ederek Karakurt ve Hamamlı'dan Kars'a ulaşılacaktır. Bu projeye birlikte Erzurum-Kars arasındaki mesafe 220 km'den 200 km'ye düşecektir. 1961 yılında yapımına başlanan proje 1962 yılında tamamlanmıştır.¹⁰³

1958 yılında Belediye Daimi Encümeninde alınan kararlar neticesinde Faik Bey Caddesi ve Hapishane Caddesindeki taşlar sökülüp, caddeler 3 m genişliğine getirilip yeniden onarılacaktır.¹⁰⁴

Cumhuriyetin ilk yıllarında Kars ile Sarıkamış arasında bir demiryolu ağı mevcuttur. Ancak bu ağ çok eski olduğu için zaman zaman aksaklıklar olmuştur. Bu aksaklıklar şehirdeki posta işlerini ve şehre gazetelerin gelmesini engellemektedir. Şehirde demiryollarının iyileştirilmesi ya da yenilenmesi ile ilgili herhangi bir faaliyet gerçekleşmemiştir. 1941 yılında Türkiye ile Rusya arasında yapılacak yolculukların konforu, yabancı yolcuların rahatı ve savaş durumunun ortadan kalkması nedeniyle Erzurum-Kars ve Kars-Kızılçakçak (Sovyet sınırında bir mevki) güzergâhlarında demiryolu seferlerini sağlayacak tedbirlerin alınması bizzat Başvekâlet tarafından istenmiştir.¹⁰⁵

¹⁰⁰ **Kars Gazetesi**, 20 Ağustos 1949.

¹⁰¹ **Kars Gazetesi**, 5 Nisan 1950.

¹⁰² **Demokrat Kars Gazetesi**, 19 Temmuz 1957.

¹⁰³ **Bugün Gazetesi**, 14 Temmuz 1961.

¹⁰⁴ **Kars Belediyesi Daimi Encümen Kararları Tutanakları**, 21.07.1957.No:1123.

¹⁰⁵ **BCA, BMUMK**, 30.10.0.0.152.77.10.

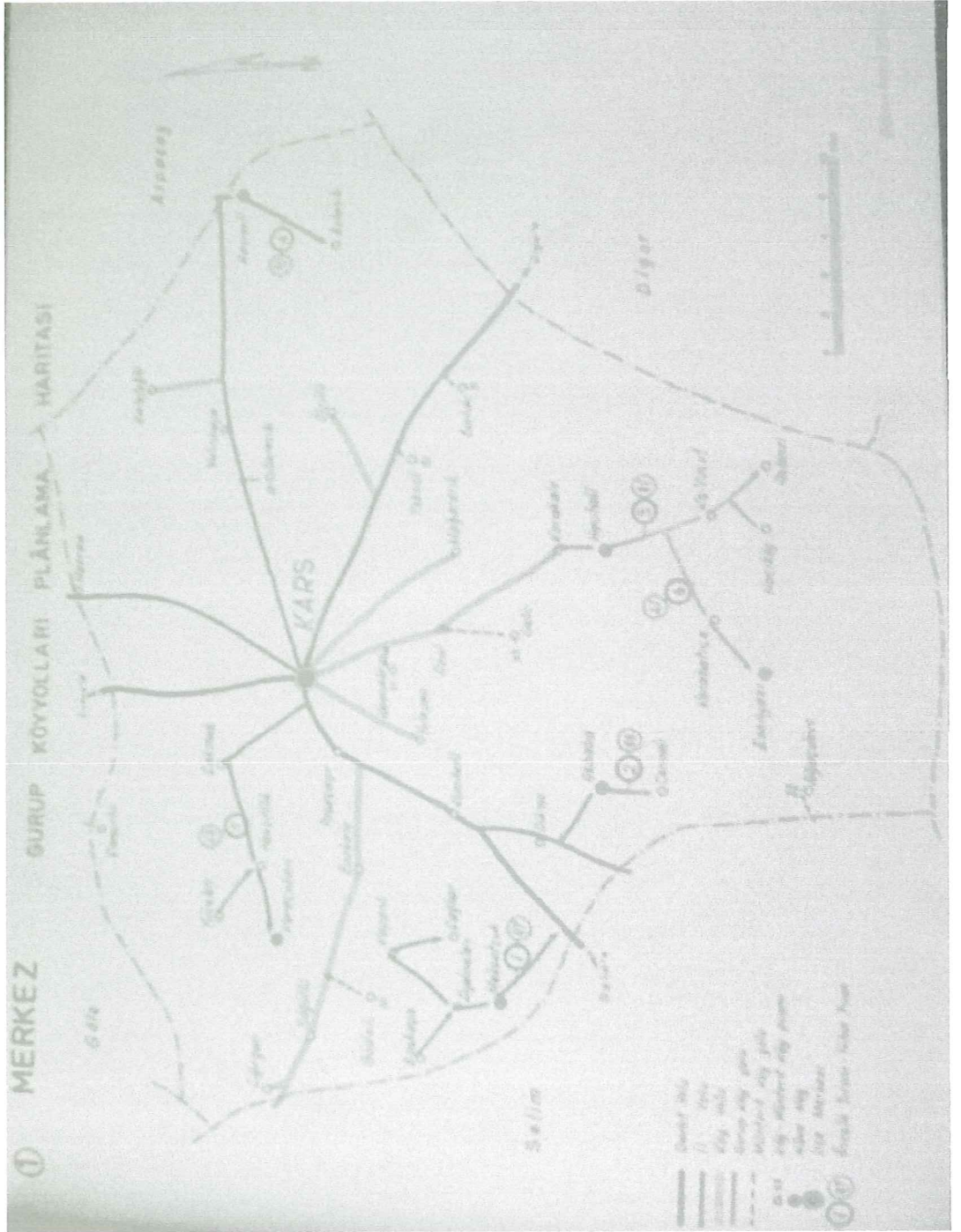
1960 yılında Milli Birlik Komitesi üyelerinden Suphi Karaman ve Emanullah Çelebi doğu seyahati esnasında Kars'a gelmişlerdir. Karşılar Milli Birlik Komitesi üyelerinden Kars demiryolları ağının geliştirilmesini ve horasan'dan öte tarafta olmayan bu ağın Kars'a kadar getirilmesini istemişlerdir.¹⁰⁶ Ancak bu talep yerine getirilmemiştir. 1961 yılında Kars demiryolu ağının Trabzon'a kadar götürülmesi projesi kabul edilmiştir. Ankara 300 milyon masraflı bu projeyi doğu ile batıyı birleştirmek adına kabul etmiştir.¹⁰⁷

1965 yılından sonra yol ile ilgili faaliyetler hız kazanmış olmasına rağmen tamamen bitmemiştir.1967 yılına gelindiğinde şehir merkezi dâhilinde Yusufpaşa Mahallesi % 95,Ortakapı Mahallesi %80, Cumhuriyet Mahallesi %40, İstasyon Mahallesi %30, Yeni Mahalle %5, Bülbül Mahallesi %3, Bayrampaşa Mahallesi %2, Kaleiçi Mahallesi %1 oranlarında parke ve Arnavut kaldırımları ile döşenmiştir. Sukapı Mahallesinde henüz bir faaliyet yapılmamıştır. Bütün şehir dâhilinde toplam yapılan yol miktarı 34.450 metredir.¹⁰⁸

¹⁰⁶ **Bugün Gazetesi**, 26 Eylül 1960.

¹⁰⁷ **Bugün Gazetesi**, 10 Ağustos 1961.

¹⁰⁸ **Kars İl Yıllığı**, Kars 1967, s.210.

Resim 1: Merkez ve Köy Yollarını Gösteren Harita¹⁰⁹

¹⁰⁹ T.C.Köy İşleri Bakanlığı YSE Genel Müdürlüğü, Grup Köy Yolları Planlaması, Ankara 1968, s. 55.

3.3. Kars'ta Su Meselesi

Kars Vilayeti Osmanlı yönetimine geçtiği dönemde bir içme suyu şebekesi mevcut değildir. 1878 yılında Rus hâkimiyetine giren Kars'ın içme suyu problemini Ruslarda çözememişlerdir. Bu tarihlerde halk mahalle ve köy çeşmelerinden bu ihtiyaçlarını gidermeye çalışmışlardır. Rus idaresi altındaki Kars'ın su meselesi 1907 yılında bir çözüme kavuşturulmuştur. Bütçe yetersizliği nedeniyle bu tarihlere kadar bu meseleye eğilemeyen Ruslar bu tarihlerde su meselesini bir nebze olsun çözmüşlerdir.¹¹⁰

Diğer konularda olduğu gibi Kars şehri bu konuda da diğer Anadolu şehirlerine oranla daha şanslıdır. Zira Cumhuriyet'in ilanından sonra hala su meselesi hiç hallolmamış şehirlerimiz mevcuttur. Ancak bu sorunun Kars'ta tam bir çözüme kavuşması gerekmektedir. Çünkü halk Kars çayından ihtiyacını gidermekte ve bu durum halk sağlığı için çok büyük problemler doğurmaktadır.

Kars çayından elde edilen suyun halk sağlığını tehdit ettiğinin farkında olan İlbay Akif Eyidoğan bir an önce bu sorunu çözüme kavuşturmak için harekete geçmiştir. Bir proje hazırlatan İlbay Akif Eyidoğan Borluk membalarından Kars'a içme suyu sağlamayı hedeflemektedir.¹¹¹ 1937 yılında yapımına başlanan borluk suyu projesi 25 km mesafeden şehre su getirmeyi hedeflemektedir. Ancak mevsim şartlarının olanaksızlığından dolayı 1937 yılında başlanan proje ertelenerek 1938 yılına sarkmıştır.

1938 bahar aylarında borluk membardan şehre su getirmek için çalışmalara başlanmıştır. Kars-Iğdır karayolunda Borluk Köyü yakınında bu olan bu kaynaktan su demir borularla kanallar kazılarak şehir dâhilindeki evlere ve dükkânlara verilecektir. Ancak kışın geri gelmesi ve malzemenin yetersiz kalması dolayısıyla çalışmalar yine sekteye uğramıştır.¹¹²

Bu çalışmalara esnasında bir yandan şehir dışında bulunan su şehre getirilmekte bir yandan da çalışmaların aksamaması için gelen suyun depolanması

¹¹⁰ Badem; **Çarlık Rusya'sı Yönetiminde Kars Vilayeti**, s. 230.

¹¹¹ Tarhan Toker; "Kars, Su Ve Elektrik Gibi İki Devrimsel Esere Kavuştu", **Doğuş Dergisi**, V, Kars 1938, s. 6.

¹¹² **Kars Gazetesi**, 30 Mart 1938.

işlemine başlanmıştır. Şehir dâhilinde bir depo yapılarak gelen su bu depoda biriktirilmektedir. 1938 senesi ekim ayında suyun şehre gelmesi için yapılan kanal çalışmaları bayağı ilerlemiş ve su depoya yaklaşmıştır.¹¹³ Ancak tekrar kışın gelmesi çalışmaların durmasına yol açmıştır. Bu durumda açıkta kalan kanallar tehlikeli bir durum ortaya çıkarmakta ve kazalara sebebiyet vermektedir.

1937 yılında kışa doğru başlayan borluk suyunu şehre getirme projesi kış şartları, bütçe yetersizliği gibi sebeplerden dolayı bir buçuk yıl sonra tamamlanabilmiştir. 1 İkinci Kanun (Ocak) 1939 tarihinde şehrin her tarafında olmasa dahi bazı kesimleri suyu kullanmaya ve su için abonelikler alınmaya başlanmıştır.¹¹⁴ Sahiplerine 1939 yılında suyun kaynağının olduğu ve güzergâhlarında yer alan tarlalarda pay toprak bedelleri ödenerek buralar satın alınmıştır. Böylece ilerde yaşanabilecek sıkıntılarda ortadan kaldırılmıştır.¹¹⁵

Yıllardan beri Kars çayından, köy ve mahalle çeşmelerinden içme suyu elde eden halkın artık evinin içine kadar içme suyu girmişti. Ancak şehir dâhilindeki her mahallede henüz bu su kullanılamamaktadır. Bu işlemin tamamlanabilmesi için yeni kanalların açılması gerekmektedir.

1937 yılında başlanan bir buçuk yılda tamamlanan suyun kaynak noktası ile ilgili yeterli tedbir alınmadığı için kışın suların çekilmesi ile birlikte halk yeniden su sıkıntısı çekmeye başlamaktadır. Yaz döneminde 1200 ile 1400 ton arasında şehre gelen suyun hacmi, kışın 250 tona kadar düşmektedir.¹¹⁶ Bu nedenle zor durumda kalan halk su ihtiyaçlarını karşılamak için ya yine eski yöntemlere başvurmakta ya da suyu satın almaktadır. Bu durumun çok basit bir çözümü vardır. Eğer suyun kaynağına bir depo yapıp suyun başka yerlere dağılması ve buharlaşması engellenirse bu problem çözülmüş olacaktır.

Bunun dışında evlere yapılan su tesisatının iyi yapılmamış olmasından dolayı kışın evlerde don olayları da yaşanmaktadır. Bu durumda halk don çözülene kadar

¹¹³ **Kars Gazetesi**, 14 Birinci Teşrin (Ekim) 1938.

¹¹⁴ **Kars Gazetesi**, 1 İkinci Kanun (Ocak) 1939.

¹¹⁵ **Kars Gazetesi**, 12 Mayıs 1939.

¹¹⁶ **Kars Gazetesi**, 23 Nisan 1940.

suyu kullanamamakta fakat saat parasını ödemek zorunda kalmaktadırlar.¹¹⁷ Halkın karşılaştığı diğer bir sorun ise bahar döneminde karların erimesiyle suyun kaynağında yeterli bir arıtma tesisatının olmamasından kaynaklı olarak suyun bulanık ve çamurlu akmasıdır.¹¹⁸

Halkın su ile ilgili olarak 1963 yılında şikâyetlerinin artmasından dolayı belediye faaliyete geçmiştir. Belediye meclisinin 04.02.1956 tarihli oturumunda Borluk suyundaki kışın olan azalmanın halli için bir takım kararlar alınmıştır. Bu iş için mühendislerle dahi anlaşılmasına rağmen bir türlü bu proje uygulanmamıştır.¹¹⁹

Bu sorunla ilgili olarak 1960 yılında belediye tekrar bir karar almış ve daha önceki gibi olmaması için bir ödenek ayırmıştır. Su ve elektrik idaresinin isteği üzerine belediye encümenin görüşmelerinde 1000 liralık bir avans bu iş için verilmiştir.¹²⁰ Bu işte çalıştırılmak üzere 550 lira maaşlı işçiler alınacaktır.¹²¹ Bu işçilere, hat memurlarına ve su ustalarına iş vasıflarına göre kıyafetler diktirilecektir.¹²²

Belediyeden her yıl su ve elektrik idaresine belli bir ödenek verilmektedir. Bu ödenekten arta kalan yılsonunda tekrar belediye bütçesine devredilmektedir. Bu meblağ 1962 senesi için 12.246 lira 60 kuruştur.¹²³

Bu tarihten itibaren İstiklali Milli Caddesi şehir kulübü önüne kadar su şebekesi vardır. Ancak bunun ilerisinde su şebekesi olmadığı için ahali suyu kullanamamaktadır. Bu şebekenin ilerletilebilmesi için belediye encümen toplantısında karar alınmıştır. Bunu için 2.620.048 liralık bir ödenek ayrılmıştır. Yeterli malzemenin alınması ile bu projeye başlanacaktır.¹²⁴

Su ve elektrik tahsilâtı toplamda 1965 yılı için 583.632.014 lira bütçe ayrılmıştır.¹²⁵ Su şebekesinin ilerletilmesi için 1965 yılında çalışmalara başlanmış ve müteahhide devredilmiştir. 1966 yılında hala çalışmalara başlanmamış malzemeler

¹¹⁷ **Kars Gazetesi**, 6 Şubat 1940.

¹¹⁸ **Kars Gazetesi**, 23 Nisan 1940.

¹¹⁹ **Demokrat Kars**, 17 Eylül 1956.

¹²⁰ **BDEKT**, 26.09.1960, No:1465.

¹²¹ **BDEKT**, 03.11.1960, No:1305.

¹²² **BDEKT**, 12.09.1960, No:1645.

¹²³ **BDEKT**, 01.1963, No:33.

¹²⁴ **BDEKT**, 04.06.1965, No: 580.

¹²⁵ **BDEKT**, 01.06.1965, No: 563.

alınmış ve eski bir kilise olan Ermeni Kilisesi'ne yığılmıştır.¹²⁶ Bülbül Mahallesi ambara kadar giden kanalların açılması esnasında tarla sahipleri zarar görmüşlerdir. Belediye bu zararı tespit etmiş ve tarla sahiplerininin 3.460.000 liralık bu zararı belediye tarafından ödenmiştir.¹²⁷

1966 yılı için belediye meclisinde yapılan görüşmelerde su işi için ayrılan miktarı şu şekildedir:

Tablo 7: Belediye Gelir ve Giderlerini Gösteren Tablo¹²⁸

	Bütçeye konan	Tahakkuk eden	Tahsil olunan	Bakaya kalan	Toplam
Gelirler	130.300	252.240	19.348.888	58.751.20	78.482.628
	Bütçeye konan	Sarf edilen	Sarf edilmeden geri dönen		Toplam
Giderler	126.096	122.954.570	43.137.43		166.218.096

Suların azalması konusunda su ve elektrik işleri idaresi belediye encümenine tekliflerde bulunmuştur. Bu teklife göre 13.320.01 liralık bir keşif özeti sunulmuştur. Bu meblağ belediye encümenince uygun görülerek Borluk Suyu membaini tamir edilmesine karar verilmiştir.¹²⁹ 1967 yılında Su Kapı Mahallesi kadar boruların eskimesi ve arıza çıkarmasından dolayı değişmesine karar verilmiştir.¹³⁰ Aynı şekilde yine Hapishane Caddesindeki su kanallarınının değişmesine de karar verilmiştir. Bunun

¹²⁶ BDEKT, 14.11.1965, No: 1264.

¹²⁷ BDEKT, 10.11.1966, No: 1256.

¹²⁸ BDEKT, 26.05.1967, No: 524.

¹²⁹ BDEKT, 13.06.1967, No: 640.

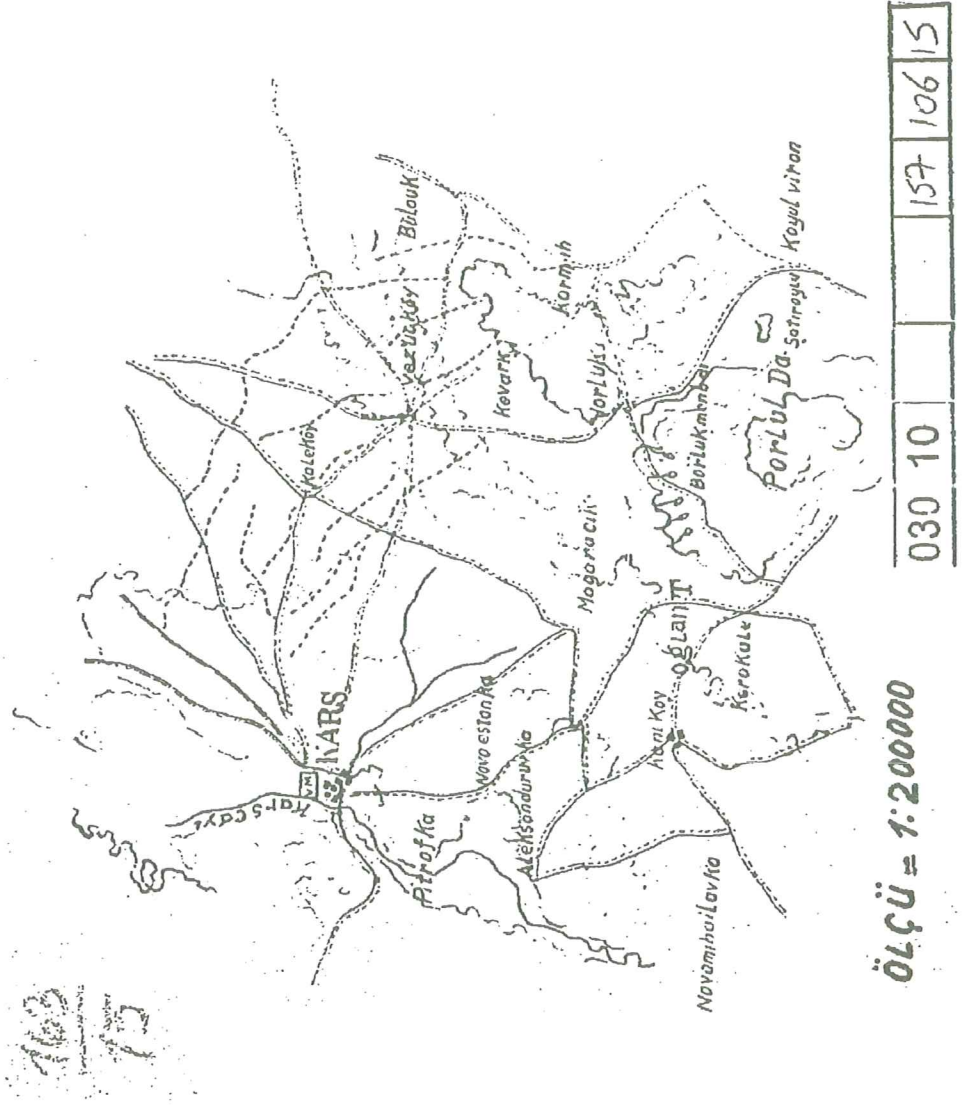
¹³⁰ BDEKT, 20.06.1967, No: 657.

için 2.790.000 lira ödenek ayrılmıştır.¹³¹ Ayrıca su türbinlerinin değiştirilmesine de karar verilmiştir.

1967 yılı sonuna gelindiğinde su sorunu halledilememiştir. Borluk membalarından saniyede 25 litre su gelmekte ise de bu oran ocak, şubat ve mart aylarında 15 litreye düşmektedir. Şehrin % 30 'u su almaktadır. Geri kalanı ise şehirdeki semt çeşmelerinden faydalanmaktadır.¹³²

¹³¹ BDEKT, 30.06.1967, No:725.

¹³² Kars İl Yılığ, Kars 1967, s. 210.

Belge 1: 1935 Yılında Kars Çayı'ndan Şehre Gelen Su Kanallarını Gösteren Belge¹³³

¹³³ BCA, BMUMK, 030.10.0.157.106.15.

3.4. Kars'ta Elektrik

Osmanlı Devleti zamanında Kars Vilayeti'nde aydınlatma işleri fenerler vasıtasıyla yapılmaktadır. 1878 yılında Kars'ın Rus idaresine geçtiğinde aydınlatma konusunda herhangi bir gelişme olmamıştır. Ruslar şehirdeki her türlü temel ihtiyacı gidermek için belirli bir bütçe ayırmıştır. 1888 yılında Ruslar şehirdeki aydınlatma sorununu gidermek için fenerleri onarmak istemiş ve 1829 rublelik bir bütçe ayırmıştır.¹³⁴

1920 yılında Türk idaresinde bir belediye teşkilatı kurulduğu zaman şehirde hala bir elektrik tesisatı yoktur. Cumhuriyet idaresinin ele aldığı en önemli iki meseleden birisi elektriktir. Muasır medeniyetler seviyesine erişmek için elektrik tesisatının olması şarttır. Su ihtiyacında olduğu gibi elektrik tesisatında da eksikliği fark eden İlbay Akif Eyidoğan'ın teşvikleri ile elektrige kavuşacaktır.¹³⁵

1931 yılında Kars çayında bulunan türbinlerin tamiri için 2500 lira dinamo, 2000 lira bakır tel, 500 lira kayış ve toplamda 5000 lira Dâhiliye Vekâleti tarafından verilmiştir.¹³⁶

1931 yılında yapımına başlanan elektrik projesi sayesinde 1933 yılında cadde ve sokaklara elektrik verilebilmiştir. Evler ise hala lük lambalarla aydınlanmaktadır. Şehirlere elektrik sağlama işi belediyeye aittir. Bu nedenle Kars elektrigi için şehirde bir elektrik fabrikası kurulması çalışmalarına başlanmıştır.¹³⁷

Bu tarihten önce küçük jeneratörlerle şehrin elektrik ihtiyacı giderilmeye çalışılmaktadır. İlk olarak 1938 yılında şehirdeki elektrik sorununun giderilmesi için elektrik santrali kurulması gerektiği düşünülmüştür. Dönemin belediye başkanı Mehmet Bahadır ve dönemin valisi Akif Eyidoğan'ın çalışmaları ile elektrik santrali kurma işine yönelmiştir.¹³⁸

¹³⁴ Badem; **Çarlık Rusya'sı Yönetiminde Kars Vilayeti**, s. 233.

¹³⁵ Toker; "Kars, Su Ve Elektrik Gibi İki Devrimsel Esere Kavuştu", s. 6.

¹³⁶ **BCA, BMUMK**, 080.18.01.02.18.19.15.

¹³⁷ T.C.İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, **Belediyeler**, İstanbul 1933, s. 526.

¹³⁸ Toker; **Kars Coğrafyası ve Tarihi**, s. 87.

Ancak bu santral kuruluncaya kadar şehrin elektrik ihtiyacını karşılayacak başka bir çare aranmaktadır. Bu nedenle Kars Süt Fabrikası ile bir mukavele imzalanmış ve şehre fabrikanın jeneratörü vasıtası ile elektrik verilecektir.¹³⁹

Kars'ta yapılacak elektrik santrali için öncelikle Kars çayı üzerine bir baraj yapılması gerekmektedir. Belediye görevlileri bu barajın yapımı için müteahhitlerle anlaşmışlar ve önceliği baraja vermişlerdir. Bu baraj inşaatında çalıştırılmak üzere yabancı ustalar ve mühendisler getirilecektir. Bu iş için bir an önce kanuni iznin çıkması gerekmektedir.¹⁴⁰ Belediye bir süre sonra süt fabrikası ile olan anlaşmasını tamamlamış ve fabrikanın jeneratörü vasıtasıyla geçici bir süreliğine şehrin caddeleri ışıklanmıştır. Ancak bu elektrik evlere ve şehrin bazı sokaklarına dağıtılacak kadar yeterli değildir.

Kars'ta yapılacak elektrik tesisatı için şehir merkezinde 296.400 lira, Sarıkamış için 811 lira, Iğdır için ise 84.692 lira teklif ücreti düşünülmüştür. Elektrik işi ihale yoluyla bir müteahhide verilecektir. Valiliğin yayınladığı bir beyanname ile toplam üç yere birden talip olacak bir teklif verilmesi gerektiği bildirilmiştir.

Kağızman, Arpaçay, Susuz ve Selim kasabalarından herhangi birine de elektrik tesisatı dönecektir. Bu kasabaların hepsine birden elektrik tesisatının yapılması için yeterli bütçe yoktur. Teklifler Kars Belediyesi Daimi Encümenine yapılacaktır. Santral bitinceye kadar şehre verilen elektrik şehir için yeterli gelmemektedir. Şehre yalnızca 10 kilovat elektrik verilebilmektedir. Ancak belediyenin çabaları neticesinde santral bitene kadar 10 kilovatlık elektrik en az 40 kilovata çıkarılmıştır.¹⁴¹ Böylece şehirde elektrik sorunu bir az da olsa çözülebilmiştir.

Elektrik tesisatı için 1939 yılı yaz aylarında direkler dikilmeye başlamıştır. Şehrin ana ve ara cadde ve sokakları tamamen bu direklerle donatılmıştır. Elektrik tesisatı için dikilen direk sayısı 770 adettir.¹⁴² Bu sırada Kars çayı üzerinde yapımına devam edilen hidroelektrik santrali çalışmaları da hızla devam etmektedir. Aynı zamanda Sarıkamış'ta da elektrik direkleri dikilmeye başlamıştır. Bu arada günde 7,5-

¹³⁹ Kars Gazetesi, 27 Eylül 1938.

¹⁴⁰ Kars Gazetesi, 19 ağustos 1938.

¹⁴¹ Kars Gazetesi, 2 Birinci Kanun (Aralık) 1938.

¹⁴² Kars Gazetesi, 11 Temmuz 1939.

8 kilovat saat verilen elektrik şehir ihtiyacına kâfi gelmemektedir. Bu nedenle şehri dâhilinde ekstra dinamolarda monte edilmeye başlanmıştır.

1938 yılında inşaatına başlanan Kars çayı üzerine yapılmakta olan elektrik santrali aradan 10 yıl geçmesine rağmen bir türlü faaliyete geçememiştir. Süt fabrikasından sağlanan elektrikte bir süre sonra şehirdeki teknolojik aletlerin artması ile yetersiz kalmıştır. Süt fabrikasından alınan elektriğin yanında un fabrikası ve özel şahsa ait bir iki kişinin elektrik motorları da şehre elektrik sağlamak için devreye sokulmuştur. Ancak yine de yeterli elektrik elde edilmemektedir. Nihayet 1948 yazında elektrik sorunu halledilmiştir. 1948 yılında belediye başkanı Tahir Barlas'ın çabaları neticesinde İstanbul'da bir Türk elektrik acentesinden 77.000 liraya SKODA Çekoslovak malı 150 kilovat saatlik yeni bir motor alınmıştır. 15 ağustos 1948 tarihinde Kars'a getirilen ve saatte 35 litre mazot harcayan bu motor sayesinde şehirde elektrik sıkıntısı geçici bir süreliğine halledilmiştir.¹⁴³

Kısa bir süre içerisinde montajı tamamlanan motor sayesinde sokaklar ve evler bol elektriğe kavuşacaktır. Ancak İlбай Akif Eyidoğan zamanında başlanan hidroelektrik santrali inşaatı tamamlanamamıştır. 1938 yılında çalışmaları başlayan elektrik santrali 1957 yılında neticeye ulaşmıştır.²³ Kasım 1957 tarihinde resmi bir açılış yapılmış ve şehrin elektrik sorunu tamamen halledilmiştir.¹⁴⁴ Bu tesisat 230 volt elektrik sağlayacaktır. Bu elektrik santrali içinde belli dönemlerde benzin ve mazot alınmıştır. Bunun belediye bütçesinden her ay 2100 lira para ayrılmaktadır.¹⁴⁵

Şehrin cadde ve sokaklarında bulunan elektrik direklerine takılmak üzere 200 adet 40 vatlık, 30 adet 150 vatlık, 6 adet fincan ampul alınmıştır.¹⁴⁶ Bu santralin sıva ve boyası için belediye encümenince 8532 liralık keşif bedeli verilmesi kabul edilmiştir.¹⁴⁷ Belediye bütçesine haziran ayı için tahakkukta bedeli 38.875.01 kuruş biçilmiştir.¹⁴⁸

¹⁴³ **Kars Gazetesi**, 25 Ağustos 1948.

¹⁴⁴ **Demokrat Kars Gazetesi**, 25 Kasım 1957.

¹⁴⁵ **BDEKT**, 24.07.1958, No:1135.

¹⁴⁶ **BDEKT**, 31.07.1958, No:1166.

¹⁴⁷ **BDEKT**, 31.07.1958, No:1153.

¹⁴⁸ **BDEKT**, 11.08.1958, No:1226.

24 Aralık 1938 tarihinde başlanan Kars, Sarıkamış, Iğdır elektrik inşaatına Alman tebaasından Ferfoz Benzinger ile birlikte mühendis ve ustaların çalıştırılmasına karar verilmiştir.¹⁴⁹ 1938 yılında başlanan inşaat savaşın çıkması nedeniyle yarıda kalmıştır. Bu şirketle olan anlaşma feshedilmiştir.

1945 yılına gelindiğinde 3. Genel Müfettiş vasıtasıyla Kars Belediyesi yeterli bütçenin olmadığını bildirerek 608.500 lira yardım yapılmasını Bayındırlık Müşavirliğinden rica etmiştir. Bu meblağ Bayındırlık Müşavirliği tarafından çok yüksek bulunmuş fakat yine de bir yol aranacağı bildirilmiştir.¹⁵⁰ Ayrıca bunun dışında belediyenin diğer masrafları için İlbay Akif Eyidoğan 3. Umum Müfettişi Tahsin Uzer'den su, elektrik, hastane gibi giderler için 300.000 lira para talebinde bulunmuştur.¹⁵¹

1966 yılında elektriklerin sağlam bir şekilde dağılması için trafolar dikilmiştir.¹⁵² Ayrıca iki adet 60'lık klop, 9 adet 60'lık klop camı, 20 metre 0.75'lik kordon, 1 adet duy, 3 adet ankastre anahtarı, 2 adet telefon pili alınması için 143.000 lira belediye bütçesinden ayrılmasına karar verilmiştir.¹⁵³

1967 yılı sonlarına gelindiğinde elektrik sorunu kısmen halledilmiştir. Şehre daha önce gelen 2.000.000 kilovat elektrik 1967 yılında 6.000.000 kilovata çıkarılmıştır. Elektriğin kilovatını vatandaş 80 kuruşa alırken sanayici 45 kuruşa almaktadır.¹⁵⁴

3.5. Kars'ta Kanalizasyon ve Temizlik

Osmanlı devleti döneminde ve daha sonra Rus idaresi döneminde Kars şehrinde bir kanalizasyon ağı yoktur.¹⁵⁵ Bu durum Cumhuriyet döneminde de değişmemiştir. 1920 yılında belediye kurulmasına rağmen 1933 yılına gelindiğinde Kars'ta hala bir kanalizasyon tesisatı yoktur. Kars'ta kanalizasyon birikintileri bandaj

¹⁴⁹ BCA, BKKGMKDBK, 030.18.01.02.85.106.17.

¹⁵⁰ BCA, BMGMK, 030.10.0.0.71.468.15.

¹⁵¹ BCA, BMGMK, 030.10.0.0.70.463.2.

¹⁵² BDEKT, 05.12.1966,no:1330.

¹⁵³ BDEKT, 17.03.1967,no:218.

¹⁵⁴ Kars İl Yıllığı, s.210.

¹⁵⁵ Badem; Çarlık Rusya'sı Yönetiminde Kars Vilayeti, s. 230

makineleri ve özel arabalarla şehirden uzağa taşınmaktadır.¹⁵⁶ Kars'ın bu konudaki kaderi 1956 yılına kadar devam etmiştir. 04 Şubat 1956 tarihinde toplanan belediye meclisi suyollarını ikmal ederken bir proje hazırlamış ve kanalizasyon tesisatı projesini onaylamıştır.¹⁵⁷ Şehirde yapılacak olan bu kanalizasyon ağı bütün şehir merkezini kapsayarak Kars çayına dökülecektir.

1956 yılında başlatılan kanalizasyon projesinin ne zaman tamamlandığı belli değildir. Ancak 1969 daimi encümen tutanaklarına bakıldığında şehirde hala bir kanalizasyon ağı eksikliğinin varlığını anlayabiliyoruz. Zira bu tarihte encüme eski hastane kanalının büzlerle Kars çayına bağlanmasına karar verilmiştir.¹⁵⁸ Yine belediye encümen tutanaklarından şehrin sınırlı mahallelerinde Ortakapı Mahallesi, Yusufpaşa mahallesi gibi yerlerde kanalizasyon ağını olduğunu söyleyebiliriz.¹⁵⁹

Belediyenin bu konudaki bütçesinin yetersiz olması dolayısıyla kanalizasyon ağı kurulamamaktadır. Ancak şehir dâhilinde oluşan pisliğin temizlenmesi için araçlar satın alınmıştır. Fenni bir temizleme aracı olan bu arabalar İstanbul'dan getirilmiştir.¹⁶⁰

Tablo 8: Temizlik Malzemeleri ve Hademeleri Gösteren Tablo ¹⁶¹

	Sulama Arabaları (Adet)	Yerli malı Süpürme Arabaları	Yabancı malı Süpürme arabaları	Çöp Arabaları	Memur (Adet)	Amele (Amele)	Senelik Tanzifat Masrafı	Gayri-menkul Kıymeti
1929	–	3	–	9	1	41	10.017	90.609
1930	–	4	–	9	2	42	10.484	89.317
1931	–	6	–	11	3	42	8.785	90.053

¹⁵⁶ T.C. İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, **Belediyeler**, s. 526.

¹⁵⁷ **Demokrat Kars Gazetesi**, 17 Eylül 1956.

¹⁵⁸ **BDEKT**, 14.07.1969, No:8223.

¹⁵⁹ **BDEKT**, 19.08.1969, No:1036.

¹⁶⁰ **Kars Gazetesi**, 27 Eylül 1938.

¹⁶¹ **Belediyeler İstatistiği Dergisi**, s. 826.

1932	–	9	–	10	1	66	1.063	144.446
1933	7	2	–	14	3	11	9.420	150.764
1934	–	8	–	15	3	43	9.986	–
1935	–	1	–	28	4	49	9.467	–
1936	2	1	–	25	5	63	12.392	–
1937	2	–	–	27	4	129	14.342	–
1938	1	–	–	20	3	65	16.454	–

Belediyenin kuruluşundan 1956 yılına kadar şehirde bir kanalizasyon ağının olmamasına rağmen 1938 yılında belediye tarafından şehrin değişik yerlerinde 3 adet helâ yapılmıştır.¹⁶² Yapılan bu helâlara ek olarak 1958 yılında 2 adet daha helâ yapılmış ve eski olan 3 helâda onarılmıştır.¹⁶³ Bu yeniden yapım ve onarım için belediye bütçesinden 43.517 lira pay ayrılmıştır.¹⁶⁴

Şehir temizliği ilk yıllarda ameleler ve işçiler tarafından çalı süpürgeleri ve el arabaları tarafından yapılmaktadır. Belediye cadde ve sokaklarının temizliğine çok dikkat etmekte ve denetimini yapmaktadır. Çünkü bu durum olası hastalıkları önlemektedir. 1950'li yıllara kadar temizlik işçileri el arabaları ile çöpleri toplamakta iken bu tarihten sonra belediye tarafından temizlik işlerinde kullanılmak üzere çöp kamyonları alınmıştır.¹⁶⁵ Bu kamyonların bakım ve onarımı da belli dönemlerde yapılmaktadır. 1966 yılında şehrin temizlik işlerinde kullanılmak üzere 1200 adet çalı süpürgesi alınmıştır. Bu masraflar için belediye bütçesinden 14.319 lira ayrılmıştır.

3.6. Belediyenin Diğer Faaliyetleri

Ele aldığımız Kars Belediyesinin ilk elli yıllık süresince belediyenin temel sorunların dışında diğer sorunlarla da ilgilendiğini görmekteyiz. Kars Belediyesi su

¹⁶² Kars Gazetesi, 27 Eylül 1939.

¹⁶³ BDEKT, 21.07.1958, No:1118.

¹⁶⁴ BDEKT, 07.07.1958, No:1196.

¹⁶⁵ BDEKT, 22.09.1960, No:1351.

elektrik, yol ve temizlik işlerinin dışında fenni bir mezbaha, bir hamam, fenni itfaiye açmıştır. Bu iş için belediye vidaj makineleri almıştır. Resmi bir belediye radyosu açılarak yeni hoparlörler alınmıştır.¹⁶⁶ Bir belediye sineması açılmıştır.

Eskiden 24 adet fırın varken yapılan denetimler neticesinde bir kısmı kapatılmış ve 12'ye düşürülmüştür.¹⁶⁷ Ayrıca halkın sağlıklı ekmek tüketmesi ve hem halkın hem de esnafın hakkının korunması için ekmek satışlarında karne usullerine gidilmiş ve ekmek fiyatları sabitlenmiştir.¹⁶⁸

İtfaiye işleri için 4000 liraya bir arazöz, maske ve diğer malzemeler alınmıştır. Bütün bu malzemeler için garaj yaptırılmıştır. Şehrin caddeleri ağaçlandırılırken, mevcut parklar yenilenmiş ve Gazi Muhtar Paşa Parkı açılmıştır.

Şehrin farklı bölgelerine dağılan kasap esnafının tamamı şehircilik ve sıhhati noktasında eksik olduğundan dolayı Halit Paşa Caddesine toplattırılmıştır. Bir belediye tiyatrosu açılmıştır. Belediye bu iş için İstiklali Milli Caddesinde bir yeri 5.500 liraya almıştır. Belediye için vakıflar idaresinden 2 otel, 12 mağaza, 1 fırın, 1 kahvehane 25.000 liraya alınmıştır.

Yukarıda saydığımız 1938 yılında yapılan bu işler için belediye bütçesinden 72.961 lira harcanmıştır.¹⁶⁹ Bu yıl içerisinde belediye bütçesi 51.000 liradan 101.000 liraya çıkarılmıştır. Sağlıklı bir mezbaha açılmıştır. Şehirde bu dönemde imar faaliyetlerine çok önem verilmiştir. Yeni binaların yanında eski binalarda boyanarak yenilenmiştir. Saat kulesi tamir edilerek kuleye büyük bir saat yerleştirilmiştir.¹⁷⁰

1939 yılında belediye tarafından yük arabaları ile hamallara numara verilmiştir. Numarasız arabaların kullanılması sırasında mallarına bir şey olursa sorumluluk zabıtaya ait değildir.¹⁷¹

1938 yılında özel bir kuruluş haline gelen itfaiyenin 1929 ile 1938 yılları arasındaki durumu şu şekildedir;

¹⁶⁶ **Kars Gazetesi**, 27 Birinci Kanun 1938.

¹⁶⁷ **Kars Gazetesi**, 27 Eylül 1938.

¹⁶⁸ **Kars Gazetesi**, 17 Şubat 1942, Salı, S: 1017

¹⁶⁹ **Kars gazetesi**, 27 Eylül 1938.

¹⁷⁰ **Kars gazetesi**, 14 birinci teşrin 1938.

¹⁷¹ **Kars gazetesi**, 7 Mart 1939.

Tablo 9: Belediye Tarafından İtfaiyeye Alınan Malzemeleri Gösteren Tablo¹⁷²

	Arazöz	Motopomp	Tekerlekli Tulumba	Tekerleksiz Tulumba	Vesait Bedeli	Adet	Yıllık Maaş
1929	–	–	1	–	350	–	–
1930	–	–	1	–	350	–	–
1931	–	–	1	–	350	–	–
1932	–	–	1	2	350	–	–
1933	1	–	1	1	4.200	–	–
1934	1	–	–	1	3.950	6	1440
1935	1	–	–	1	3.950	6	940
1936	1	–	1	–	4.128	5	2040
1937	1	–	1	–	4.128	5	1200
1938	1	–	–	1	4.821	3	2772

¹⁷² Belediyeler İstatistiği Dergisi, s. 684.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARS BELEDİYE BAŞKANLARI VE BİYOGRAFİLERİ

1920’de kurulan Kars belediyesinde çalışmanın süresini oluşturan 1970 yılına kadar toplam on üç belediye başkanı değişmiştir. İlk zamanlarda Osmanlı kanunnamelerine göre belirlenen belediye başkanları, çeşitli şekillerde görevden ayrılmışlardır.

1930 belediye kanunundan sonra belediyeçilik faaliyetlerinin düzene girmesi kadar belediye başkanlarının göreve geliş şekilleri de bir düzene girmiştir. 1930’a kadar üç belediye başkanı değiştiren Kars belediyesi, bu tarihten itibaren üç yılda bir yapılan seçimler doğrultusunda düzenli olarak başkanını belirlemiştir.

Bu bölümde 1920 yılında kurulan Kars belediyesinin elli yıllık süreçte değişen belediye başkanlarının hayat hikâyeleri anlatılmıştır.

1. AKİF ÇİÇEK (D. 1871-Ö. 1935)

Kars Belediyesi’nin ilk Belediye Başkanı olan Akif Çiçek ile ilgili bir nüfus kayıt örneği ve Kars Belediyesi’nin ilk belediye başkanı olduğunu gösteren İçişleri Bakanlığı’ndan alınan bir belgenin dışında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Akif Çiçek 1857 (1273) yılında Kars’ta doğmuştur. Baba adı Mamo, ana adı İmmi’dir. Sultan adında 1871 (1287) doğumlu bir kadınla evli olan Akif Çiçek, 1935 yılında 78 yaşında vefat etmiştir.¹⁷³

Kars Belediyesi’nin tam kuruluş tarihi belli olmamakla beraber 30 Ekim 1920 tarihinde *düşman işgalinden kurtulduktan* sonra 1877 Vilayet Belediye Nizamnamesi gereğince 1920 yılının son aylarında kurulduğu tahmin edilmektedir. Ancak belediyenin nerede ve nasıl kurulduğuna dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. Belediyenin kuruluşundan yaklaşık bir yıl sonra 9 Temmuz 1921 tarihinde Mamoğlu Akif Bey kendi rızası ile belediye başkanlığı görevini Cihangiroğlu İbrahim Bey’e devretmiştir.¹⁷⁴

¹⁷³ Kars Nüfus Dairesi, Nüfus Kayıt Örneği.

¹⁷⁴ Murat Küçükkuşurlu, *Cihangiroğlu İbrahim Bey*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2000, s. 187.

2. CİHANGİROĞLU İBRAHİM (AYDIN) BEY (D.1874-Ö.1948)

Aydınoğlu ailesi Anadolu'da ilk defa Türkiye birliğini kuran Konya Selçuklu Devleti'nin Çingizler'in vuruşuyla sarsılıp yıkılması üzerine 14. asrın başlarında Anadolu'da büyük beylikler kurmaya başlamışlardır. Anadolu Selçuklularının deniz beylerinden Mehmet Bey'in oğlu Aydın Bey halk arasında "*Sahil-beği-saylbek-zey-bek*" diye zamanımıza kadar yaşayan "*emir-iis sevahil*" (sahiller-beyi) olarak emrindeki beyler ve askerlerle 1310 yıllarında istiklal ilan etmiş ve Aydın ve çevresinde bir Aydinoğulları beyliğini kurmuştur.¹⁷⁵

Bu bölgede hüküm süren Aydinoğulları Beyliği Yıldırım Beyazıt zamanında ortadan kaldırılmıştır. Ancak 1402 Ankara Savaşı ile birlikte tekrar bu bölgede kurulmuşlarsa da 1425 yılında aile bu bölgeden uzaklaştırılmıştır. Ailenin geri kalanları Orta Anadolu'ya özellikle Yozgat'a göç etmişlerdir. Buradaki ailelerle akrabalıklar kuran aile 17. yüzyılda çıkan Celali İsyanları'nda Çapanoğulları ile ortak hareket edince bu bölgeden de sürülmüş ve İran sınırına Eleşgirt ovasına çekilmek zorunda kalmışlardır. Daha sonrada Kars Şüregel de Gümrü Köyü'ne yerleşmişlerdir.¹⁷⁶

Koskoca bir beylikken göç etmek zorunda kalmaları ve daha sonra Bozok'ta *Çapanoğlu* gibi bir hadiseye adlarının karışması Kars ve Revan'da bu aile ile ilgili "*doğrudur aydın oğulları Osmanlı toprağında bir zamanlar kendi adlarına hutbe okutup sikke kesmiş olan şerefli bir hanedan idi. fakat şimdi soyca bir taraftı Bozuk (Boz-Ok)tur.*" şaka mahiyetinde lafların türemesine sebep olmuştur.

Aydinoğulları ailesi reisi olan Mehmet Beyoğlu Aydın Bey aile bağları ve Anadolu Türklüğüne fazlasıyla bağlıdır. Osmanlı Devleti namına askerlik yapan Aydın Bey Safaviler ile mücadele etmiş ve 1746 yılında Arpaçay'dan bu tarafın Osmanlı hâkimiyetine girmesi için uğraşmıştır.

¹⁷⁵ Kars gazetesi, 26.05.1948, S:1630.

¹⁷⁶ Kars gazetesi, 26.05.1948, S:1630.

Cihangiroğlu İbrahim Bey 1874 yılında Gümrü'de doğmuştur. Babası Mehmet Bey, annesi Şarabanı (Şahra-Banu) Hanım'dır. Kendinden başka Aziz, Hasan, Tükezban ve Aydın adında dört kardeşi vardır.¹⁷⁷

Dokuz yaşına kadar ailesi ile Gümrü'de kalan İbrahim Bey burada mollalardan Kuran-ı Kerim ve dini bilgiler ve farsça dersleri almıştır. 1882 yılında Cihangiroğlu İbrahim Bey ve ailesi Kars'a göç etmiştir.

Kars'a göç ettikleri esnada Kars'ın Rus idaresine geçmiş olması Cihangiroğlu İbrahim bey'de Türklük bilinci ve savunuculuğunun oluşmasında en büyük etken olmuştur. Biraz büyüdükten sonra Kars ve civarında oluşacak olan cemiyetlere de bu sebeple katılmıştır. Cihangiroğlu İbrahim Bey ilk olarak 1909 yılında Panislamizm ve Pantürkizm Cemiyetlerine kardeşi Hasan Bey ile beraber katılmıştır.¹⁷⁸ Daha sonra Ermeni çetelerinin Türklere karşı olan katliamlarını önlemek amacıyla kurulan Müdafa-i Milliye -Cemiyeti ve Difai Partisine katılmıştır. Ardından Bakü'de kurulan Neşr-i Maarif Cemiyetine katılan Cihangiroğlu İbrahim Bey son olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Teşkilat-ı Mahsusa'ya katılmıştır. Teşkilat-ı Mahsusa lehinde çalışmıştır. Bu nedenle Fahrettin Kırzioğlu "*ittihatçıların ajanı*" diye nitelendirmiştir.¹⁷⁹

Milli mücadelede aktif bir rol oynayan Cihangiroğlu İbrahim Bey Mondros Mütarekesi gereğince bölgenin boşaltılmasına karşı çıkanlar arasında yer almıştır. Bu nedenle ilk olarak Kars Kongreleri'nin toplanmasını sağlamışlar ve bu kongreler neticesinde kurulan hükümet başkanı olarak Cihangiroğlu İbrahim bey'i seçmişlerdir.¹⁸⁰ Bu hükümet 1918 yılında Cenub-i Garb-i Muvakkata-i Milliyesi olmuş ve hükümet başkanlığına da yine Cihangiroğlu İbrahim Bey seçilmiştir. Üçüncü Kars Kongresinde kurulan bu hükümet kendi namına bir de anayasa yayınlamıştır. Ancak 1919 yılında bu hükümet İngilizler tarafından dağıtılmış ve başta Cihangiroğlu İbrahim Bey olmak üzere hükümet üyeleri Malta'ya sürgüne

¹⁷⁷ Fahrettin Kırzioğlu; "Cihangiroğlu İbrahim Aydın (1874-1948) daki Milli Mücadele Kars ve Atatürk'le İlgili Belgeler", *Belleten*, XLVIII/189-190,(Ocak-Nisan 1984), s. 120.

¹⁷⁸ Erdoğan, *Türk ellerinde hatıralarım*, s. 46.

¹⁷⁹ *Kars Gazetesi*, 19.06.1948, S. 1637.

¹⁸⁰ Erdoğan, *Türk ellerinde hatıralarım*, s. 205.

gönderilmişlerdir.¹⁸¹ Bu sürgün hayatı 1921 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün çabaları ile son bulmuştur.

1921 Temmuzunda Kars'a dönen Cihangiroğlu İbrahim Bey Kazım Karabekir Paşa'nın isteği ile Belediye Azalığına seçilmiştir. Bu tarihte Kars Belediye Başkanı Mamoğlu Akif Çiçek'tir. Ancak Cihangiroğlu İbrahim Bey'e duyulan büyük hürmetten dolayı belediye başkanlığını Akif Çiçek Cihangir Bey'e devretmiştir.

Bu haberi Kars Mutasarrıfı Hatunoğlu Behcet Bey aşağıdaki telgraf ile bildirmiştir.

“Cihangirzade İbrahim Bey'e;

337 (1921) senesi için icra kılınan beledi intihabatında zati valaları da ihrazi ekseriyetle, azalığa intihab olunduğunuzdan; mahum ve müsellemler olan iktidarınıza binaen, beledi riyasetinin uhdei valalarına tevdi'i, makamca muvafık ve münasib görüldüğünden, vazifei mezkureye hemen mübaşeret ve kavanini mevzua dairesinde ifayı vazifeye hizmet muhtacı ümran bulunan memleketin tanzim ve tanzifine ve beledi varidatının usul dairesinde tezyidile, hüsnü muhafazasına, bezli makdaret bulunmanızı rica ederim efendim.

9 Temmuz 337 (1921)

(İmza) Behcet (Hatunoğlu) ¹⁸²

Böylece Cihangiroğlu İbrahim Bey resmi olarak 1921 Temmuz ayında Kars Belediyesi'nin İkinci Belediye Başkanı olmuştur. Cihangiroğlu 1926 yılına kadar uzun bir müddet belediye başkanlığı görevinde bulunmuştur.¹⁸³ Kars'ın eğitim yönünden gelişmesini isteyen Cihangir Bey Kars'a bir Memleket Kütüphanesi

¹⁸¹ Erdoğan, *Türk ellerinde hatıralarım*, s. 235.

¹⁸² Kırzioğlu; “Cihangiroğlu İbrahim Aydın (1874-1948)'daki Milli Mücadele Kars ve Atatürk'le İlgili Belgeler”, s. 147

¹⁸³ Cihangiroğlu İbrahim Bey 1921-1926yılları arasında Kars belediye başkanlığı yapmıştır. Ancak Fahrettin Kırzioğlu'nun Cihangiroğlu İbrahim Bey'in Terceme-i Hali eserinde Cihangiroğlu İbrahim Bey'in 1927 yılında Kars belediye başkanlığı görevinden ayrıldığını yazmaktadır. Ancak arşiv belgeleri bunun aksini ispat etmekte ve Hüseyin Han Talınlı'nın 1926 yılında Kars belediye başkanlığı görevine geldiğini göstermektedir. Bkz: Kırzioğlu; “Cihangiroğlu İbrahim Aydın (1874-1948)'daki Milli Mücadele Kars ve Atatürk'le İlgili Belgeler”, s.107-165.

kurulması yönünde talimat vermiştir. Ayrıca kültür toplantıları ve şöenlerin yapılması için çalışmalarda bulunmuştur.¹⁸⁴

Resmi tören ve gösterileri bizzat kendisi düzenleyen Cihangiroğlu İbrahim Bey 6 Ekim 1924 tarihinde Erzurum'dan Kars'a gelen Mustafa Kemal Atatürk ve eşi Latife Hanım'ın Kars ziyaretleri için yapılan hazırlıklarda bizzat kendisi bulunmuştur. Bu ziyaret esnasında kendisi Gazi Mustafa Kemal Atatürk ile ilgilenmiş ve eşi Melek Hanım'da Latife Hanım ile ilgilenmişlerdir.¹⁸⁵ Bu ziyaretten memnun kalan Mustafa Kemal Atatürk Başbakan İsmet İnönü'ye memnuniyetini bildiren bir telgraf çekmiştir.

1921 yılında Kars Belediye Başkanlığı görevine gelen ve 1926 yılına kadar bu görevde kalan Cihangiroğlu İbrahim Bey bazı olaylar neticesinde görevinden istifa etmek durumunda kalmıştır. Daha sonra Ahmet Ağaoğlu bir telgraf çekerek Serbest Cumhuriyet Fırkası Kars Şubesi Başkanlığını açmasını istemiştir.¹⁸⁶ Bundan sonra bir süre Serbest Cumhuriyet Fırkası Kars Şubesi Başkanlığı görevini üstlenmiştir. Ancak bu partide kapanınca buradaki görevi de sona ermiştir. Bundan sonra Cihangiroğlu İbrahim Bey Kars Hayvan ve Mevaddı Hayvaniye Borsası'nda Muamele Memuru olarak çalışmaya başlamıştır.¹⁸⁷

1948 yılına kadar bu görevinde çalışan Cihangiroğlu İbrahim Bey bağırsak kanserine yakalanmış ve 19 Mayıs 1948 tarihinde vefat etmiştir.¹⁸⁸

¹⁸⁴ Kırzioğlu“Cihangiroğlu İbrahim Aydın (1874-1948)'daki Milli Mücadele Kars ve Atatürk'le İlgili Belgeler”, s. 154-155.

¹⁸⁵ Kırzioğlu“Cihangiroğlu İbrahim Aydın (1874-1948)'daki Milli Mücadele Kars ve Atatürk'le İlgili Belgeler”, s.160.

¹⁸⁶ Samet Ağaoğlu, **Babamın Arkadaşları**, İstanbul 1998, s. 181.

¹⁸⁷ **Kars Gazetesi**, 22.05.1948, S; 1629.

¹⁸⁸ **Kars Gazetesi**, 22.05.1948, S; 1629.

3.HÜSEYİN HAN TALINLI (D. 1337-Ö. ?)

Kars belediyesinin üçüncü¹⁸⁹ başkanı olan Hüseyin Han Talınlı 1337 yılında Kars'ta doğmuştur. Hüseyin Han Talınlı ilk ve ortaöğrenimini Erivan'da Gimnazi Umumi'de tamamlamıştır. Daha sonra 1819 yılında Milli Azerbaycan Hükümeti zamanında Azerbaycan'a giden Hüseyin Han Talınlı Gence'de Türkçe usulü tedris ve pedagoji kurslarından mezun olmuştur.¹⁹⁰ Malta'da iken Batum'a kaçan Hüseyin Talınlı bu sırada 2 yıl öğretmenlik vazifelerinde bulunmuştur.

Hüseyin Talınlı'nın vatanına tekrar dönüşü Ermenilerin ailesini katletmesi sonucu gizlice olmuştur. 1918'de Ermenilerin Kars'ta idareyi ele geçirmesi ve burada yıkımlara başlaması neticesinde Kars'ta Milli Şura Hükümeti kurulmuştur. Bu hükümette Cihangiroğlu İbrahim Bey, Hasan Han Bey, Mamilof Tevhiddin Bey, Aziz Bey ve birçokları gibi Hüseyin Han Talınlı'da bu hükümette aktif rol oynamıştır.¹⁹¹ Ancak bu hükümetin ömrü bir yıla sınırlı kalmıştır. Milli Şura Hükümeti'nin Nisan 1919'da İngilizler tarafından dağıtılması ve üyelerinin Malta'ya sürülmesi esnasında Cumhuriyet Dönemi'nde de Kars'a hizmet edecek olan Cihangiroğlu İbrahim Bey ve Hüseyin Han Talınlı Malta'ya sürülmüştür.¹⁹² 1921 yılında Ruslar ile barış yapılmış ve imzalanan anlaşma neticesinde tüm Cenub-i Garb-i Kafkas Hükümeti üyeleri Anadolu'ya dönme fırsatını elde etmişlerdir.

Kars'a geldikten sonra 1922 yılında açılan Türk Ocağı Kars şubesinde çalışmaya başlamış ve 1931 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür. 1926-1930 yılları arasında iki devre dört sene Kars Belediye Başkanlığı yapmıştır. 1927 yılından itibaren ilk devrede Göle ilçesi üyesi olarak görevine devam etmiştir. Belediye Başkanlığından sonra 22 yıl boyunca Genel Meclis Üyeliği yapmıştır.¹⁹³

¹⁸⁹ Bu konuda yapılan araştırmalar neticesinde içişleri bakanlığı mahalli idareler genel müdürlüğünden ve Kars belediyesi arşivinden alınan belgelerde büyük bir yanlışlık ortaya çıkmıştır. Her iki yerdeki belgelerde Hüseyin Han Talınlı Kars belediyesine 1933 yılında yani beşinci sırada başkanlık ettiğini göstermektedir. Ancak başbakanlık cumhuriyet arşivi CHP katalogundan alınan belge bunun yanlışlığını ortaya koymaktadır. Bizzat kendi ağzından yazılmış olan bu belgede 1926-1930 yılları arasında belediye reisliği yaptığını doğrulamaktadır. Bu durumda Hüseyin Han Talınlı Kars belediyesinin beşinci değil üçüncü belediye başkanıdır. Bkz: **BCA, CHPK**, 490.01/306.1242.2.

¹⁹⁰ **BCA, CHPK**, 490.01/306.1242.2.

¹⁹¹ Gökdemir; **Cenub-i Garb-i Kafkas Hükümeti**, s. 69.

¹⁹² Gökdemir; **Cenub-i Garb-i Kafkas Hükümeti**, s. 171.

¹⁹³ **BCA, CHPK**, 490.01/306.1242.2.

Türk Ocağı'nda azalık ve reislik yapan Hüseyin Han Talınlı CHP'nin kuruluşundan 1942 yılına kadar Vilayet İdare Heyeti Azalığına seçilmiştir. Aynı zamanda 1934-1942 yılları arasında Kars Halkevi Başkanlığı'nda yer almıştır.

4.HAFIZ KURBAN YURTSEVEN (D. 1883-Ö. 1972)

1883 yılında Kars'ın Rus işgalinde olduğu dönemde Kars'ta dünyaya gelen Hafız Kurban Yurtsever Gazi Mahmutoğulları'ndan Akif Efendi'nin oğludur.¹⁹⁴ Hafız Kurban Yurtseven ilköğrenimini dönemin şartları gereği Yemenhalefoğlu Molla Muhyiddin Efendi'den almıştır. Bu eğitimden sonra kendine *hafız* unvanı verilmiş ve Evliya Camii ve medresesinin imamlığını ve müderrisliğini yapmıştır. 1939 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür.¹⁹⁵

İmamlık görevi esnasında Ruslar cepheden gelen cenazelerin defin işlemlerinin yapılması işini de Hafız Kurban'a vermiştir. Bu konuda Hafız Kurban Yurtseven avukat Mürsel Köse'ye şunları söylemiştir:

*"Müslüman Türklerin ve şehitlerin cenazelerini tek başıma kefenliyor, tabuta yerleştiriyordum. Çok yaşlı iki üç kişi zorla buluyor, onların yardımı ile cenazeleri tabuta koyarak mezarlığa götürüyorduk, ama yol boyunca ermeni çocukları kulaklarım işiterek, dinime, imanıma, sağrıma küfrediyorlardı."*¹⁹⁶

Rusların idaresi altında yaşamamanın en büyük zorluğunu çekenlerden biri olan Hafız Kurban Yurtseven bir din adamı olarak çok zorlanmış ve bu konu ile ilgili yaşadığı sıkıntılarını da şu şekilde ifade etmiştir:

"Vakit namazlarında minareye çıkıp ezan okuduğum zaman ermeni çocukları, kuş sapanlarıyla bana taş atıyorlardı. Ben de ezanı kesmeden şerefede devamlı gezerek kendimi koruyordum. Yine bir gün minarede ezan okuyordum. Bir ermeni karşıdaki toprak damın üzerinde elinde silahı ile mevzi aldığını fark ettim. Ezanı kesip inmek istemedim. Yavaş yavaş yürüyerek arka tarafa geçtim. Her zaman üstümde caminin parlak sarıdan yapılmış, başı halkalı büyük bir cümle kapı anahtarı vardı."

¹⁹⁴ Hacıibaba Zengeroğlu: "Ahmet Tefik Konağı", *Karseli Dergisi*, S. 41, Aralık 1967, s. 9.

¹⁹⁵ 1927 yılında Cihangiroğlu İbrahim Aydın'ın Kars Belediye Başkanlığından ayrılmasından sonra Kars Belediye Başkanı olan Hafız Kurban Yurtseven'in 1939 yılına kadar imamlıkta yapmış ve iki işi aynı anda yürütmüştür.

¹⁹⁶ *Gazetekars.com*, tarih:10.05.2011.

Onu elimle alıp silah gibi tutarak Ermeni'ye doğru kolumu uzattım. Anahtarı silah sanan ermeni, damdan atladığı kaçıp gitti. Böylece ben onun elindeki gerçek silahtan çıkacak mermilere hedef olmaktan kurtuldum.”¹⁹⁷

Kars Evliya Camii İmam-Hatibi Hafız Kurban Yurtseven Rus zamanı Kars'ını anlatıyor:

“Şehir plânı yapılırken öyle tasarlamışlardı ki cadde ve sokakların açılışı Türk mimarî eserleri, dikili abideleri, tarihî eser ve kitabelerine rastlatarak bu suretle 43 cami ve mescitle bunların yüce minareleri, sebil, imarethane, han ve sarayları kâmilen yıkılıp nâ-bedid olmuştur. Yalnız bu eserlerden Evliya Camii ve minaresi kalmıştır. Buna da muharebede birçok top güllesi atılıp vurulmuş ve yaralanmışsa da, burada yatan- Ebu'l-Hasan Hırkanî Hazretlerinin kucaklayıp tutma himmeti bu minarenin dikili kalarak kırk küsur sene Rusların avenelerinin gözüniin dağı, olmuştur. Zaten geçmiş muharebelerin birinde bu minarenin asıl cami olan, Üçüncü Murat namına Serdar-ı Ekrem Lala Mustafa Paşa'nın yaptırmış olduğu İstanbul camileri benzeri o muazzam kargir kubbeli cami, topa tutularak temeline kadar yıkılmış; şimdiki cami harpten sonra bu suretle minareye uygun olmayarak halk tarafından yapılmıştır. Çünkü minarenin azameti gösteriyor ki bu minarenin, asıl cami Ruslar tarafından hâk ile yeksan edilmiştir. Hatta Harbi Umumi'de cephenin keşfine gelen Rus Çarı Nikolas, trenle Kars'a ilk girişinde lokomotif Karadağ'dan çıkıp Kars'a girerken hususî vagonun penceresinden bakmış. Çar'ın ilk nazarına bu yüce İslâm-Türk eseri minaremiz gözüne batmış olacak ki, bu teessürle istasyona inip, istikbal edenleri selâmladıktan sonra Kars valisini ve Belediye Reisiyle Müstahkem Mevki Komutanını çağırarak şöyle demiş: 'Bizim düşmanımız Türk'ün dinî eseri olan minare, gözümüze batıyor. Bu uzun senelerde bunu bir bahaneyle yıkıp bî-bedid edemediniz mi? (ortadan kaldıramadınız mı?)

“Bu nükte ve takdir üzerine, o gider gitmez Evliya Cami önünde dere duvarına bir ark açmaya başladılar. Bu iş üzerinde çalışan vilâyet mühendisi Gürcü Vaşnadze'ye ben sual ettim: 'Gölyeri arkı olduğu hâlde ona bir genişlik vererek yapsaydınız daha iyi olmaz mıydı? Bizim camiye su tehlikesinde bırakıyor. Önünü ve bahçesini yıkıp

¹⁹⁷ Gazetekars.com, tarih:10.05.2011.

tahrip ediyorsunuz!’ Mühendis dedi ki, ‘Çar buraya gelende bir şey emretmişti, işte o emri icraya çalışıyoruz! Biz ne yapalım, malum ya emir kuluyuz!’

Camiler ve İslâmî eserler yerine Rus, Ermeni ve Rum kiliselerinin yapılmasına başlandı. Türk lisani, milliyeti ve an’anelerini kaybettirmek gayesiyle Türkiye’den hiçbir eser ve gazete mecmualarının sokulmaması ve hicrete çıkıp giden ulema ve fuzalânın yokluğuyla geride kalan ilimsiz ve kudretsiz birtakım hocaların açtığı medreselerden ise hakkıyla bir talebenin yetiştirilemiyordu. Türk tebaasından gelen muallim ve hocaların men’iyle köy, kasaba ve kazalara bırakılmaması yüzünden Kars halkının bu suretle cahil, ilim ve irfandan bihaber kalmasına sebep olmuştur.

1915 yılının ilk haftasında, Ardahan’ın birkaç günlük sevinci sönmüş, Sarıkamış Harekâtı hüsrarla sona ermişti. Rus ordusu, Anadolu’ya doğru yürüyordu. Bölge Rus ve Ermeni zulmünden kan ağlıyordu.”¹⁹⁸

Daha sonra Rusça öğrenmek için Tiflis’in Gori şehrine gitmiştir. Burada eğitim alırken bir taraftan da Albayrak, Açık göz, İkbâl ve Basiret Gazetelerinde takma isimlerle yazılar yazmıştır. Belediye başkanlığından sonra Kars Ticaret Odası Başkanlığı ve daha sonra da sırasıyla Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Türk Ocağı, Teyyare Cemiyeti, Nüfus Tahrir Heyeti Başkanlığı gibi görevlerde bulunmuştur. Ticaret Odasından ayrıldıktan sonra 4 dönem Kars İl Genel Meclis Üyeliği yapmıştır.

Bu görevlerinin dışında çok iyi de bir şair olan Hafız Kurban Yurtseven Kars Hanedanı’ndan Yerdelen Oğullarından Hüseyin Efendi Oğlu Şahin Bey’in Ankara Numune Hastanesi’nde 16 Nisan 1957 senesinde vefatı sebebiyle aşağıdaki şiiri yazmıştır.

- 1.Kars hanedanından Yerdelen zade
Şahin beyin vasfın beyan eyleyim
Gayur, cesur vatanperver bu zatın
Hal-ü ehvalini beyan eyleyim.
- 2.Bir zaman çalıştı Türk ocağında

¹⁹⁸ <http://www.ahiska.org.tr>, tarih:17.05.2011.

Sevgili şehrinin her bucağında
Müdafa-i hukuk halk partisinde
Ettiği hizmeti ayan eyleyim.

3. Bir zaman beledi umum mecliste
Resmi gayri resmi çeşitli işte
Hali asayişte dahi savaşta
Arzu endam ettiğini söyleyim.

4. Bu uzun çalışma hem didişmede
Millet uğrunda durmayıp koşmada
Büyük merhaleler geçip aşmada
Son rahatsızlığın izah eyleyim.¹⁹⁹

...

41 kıtadan oluşan bu şiiri ile şairliğine dair önemli örneklerden sadece birisidir. Ayrıca Hafız Kurban Yurtseven'in Cihangiroğlu İbrahim Bey ile ilgili de yazmış olduğu şiirler ve hitabeler mevcuttur.

1883 yılında doğan Kars Belediyesi 3. Belediye Başkanı olan Hafız Kurban Yurtseven 1930 yılında Belediye Başkanlığı görevinde bulunmuştur. Hafız Kurban Yurtseven ölümüne kadar Kars'ta önemli tarihi eserler arasında yer alan Ahmet Tevfik Paşa konağında yaşamıştır.²⁰⁰

Vatan sevgisi ile dolu olan Hafız Kurban Yurtseven 13 Haziran 1972 tarihinde Eskişehir'de vefat etmiştir. 1980 yılında Kars'a getirilen Hafız Kurban Yurtseven Evliya Camii avlusuna defnedilmiştir.²⁰¹

5. HAYRULLAH DAĞLI

1932 yılında Kars Belediye başkanlığına seçilen Hayrullah Dağlı'nın hayatı ile ilgili herhangi bir veri bulunamamıştır. Hayrullah Dağlı Kafkaslardan Osmanlı ordusunun çekilmesinden sonra bölgede kurulan Cenub-i Garb-i Kafkas

¹⁹⁹ **Demokrat Kars**; 29 Haziran 1957, S: 559.

²⁰⁰ Zengeroğlu: "Ahmet Tevfik Konağı", s. 9.

²⁰¹ <http://www.ahiska.org.tr>, tarih: 17.05.2011.

Hükümeti'nde yer alan üyeler arasındadır.²⁰² Yenigazili olarak bilinen Hayrullah Dağlı'nın ne zaman ve nerede doğduğuna dair herhangi bir bilgi mevcut değildir.

1942 yılında Mehmet Bahadır'ın belediye başkanlığına kadar görevde kaldığı bilinmekte olmasına rağmen bu bilginin doğruluğunu kanıtlayacak herhangi bir bilgi mevcut değildir.

6.MEHMET RÜSTEM BAHADIR (D.1891-Ö.1954)

Bahadırlar ailesi Babürşah İmparatorluğu'nun kalıntısı olarak Kafkasya'ya yerleşmiş bir kavimdir.²⁰³ Bu kavim Oymakbaşı Bahadır önderliğinde Kanuni Sultan Süleyman döneminde Anadolu'ya göç etmeye başlamışlardır. Bu kavim Anadolu'da Vakfikebir, Reyhanlı, Kars ve Erzurum'da yerleşmiştir. Kars Belediye Başkanı Mehmet Bahadır'ın da soyadı bu oymakbaşının adından ileri gelmektedir.²⁰⁴

Mehmet Bahadır 1891 yılında Ağrı iline bağlı Tutak ilçesinde doğmuştur. Annesi Feride ve babası Kahraman Bahadır'dır.²⁰⁵ Evli olan Mehmet Bahadır'ın Kemal Bahadır, Atilla Bahadır ve Türkan Muratoğlu adlarında çocukları vardır.²⁰⁶

Ticaret ve belediyeçilik alanlarında eğitim alan Mehmet Bahadır eğitimini tamamladıktan sonra Adana'da polis memurluğu yapmıştır. Daha sonra Kars Belediyesi Sandık Eminliği, Türk Ocağı yönetim kurulu başkanlığı ve Kars Belediyesinde İl Daimi Encümen Üyeliği yapmıştır. Mehmet Bahadır 1934 yılında Hayrullah Dağlı'dan sonra Kars Belediye Başkanlığına seçilen Mehmet Bahadır'ın konuda ki kararnamesi 17 Kasım 1938 yılında Cumhurbaşkanlığı onayından geçmiştir.²⁰⁷ Bu tarihten itibaren 1946 yılına kadar iki dönem Kars Belediye Başkanlığı görevinde kalmıştır.

Çalışkan bir Belediye Başkanı olan Mehmet Bahadır 1938 yılında belediye başkanlığına seçildikten kısa bir süre sonra belediyenin bir önceki yıldan devreden

²⁰² Gökdemir; **Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti**, s. 90.

²⁰³ Bahadır kelime olarak Mogolca Bagatur unvanının günümüze ulaşmış şeklidir. Bkz. Halil İnalçık, **Osmanlılar**, İstanbul 2010, s. 115.

²⁰⁴ <http://www.bahadirliaili.com>, Erişim tarihi: 02.02.2011.

²⁰⁵ **TBMM Milletvekilleri Albümü**, I, Ankara 2010, s. 68.

²⁰⁶ <http://www.bahadirliaili.com>, Erişim tarihi: 02.02.2011.

²⁰⁷ **BCA, BPPGMBATDBK**, 30.11.1.0.91.41.13.

430,23 liralık borcunu 53 bin liralık bir bütçe ile ödemiştir.²⁰⁸ Şehirde birçok imar ve iskân sorununu hallettiği gibi belediyenin bütçesini kısa sürede 111.968 liraya çıkarmıştır.²⁰⁹

Mehmet Bahadır 890 1946-24 Mart 1950 ve 22 Mayıs 1950-12 Mart 1954 yılları arasında 8. ve 9. Dönem Kars Milletvekilliği görevinde kalmış ve iki dönem milletvekilliği yapmıştır.²¹⁰

1891 yılında doğan Mehmet Bahadır 1954 yılında vefat etmiştir.

7.TAHİR BARLAS (D.1302-Ö.1953)

Tahir Barlas 1302(1886) yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası Ali Efendi'dir. Hamide Hanım ile evlenen Tahir Barlas'ın bir çocuğu vardır.²¹¹ İlk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra Mülkiye Mektebi idadi kısmından mezun olmuştur. 30 Kasım 1908 yılında Anamur ilçesi Mal Müdürü olarak göreve başlamıştır. 1909 yılında İslâhiye Mal Müdürlüğü görevine tayin edilen Tahir Barlas, 1910 yılında Erzurum Defterdarlığı Tahsilât Müdürlüğüne tayin edilmiştir. Daha sonra Tutak ve Bayburt Kaymakam Vekilliği yapmıştır. 1911 yılında Erzurum Muhasebe Mümeyyizi olmuştur. 1911 yılı sonlarında Pasinler, 1914 yılında Kemah, Hınıs, 1916 yılında Malazgirt, Arapgir ve Taşköprü de idarecilik ve Pasinler Kaymakamlığı yapmıştır.²¹² 1919 yılında Adapazarı Kaymakamlığına tayin edildiği esnada Adapazarı'nda çıkan karışıklıklar dolayısıyla bu görevi sona ermiştir. Tahir Bey bu görevden sonra Büyük Millet Meclisi'nde görev almıştır. Ancak 1936 yılında bu görevi de sona ermiş ve Beyazıt Mutasarrıflığına tayin edilmiştir.²¹³

Milletvekilliği bittikten bir süre sonra mutasarrıflık yapmıştır. 1943-1945 yılları arasında Kars Valiliği yapan Tahir Barlas 3 Temmuz 1946 yılında Kars Belediye Başkanlığı görevine seçilmiştir.²¹⁴ Ancak bir dönem belediye başkanlığı

²⁰⁸ Kars gazetesi, 21 Mayıs 1938.

²⁰⁹ Belediye İstatistiği Dergisi, Ankara 1941, s. 319.

²¹⁰ TBMM Milletvekilleri Albümü, II, s. 54.

²¹¹ Enver Konukçu; "Adapazarı Kaymakamı Tahir (1919-1920)", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XIII/38, Temmuz 1997, s. 536.

²¹² Konukçu; "Adapazarı Kaymakamı Tahir (1919-1920)", s. 522.

²¹³ Konukçu; "Adapazarı Kaymakamı Tahir (1919-1920)", s. 535.

²¹⁴ BCA, BPPGMBATDBK 030.11.1.0.184.23.8.

vazifesinde kalan Tahir Barlas'ın 1950 yılında Belediye Başkanlığı görevi sona ermiştir.

1886 yılında doğan Tahir Barlas 1953 yılında 67 yaşında Kars'ta vefat etmiş ve Karadağ mezarlığına defnedilmiştir.²¹⁵

8. NEVRUZ GÜNDOĞDU

Nevruz Gündoğdu 1331(1916) yılında Çıldır'da doğmuştur. Babası Mehmet Efendi annesi Emine Hanımdır. Kars'ta Orta Kapı Mahallesinde oturan Nevruz Gündoğdu Naima Hanım ile evlidir.²¹⁶ Nevruz Gündoğdu'nun Özkan, Erkan ve Özden adında üç çocuğu vardır.

1 Eylül 1936 yılında askerlik görevine başlayan Nevruz Gündoğdu 1 Kasım 1936 yılında Yardımcı Subay Okuluna girmiş ve altı ay sonra 30 Nisan 1937 yılında asteğmenliğe ve aynı yılın sonlarına doğru teğmenliğe yükselmiştir. 1942 yılında üsteğmenlik rütbesine yükselen Nevruz Gündoğdu 1945 yılına kadar askerlik vazifesini sürdürmüştür.²¹⁷

Üsteğmenlikten sonra bir süre askerlik görevine ara veren Nevruz Gündoğdu bu arada başta Kars olmak üzere Anadolu'nun çeşitli yerlerinde öğretmenlik vazifesinde bulunmuştur.

Nevruz Gündoğdu 1 Ekim 1950 yılında Kars Belediye Başkanlığına seçilmiştir. Nevruz Gündoğdu'nun belediye başkanlığı 04 Ekim 1950 tarihinde Cumhurbaşkanlığından onaylanmıştır.²¹⁸ 27 Haziran 1953 yılına kadar bu görevine devam etmiştir. Belediye başkanlığı esnasında 600 lira maaş alan Nevruz Gündoğdu toplamda üç yıl dokuz ay olmak üzere bir dönem belediye başkanlığı görevinde kalmıştır.²¹⁹

Kars belediye başkanlığından sonra 1956 yılında Kars Ticaret Borsası Komiserliğine atanan Nevruz Gündoğdu 1960 yılında emekli olarak bu görevinden ayrılmıştır.

²¹⁵ Konukçu; "Adapazarı Kaymakamı Tahir (1919-1920)", s. 536.

²¹⁶ **Emekli Sandığı Arşivi**, Özlük Dosyası, Dosya Sicil No;15.961.53

²¹⁷ **ESA**, Özlük Dosyası, Dosya Sicil No;15.961.53

²¹⁸ **BCA, BPPGMBATDBK**, 030.11.1.0.218.37.12.

²¹⁹ **ESA**, Özlük Dosyası, Dosya Sicil No;15.961.53

1916 yılında ıldır'da doğan Nevruz Gündoğdu 1965 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.²²⁰

9.BAKİ GÜNDOĞDU

Baki Gündoğdu Kars Belediyesinin dokuzuncu sırada yer alan bir belediye başkanıdır. Baki Gündoğdu'nun hayatı ile ilgili herhangi bir veri bulunamamakla birlikte 27 Haziran 1953 yılında Nevruz Gündoğdu'nun Belediye Başkanlığından sonra Kars Belediyesine başkanlık ettiği bilinmektedir.

Baki Gündoğdu 27 Ağustos 1953 tarihinde Kars Belediyesine Belediye Başkanı olarak seçilmiş ve Cumhurbaşkanlığına onamıştır.²²¹ Ancak Baki Gündoğdu'nun Belediye Başkanlığı sırasında belediye gaz yağı ambarında yaşanan talihsiz bir yangın Baki Gündoğdu'nun Belediye Başkanlığının sona ermesine yol açmıştır. Bu yangında 29 kişinin ölmesi ve baki Gündoğdu'da dâhil 44 kişinin²²² ağır bir şekilde yaralanması faturanın başta Baki Gündoğdu, Zabita Memuru Aliyar Ünal ve Depo Memuru Latif Apaydın'ın tutuklu yargılanmalarına yol açmıştır. Bu yargı süreci dört yıl sürmüş ve neticede beraat etmişlerdir.²²³ Bu nedenle belediye başkanlığı kısa süren baki Gündoğdu'nun görevine son verilmiştir.

10.TANRIVERDİ GÖKÇAY (D. 1332-Ö.2007)

Tanrıverdi Gökçay 01.07.1332 (1916) Gümrü'de doğmuştur. Annesi Hadicebani Hanım, babası Haşim Beydir. Kendinden başka bir erkek ve bir kız kardeşi daha olan Tanrıverdi Gökçay 1954 yılında bir evlilik yapmış ve bu evliliğini bir yıl sonra bitirmiştir.²²⁴

Eğitim hayatı oldukça uzun süren Tanrıverdi Gökçay 1940 yılında Ankara Ziraat Fakültesi'nden yüksek mühendis olarak mezun olmuştur. Buradan mezun olunca memuriyete başlayan Tanrıverdi Gökçay eğitim hayatını bırakmamış ve aynı yıl Yedek Subay okuluna gitmiştir. 1942 yılında bu okuldan teğmen olarak mezun

²²⁰ ESA, Özlük Dosyası, Dosya Sicil No;15.961.53

²²¹ BCA, BPPGMBATDBK, 030.11.1.0.239.26.19.

²²² Milliyet Gazetesi, 26.09.1953.

²²³ Demokrat Kars Gazetesi, 16.12.1957.

²²⁴ ESA, Özlük Dosyası, Nüfus Kayıt Örneği, Dosya Sicil No;16.961.25.

olmuş ve Tarım Bakanlığı'nda göreve başlamıştır. 1948 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olan Tanrıverdi Gökçay 1950 yılında avukat olmuştur.

Tanrıverdi Gökçay 3 yıla yakın bir avukatlık geçmişinden sonra 01 Kasım 1953 tarihinde Kars Belediye Başkanlığına seçilmiştir. Cumhurbaşkanlığının onayıyla birlikte Kars Belediyesinin 10. Belediye Başkanı olmuştur.²²⁵ Bu görevini bir yıla yakın sürdüren Tanrıverdi Gökçay 30 Mayıs 1954 tarihine dek bu görevde 750 lira bir maaş alarak çalışmıştır.²²⁶

Belediye Başkanlığı görevinden sonra İstanbul Bölge Ziraat Okulu'nda vazifesine devam eden Tanrıverdi Gökçay 1965 yılında Türkiye Süt Endüstrisi'ne Hukuk Müşaviri olarak tayin edilmiştir.²²⁷

Emekli olduktan sonra Çanakkale'de ikamet eden Tanrıverdi Gökçay 13 Nisan 2007 tarihinde burada vefat etmiştir.²²⁸

11. İSMAİL HAKKI ALACA (D.1323-Ö.1977)

İsmail Hakkı Alaca 1323 (1907) yılında Kars ilinin Digor ilçesinde doğmuştur. Annesi Fatma Hanım, babası Tayyar Beydir.²²⁹ 1953 Yılında Ruhiye Hanım ile evlenen İsmail Hakkı Alaca'nın Berin, Fatma Nevin, Emsal, Besrea adında dört kız çocuğu vardır.

İsmail Hakkı Alaca 1 Kasım 1936 yılında askerlik vazifesine başlamış ve 1937 yılında asteğmenliğe yükselerek 1945 yılına kadar askerlik vazifesini sürdürmüştür.²³⁰ Bir yandan askerlik vazifesine devam eden İsmail Hakkı Alaca bir yandan da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde eğitim almıştır. Buradan mezun olduktan sonra bu yönde vazife gösteren İsmail Hakkı Alaca avukatlık, Palu Sorgu Hâkimliği, Garzan ve Kağızman Savcılığı, Bolu Savcı Yardımcılığı ve Burdur Asliye Ceza Hâkimliği görevlerinde bulunmuştur.²³¹

²²⁵ BCA, BPPGMBATDBK, 030.11.1.0.24.37.9.

²²⁶ ESA, Özlük Dosyası, Dosya Sicil No; 16.961.25.

²²⁷ ESA, Özlük Dosyası, Dosya Sicil No; 16.961.25.

²²⁸ ESA, Özlük Dosyası, Dosya Sicil No; 16.961.25.

²²⁹ ESA, Özlük Dosyası, Dosya Sicil No;10.974.705.

²³⁰ ESA, Özlük Dosyası, Dosya Sicil No;10.974.705.

²³¹ TBMM Albümü, III, s. 79.

Çeşitli görevlerde bulunduktan sonra Kars Belediye Başkanlığına Demokrat Parti adayı olan İsmail Hakkı Alaca 17 Kasım 1955 tarihinde yapılan seçimlerde Belediye Başkanı seçilmiştir.²³² Bu sonuç Cumhurbaşkanlığının onayını da alarak Kars Belediyesinin 385 liralık maaşla 11. Belediye Başkanı İsmail Hakkı Alaca olmuştur.²³³ Belediye başkanlığı görevinden sonra Demokrat Parti’de çok aktif bir rol alan İsmail Hakkı Alaca bizzat Adnan Menderes ile yakın ilişkilerde bulunmuştur. İsmail Hakkı Alaca Cumhurbaşkanı Celal Bayar’a ve Başbakan Adnan Menderes’e 30 Ağustos Zafer Bayramı’nı kutlayan bir telgraf çekmiş ve tebriklerini bildirmiştir.²³⁴

17 Kasım 1955 tarihinde Kars Belediye Başkanı olan İsmail Hakkı Alaca 18 Ekim 1957 tarihinde Demokrat Parti Kars Milletvekilliğine aday olmuştur.²³⁵ İsmail Hakkı Alaca Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde XIII. ve XIV. Dönem Adalet Partisi Milletvekilliği yapmıştır.²³⁶ Böylece İsmail Hakkı Alaca 22 Ekim 1965 tarihinden 14 Ekim 1973 tarihine kadar Kars Milletvekilliği yapmıştır.

1907 yılında doğan İsmail hakkı alaca yetmiş yıllık hayatına çeşitli işler sığdırmış ve 8 Kasım 1977 tarihinde vefat etmiştir.²³⁷

12.YUSUF ERENGÜÇ (D.1338-Ö.2001)

Yusuf Erenğüç 1338 (1920) yılında Kars’ta doğmuştur. Annesi Telli Hanım, babası Ali Bey olan Yusuf Erenğüç Neriman Hanımla evlenmiş ve Şahin Selçuk, Reşit Haluk, Telli Meral ve Yüksel Zuhâl adında dört çocuğu vardır.²³⁸

Yusuf Erenğüç 1945 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden mezun olmuştur. Mezun olduktan sonra bir yıl mesleğinde çalışan Yusuf Erenğüç daha sonra Kars Stajyer Hâkimliğine Hâkim Namzedi olarak tayin olmuştur. 1946 yılında askerlik mesleğine başlayan Yusuf Erenğüç Asker Okulunda Askeri Hâkim olarak görev yapmıştır. Daha sonra 1948 yılında Artvin Hâkimliğine tayin olmuştur.²³⁹ Daha

²³² Demokrat Kars Gazetesi, 18.11.1955.

²³³ BCA, BPPGMBATDBK, 030.11.1.00.255.4.7.

²³⁴ Demokrat Kars Gazetesi, 03.09.1957.

²³⁵ Demokrat Kars Gazetesi,04.09.1957.

²³⁶ TBMM Albümü, III, s. 79.

²³⁷ ESA, Özlük Dosyası, Dosya Sicil No;10.974.705.

²³⁸ ESA, Özlük Dosyası, Dosya Sicil No;22.961.46.

²³⁹ ESA, Özlük Dosyası, Dosya Sicil No;22.961.46.

sonra 1953 yılına kadar serbest avukatlık yapan Yusuf Erenğüç 2 Şubat 1957 tarihinde Kars Belediyesi Başkan Vekilliğine tayin edilmiştir.

Uzun süre hukuk alanında çalıştıktan sonra 2 Şubat 1957 tarihinde Kars Belediye Başkanlığına seçilmiştir. 10 Şubat 1958 tarihinde Belediye Başkanlığının Cumhurbaşkanlığı tarafından resmen onanmıştır.²⁴⁰ Böylece Yusuf Erenğüç Kars Belediyesi'nin 12. Belediye Başkanı olmuş ve 1 Haziran 1960 tarihinde 27 Mayıs İhtilali ile bu görevden ayrılmak zorunda kalmıştır.²⁴¹ Bu görevinin ardından bir süre serbest avukatlık yapan Yusuf Erenğüç 1973 yılına kadar Orman Bakanlığı'ndan Hukuk Müşavirliği görevinde bulunmuştur.

27 Mayıs 1960 İhtilali ile birlikte hükümet devrilmiş ve yerel idarelerde büyük değişikliğe gidilmiştir. Yerel idareleri değişen illerden bir tanesi de Kars şehri ve belediyesidir. Bu tarihte Yusuf Erenğüç zorunlu olarak Belediye Reisliğini bırakmış ve milli birlik komitesi tarafından Kars Belediyesine süvari Yarbay Hikmet Aksöyek tayin edilmiştir.²⁴² 1 Haziran 1960 tarihinde Yusuf Erenğüç'ün Belediye Başkanlığından ayrılmasından 12 Ağustos 1960 tarihine kadar Hikmet Aksöyek görevde kalmıştır. Daha sonra belediye başkanlığı vekâletle idare edilmiştir.

Çeşitli hukuki görevlerde bulunan ve daha sonra belediye başkanlığı yapan Yusuf Erenğüç 2 Mayıs 2001 tarihinde vefat etmiştir.²⁴³

13. ARİF TAŞÇI (D. 1329-Ö. 1996)

Arif Taşçı 1329 yılında Kars Merkez Paşaçayırı Köyü'nde doğmuştur. Annesi Cevahir Hanım, Babası Ali Beydir. Havva Hanım ile evli olan Arif Taşçı'nın Közer, Kevser, Suna, Ali adında dört çocuğu vardır.²⁴⁴ Arif Taşçı'nın soyadı açılan dava neticesinde Süleymanoğlu olarak değiştirilmiştir.

1329 doğumlu olan Arif Taşçı askerlik görevine 1937 yılında asteğmen olarak başlamış ve 1 Ocak 1946 tarihinde yüzbaşı ve daha sonra binbaşı olarak devam

²⁴⁰ BCA, BPPGMBATDBK, 030.11.1.0.268.6.1.

²⁴¹ ESA, Özlük Dosyası, Dosya Sicil No;22.961.46.

²⁴² Bugün Gazetesi, 12.08.1960.

²⁴³ ESA, Özlük Dosyası, Dosya Sicil No;22.961.46.

²⁴⁴ ESA, Özlük Dosyası, Dosya Sicil No; 13.961.07.

etmiştir. 1959 yılında yarbaylığa yükselmiştir. Arif Taşçı 1960 yılında askerlik görevinden emekli olmuştur.²⁴⁵

Arif Taşçı 17 Kasım 1963 tarihinde Kars Belediyesi Başkanlığına seçilmiştir. 1963 ile 31 Mayıs 1971 tarihleri arasında kesintisiz olarak belediye başkanlığı görevinde kalmıştır. İki kez Kars Belediye Başkanlığı yapan Arif Taşçı ikinci kez 1980 Darbesi'nden sonra 17 Ekim 1980 tarihinde Kars Belediye Başkanlığına tayin edilmiştir. Bu görevi çok uzun sürmemiş ve Arif Taşçı 20 Aralık 1980 tarihinde Belediye Başkanlığı görevinden istifa etmiştir.²⁴⁶

Kars Belediye Başkanlığı süresince şehir için çok çalışan Arif Taşçı belediyenin faaliyetleri bölümünde de ele aldığımız üzere 1963-1971 yılları arasında yol, su, elektrik başta olmak üzere hastane, park, bahçe ve şehrin imar-iskân ve temizliği hususunda çok önemli işlere imza atmıştır. Bu gibi işler için ödenek sağlamak amacıyla bizzat Ankara'ya dahi gitmiştir.²⁴⁷

Belediye başkanlığı görevinden sonra emekli hayatı yaşayan Arif Taşçı 22 Ocak 1996 tarihinde vefat etmiştir.²⁴⁸

²⁴⁵ ESA, Özlük Dosyası, Dosya Sicil No; 13.961.07.

²⁴⁶ ESA, Özlük Dosyası, Dosya Sicil No; 13.961.07.

²⁴⁷ KBA, BDEKT28.03,1967,No;237.

²⁴⁸ ESA, Özlük Dosyası, Dosya Sicil No; 13.961.07.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde bugünkü anlamda belediyeçilik anlayışından söz etmek mümkün değildir. Tanzimat'a kadar Osmanlı şehirleri kadı ve yardımcılılarıyla yönetilmiştir. Modern tarzda taşra belediye teşkilatı sistemi 1864 Dersaadet Belediye Nizamnamesi, 1876 Anayasası ve 1877 Vilayet Belediye Kanunu ile getirilen yeniliklerle aşama kaydetmiştir. Belediye Kanunu çerçevesince şehir yönetiminde rol oynayan kişi ve kurumlarda değişikliğe gidilmiş ve klasik döneme damgasını vuran bazı görevler dönemin ruhuna uygun olarak yeni nezaretlerin sorumluluğuna bırakılmıştır. İhtisap nezareti şehir yönetiminde tek merci olan kadının belediyeçiliğe ilişkin yetki ve sorumluluklarını ciddi manada azaltmıştır.

Uzun yıllar üzerinde değişiklik yapılmadan yürürlükte kalan Belediye Kanunu 1912 yılında bazı değişikliklere tabi tutularak belediye teşkilatları bu çerçevede yeniden yapılandırılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında belediyeçilik alanında fazla bir gelişme yaşanmamıştır. Savaş yıllarında çok sayıda şehir büyük yıkımlar yaşamıştır. 1918'de imzalanan Mondros mütarekesi ile şehirlerde sıcak savaşın tahribatı geçici bir süreliğine sona ermiştir. Ancak geçici olan bu durum ve devletin içinde bulunduğu boşluk yönetim kurumlarını olumsuz yönde etkilemeye devam etmiştir.

Savaş sonrası belediye kurumları ve devletin diğer kurumları ile ilgili gelişmeler 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile birlikte yaşanmaya başlamıştır. 1930'a kadar belediyelerin görev ve gelirlerinin düzenlenmesine ilişkin bazı yenilikler yapılsa da bu tarihte çıkarılan 1580 Sayılı Belediye Kanunu, cumhuriyet dönemi belediyeçiliğinde çığır açmıştır. 1930 yılında yürürlüğe giren belediye kanunu ile belediye başkanının seçilme şartları, belediye encümenlerinin nasıl belirleneceği gibi belediyenin temelini oluşturan konulara açıklık getirilmiş ve ayrıca belediyenin görev ve yetkileri belirlenmiştir.

Kars Belediyesi'ne bakıldığı zaman temeli Osmanlı nizamnamelerine göre atılmış, kurtuluşu takiben 1920 yılında kurulmuştur. Yürürlükteki kanunlar ve

nizamnameler doğrultusunda çalışmalarına başlayan belediyenin ilk başkanı Akif Çiçek'tir.

Anadolu'nun serhat şehirleriyle aynı kaderi paylaşan Kars, yaşadığı yıkım nedeniyle belediye olarak ciddi sıkıntılar ve yokluklara göğüs germek zorunda kalmıştır. Rus döneminden kalan yollar ve köprüler Ermeni işgal döneminde ihmal edilmiş ve Türk harekâtı sırasında da bilinçli bir şekilde tahrip edilmiştir. Cumhuriyet idaresi tesis edilirken elektriği ve suyu olmayan şehirde belediye öncelikle bu sorunları ele almak ve imkanlar içinde çözmek zorundaydı. Belediyenin ilk on yılı kurum olarak bir düzene girmeye çalışmak ve temel gereksinimleri karşılamakla geçmiştir.

1930 yılından sonra belediyenin faaliyetlerinde ciddi bir artış söz konusudur. Yeni kanun ve çalışkan belediye başkanları şehrin su, elektrik ve yol sorunlarının hızla çözümünde ciddi katkılar sağlamıştır. 1934 yılında göreve başlayan Vali/İlbaşı Akif Eyidoğan ve Mehmet Bahadır'ın gayretleri sonucunda şehir 1938-1939 yıllarında su ve elektriğe kavuşmuştur.

İlk belediye başkanı Akif Çiçek'in ardından geçmişte Cenub-i Garbî Kafkas Hükümeti'nin başkanlığını yapmış olan Cihangiroğlu İbrahim Bey 1921-1926 yılları arasında belediye başkanlığını üstlenmiştir. İbrahim Bey'den sonra sırasıyla Hüseyin han Talınlı (1926-1930), hafız kurban Yurtseven (1930-1932), Hayrullah dağlı (1932-1938), Mehmet bahadır (1938-1946), Tahir Barlas (1946-1950), nevruz Gündoğdu (1950-1953), baki Gündoğdu (1953), Tanrıverdi Gökçay (1953-1954), İsmail hakkı alaca (1955-1957), Yusuf Erenç (1957-1960), arif taşçı (1963-1971) ve ihtilal döneminde Yusuf Aksöyek belediye başkanlığı yapmıştır. Kars Belediyesi'nde 1970'den çalışmanın yapıldığı 2011 yılına kadar 9 başkan daha görev almıştır. Bunlar sırasıyla Turan Çelebi (1970-1977), Muzaffer Selçuk (1977-1980), Arif Taşçı (1980-1981), Sabri Koç (1981-1983), Nurettin Kurtoğlu (1983-1984), Selahattin Filtekin (1984-1994), Tuncay Mutluer (1994-1999), Naif Alibeyoğlu (1999-2009) olup, 2009 seçimlerini kazanan Nevzat Bozkuş halen belediye başkanlığı görevini yürütmektedir.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

- BCA**, 030.10.65.433.3.
BCA, 080.18.01.02.110.29.2.
BCA, 30.10.0.0.152.77.10.
BCA, 030.10.0.0.157.106.15.
BCA, 080.18.01.02.18.19.15.
BCA, 030.18.01.02.85.106.17.
BCA, 030.10.0.0.71.468.15.
BCA, 030.10.0.0.70.463.2.
BCA, 490.01/306.1242.2.
BCA, 490.01/306.1242.2.
BCA, 490.01/306.1242.2.
BCA, 030.11.1.0.184.23.8.
BCA, 030.11.1.0.218.37.12.
BCA, 030.11.1.0.239.26.19.
BCA, 030.11.1.0.24.37.9.
BCA, 030.11.1.00.255.4.7.
BCA, 030.11.1.0.268.6.1.
BCA, 30.11.1.0.91.41.13.
KBA, BDEKT, 14.07.1969,no:8223.
KBA, BDEKT, 19.08.1969,no:1036.
KBA, BDEKT, 21.07.1958,no:1118.
KBA, BDEKT, 07.07.1958,no:1196.
KBA, BDEKT, 22.09.1960,no:1351.
KBA, BDEKT, 28.03,1967,No;237.
KBA, BDEKT, 24.07.1958, no:1135.
KBA, BDEKT, 31.07.1958, no:1166.
KBA, BDEKT, 31.07.1958, no:1153.

KBA, BDEKT, 11.08.1958, no:1226.
KBA, BDEKT, 05.12.1966, no:1330.
KBA, BDEKT 17.03.1967, no:218.
KBA, BDEKT, 26.09.1960, no:1465.
KBA, BDEKT, 03.11,1960, no:1305.
KBA, BDEKT, 12.09.1960, no:1645.
KBA, BDEKT, 01,1963,no:33.
KBA, BDEKT, 04.06.1965, no:580.
KBA, BDEKT, 01.06.1965, no:563.
KBA, BDEKT, 14.11.1965,no:1264.
KBA, BDEKT, 10.11.1966, no:1256.
KBA, BDEKT, 26.05.967,no:524.
KBA, BDEKT, 13.06.1967, no:640.
KBA, BDEKT, 20.06.1967,no:657.
KBA, BDEKT, 30.06.1967,no:725.
ESA, Özlük Dosyası, Nüfus Sureti, Dosya No; 13.961.07.
ESA, Özlük Dosyası, Askerlikten Emeklilik Belgesi, Dosya No; 13.961.07.
ESA, Özlük Dosyası, Belediyeden İstifa Belgesi, Dosya No; 13.961.07.
ESA, Özlük Dosyası, Ölüm Belgesi, Dosya No; 13.961.07.
ESA, Özlük Dosyası, Nüfus Sureti, Dosya No;22.961.46.
ESA, Özlük Dosyası, Hizmet Belgesi, Dosya No;22.961.46.
ESA, Özlük Dosyası, Belediyeden İstifa Belgesi, Dosya No;22.961.46.
ESA, Özlük Dosyası, Ölüm Kâğıdı, Dosya No;22.961.46.
ESA, Özlük Dosyası, Nüfus Kayıt Örneği, Dosya Sicil No;16.961.25.
ESA, Özlük Dosyası, Maaş Belgesi, Dosya Sicil No; 16.961.25.
ESA, Özlük Dosyası, Hizmet Belgesi, Dosya Sicil No; 16.961.25.
ESA, Özlük Dosyası, Ölüm Kâğıdı, Dosya Sicil No; 16.961.25.
ESA, Özlük Dosyası, Nüfus Sureti, Dosya No;10.974.705.
ESA, Özlük Dosyası, Askerlik Kâğıdı, Dosya No;10.974.705.
ESA, Özlük Dosyası, Ölüm Kâğıdı Dosya No;10.974.705.

ESA, Özlük Dosyası, Nüfus Sureti, Dosya sicil no;15.961.53
ESA, Özlük Dosyası, Hizmet Belgesi, Dosya sicil no;15.961.53
ESA, Özlük Dosyası, Maaş Belgesi, Dosya sicil no;15.961.53
ESA, Özlük Dosyası, Ölüm Kâğıdı, Dosya sicil no;15.961.53

GAZETELER

Resmi gazete;14 Nisan 1930.
Kars Gazetesi, 10 Şubat 1939.
Kars Gazetesi, 28 Nisan 1939.
Kars Gazetesi, 27 Haziran 1939.
Kars Gazetesi, 10 Haziran 1944.
Kars Gazetesi, 9 Ağustos 1947.
Kars Gazetesi, 20 Ağustos 1949.
Kars Gazetesi, 5 Nisan 1950.
Kars Gazetesi, 30 Mart 1938.
Kars Gazetesi, 14 Birinci Teşrin (Ekim) 1938.
Kars Gazetesi, 1 İkinci Kanun (Ocak) 1939.
Kars Gazetesi, 12 Mayıs 1939.
Kars Gazetesi, 23 Nisan 1940.
Kars Gazetesi, 6 Şubat 1940.
Kars Gazetesi, 23 Nisan 1940.
Kars Gazetesi, 27 Eylül 1938.
Kars Gazetesi, 19 ağustos 1938.
Kars Gazetesi, 2 Birinci Kanun (Aralık) 1938.
Kars Gazetesi,11 Temmuz 1939.
Kars Gazetesi, 25 Ağustos 1948.
Kars Gazetesi,27 Eylül 1939.
Kars Gazetesi,27 Birinci Kanun 1938.
Kars Gazetesi,27 Eylül 1938.
Kars Gazetesi,17 Şubat 1942, Salı, Sayı: 1017

Kars gazetesi, 27 Eylül 1938.
Kars gazetesi, 14 birinci teşrin 1938.
Kars gazetesi, 7 Mart 1939
Kars gazetesi, 26.05.1948,sayı:1630.
Kars gazetesi, 26.05.1948,sayı:1630.
Kars Gazetesi, 19.06.1948,sayı:1637.
Kars Gazetesi, 22.05.1948, sayı;1629.
Kars Gazetesi, 22.05.1948,sayı;1629
Kars gazetesi, 21 Mayıs 1938.
Kars gazetesi, 27 Eylül 1938.
Demokrat Kars Gazetesi, 18.11.1955.
Demokrat Kars Gazetesi, 03.09.1957.
Demokrat Kars Gazetesi,04.09.1957.
Demokrat Kars Gazetesi, 16.12.1957.
Demokrat Kars, 29 Haziran 1957, Sayı:559.
Demokrat Kars Gazetesi, 17 Eylül 1956.
Demokrat Kars Gazetesi, 25 Kasım 1957.
Demokrat Kars, 17 Eylül 1956.
Demokrat Kars Gazetesi, 19 Temmuz 1957.
Bugün Gazetesi, 12.08.1960.
Bugün Gazetesi, 26 Eylül 1960.
Bugün Gazetesi, 10 Ağustos 1961.
Bugün Gazetesi, 14 Temmuz 1961
Milliyet Gazetesi, 26.09.1953.

RESMİ YAYINLAR VE BELGELER

Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1287(1870)

Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1288(1871)

İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, Kars Belediye Başkanları listesi.

Kars Nüfus Dairesi, Nüfus Kayıt Örneği.

TBMM Milletvekilleri Albümü, C. I, Ankara 2010.

TBMM Milletvekilleri Albümü, C.II, Ankara 2010.

TBMM Milletvekilleri Albümü, C.II, Ankara 2010.

MECLİS TUTANAKLARI

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 16, İnikat 37, C:1 s.23.

DERGİLER

Belediyeler İstatistiği Dergisi, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara 1941.

1934 CHP Kongresi Tutanakları, (1936.1940.1941.1943.1944).

Kars İl Yıllığı, Kars 1967, s.210.

KİTAPLAR

AĞAOĞLU, Samet; **Babamın Arkadaşları**, İstanbul 1998.

ALDAN, Mehmet, **İz Bırakan Mülki İdare Amirleri**, I,İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

AKÇAYÖZ Vedat-**ÖZTÜRKKAN** Yıldırım; **Eski-Yeni Fotoğraflarla Kars**, Kars 2009,

AKGÜNDÜZ, Ahmet; **Osmanlı Devleti'nde Belediye Teşkilatı Ve Belediye Kanunları**, İstanbul 2005.

AYDIN, Mehmet Akif; **Türk Hukuk Tarihi**, İstanbul 1995.

AKYILMAZ, Gül-CİN, Halil; **Türk Hukuk Tarihi**, Konya 2008.

ATASOY, Veysel; **Türkiye'de Mahalli İdarelerin Yapısı Ve Yeniden Düzenlenmesi**, İstanbul 1992.

BADEM, Candan; **Çarlık Rusya'sı Yönetiminde Kars Vilayeti**, İstanbul 2010.

ÇELİK, Fahrettin; **Kars Eli Tarihi**, CHP Halkevleri Bürosu Yayını, İstanbul 1943.

ÇOLAK, Hikmet;**1930 Belediye Seçimleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

DAMALI, Alev; **Türkiye'de Mahalli İdareler Maliyesi (İl Özel İdareleri Ve Belediyeler)**, T.C.Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Ankara 1965.

- ERDOĞAN, Fahrettin; **Türk Ellerinde Hatıralarım**, Ankara 1954.
- ERGİN, Osman Nuri; **Mecelle-i Umur-ı Belediye**, I, İstanbul 1995, s. 299.
- GÖKDEMİR, Ahmet Ender; **Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti**, Ankara 1989.
- HÜRKAN, Serhat; **Altıokun Şark Ucu (Doğu ve Güneydoğuda CHP 1919-2009)**, Ankara 2010.
- İNALCIK, Halil, **Osmanlılar**, İstanbul 2010.
- Kars İli Geliştirme Stratejisi**, Ankara 1997.
- KENDİR, Hüseyin Saim; **Kars Hayvancılığını Geliştirme Özel Pilot Projesi**, 1974.
- KIRZIOĞLU, Fahrettin; **Kars Yaylası**, İstanbul 1946.
- KÜÇÜKUĞURLU, Murat; **Erzurum Belediyesi Tarihi**, I, İstanbul 2008, 34.
- KÜÇÜKUĞURLU, Murat; **Cihangiroğlu İbrahim Bey**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2000.
- Meşhur Valiler, 50 Ünlü Vali**, Ankara 1969.
- ORTAYLI, İlber; **Hukuk Ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı**, Ankara 1994.
- ORTAYLI, İlber; **Tanzimat'tan Sonra Mahalli İdareler**, Ankara 1974, s. 13.
- ORTAYLI, İlber – TEKELİ, İlhan; **Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi**, Editör: Ergün Türkcan, Ankara 1978,s.10.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988,s.83.
- TANÖR, Bülent; **Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)**,İstanbul 2002,194.
- T.C.İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, **Belediyeler**, İstanbul 1933
- T.C. Yol, Su, Elektrik İşleri Genel Müdürlüğü Köy Yolları Yapım Planlaması, **Kars İli**, Ankara 1968.
- TOKER, Tarhan; **Kars Coğrafyası ve Tarihi**, Kars 1939.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, **1933 Senesine Mahsus Olarak Belediye Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdike İktiran Eden Belgeler**, İstanbul 1930.
- TÜRKDOĞAN, Orhan; **Kars'ta Bir Etnik Grup Malakanlarının Toplumsal Yapısı**, İstanbul 2005.

ÜRESİN, Ekrem Rüştü; **Kars Sütçülüğü Hakkında Tetkikler**, Ankara 1936.

İğdır ve Tuzluca'nın Kars'a Bağlanmasına Dair Rapor, Başbakanlık Neşriyat Müdürlüğü,1934.

MAKALELER

DARKOT, Besim; "Kars", **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul 1977,s.360.

ERGENÇ, Özer; "Osmanlı Şehirlerinde Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler",**VIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler**, II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981,1265-1274.

FAHRETTİN, Kırzioğlu; "Cihangiroğlu İbrahim Aydın (1874-1948) daki Milli Mücadele Kars ve Atatürk'le İlgili Belgeler", **Bellekten**, XLVIII/189-190,(Ocak-Nisan 1984),s.107-165.

KIRZIOĞLU, Fahrettin; "Kars",**İslam Ansiklopedisi**, VI, İstanbul 1977,s.363.

OKTAY, Tarkan; "Belediye kurumunun Tarihsel Gelişimi",**Türkiye'de Yerel Yönetimler**, Nobel Yayınevi, Ankara 2008,s.119-156.

TOKER, Tarhan;"Kars, Su Ve Elektrik Gibi İki Devrimsel Esere Kavuştu", **Doğuş Dergisi**, V, Kars 1938,s.6.

TOZLU, Selahattin – BULUT, Hüseyin; "Kars Şehri'nin Nüfusu (XIX. Yüzyıl Ortası)", **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 4, Kars 2009,s.142.

ZENGEROĞLU, Hacıbabı; "Ahmet Tevfik Konağı", **Karseli Dergisi**, Sayı 41, Aralık 1967.

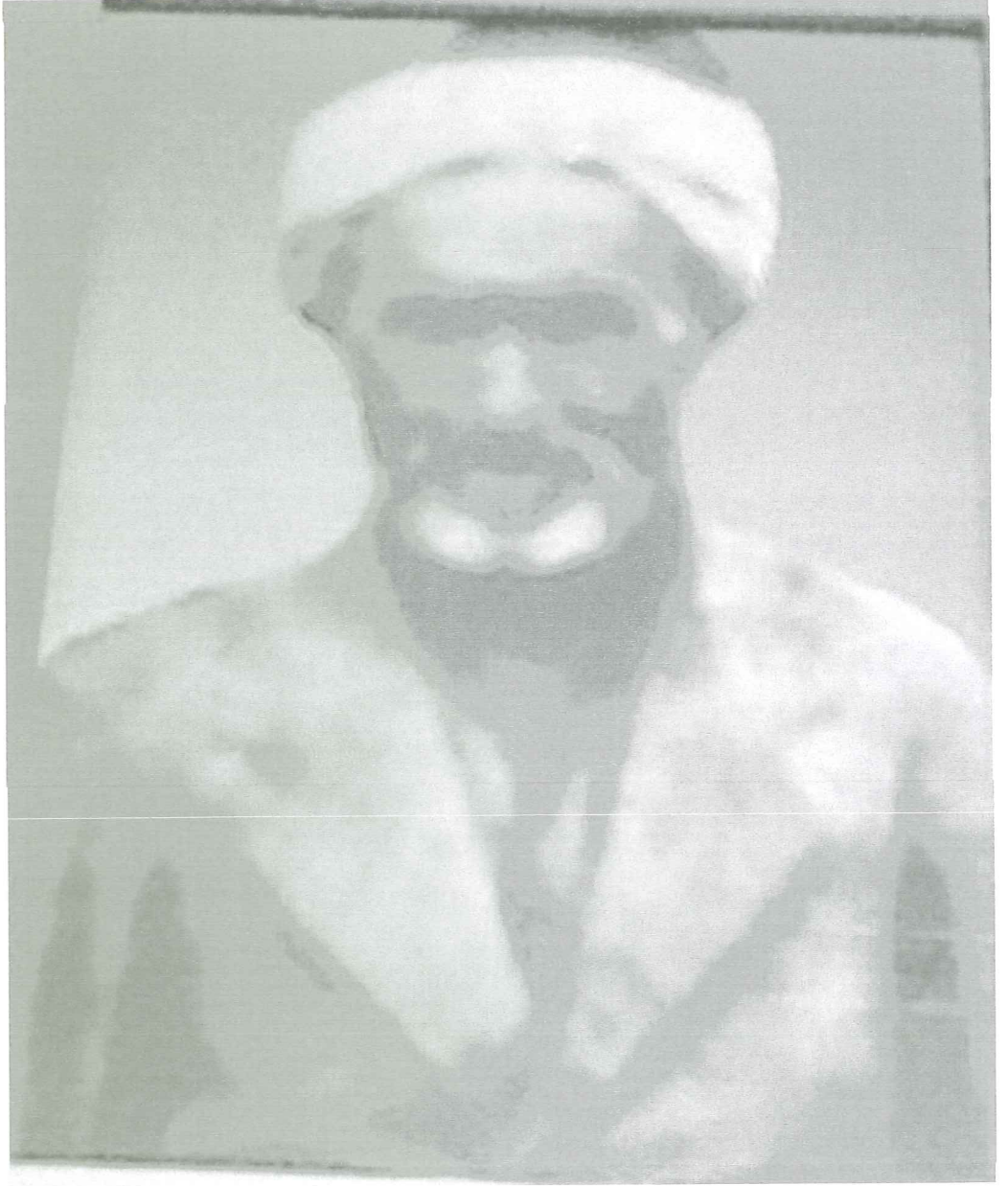
İNTERNET SİTELERİ

Gazetekars.com,tarih:10.05.2011.

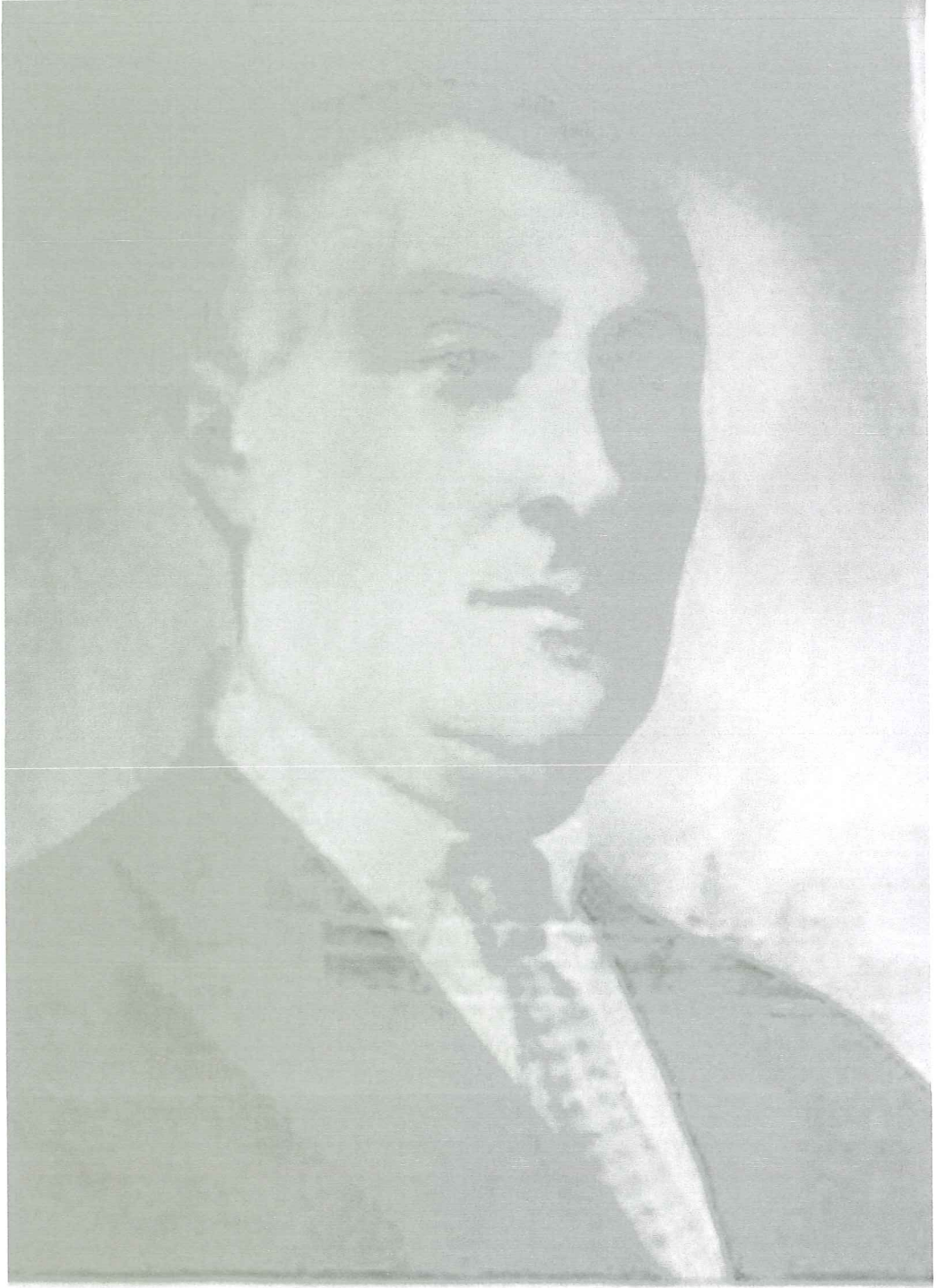
<http://www.ahiska.org.tr>,tarih:17.05.2011.

<http://www.bahadirliaillesi.com>, Erişim tarihi: 02.02.2011.

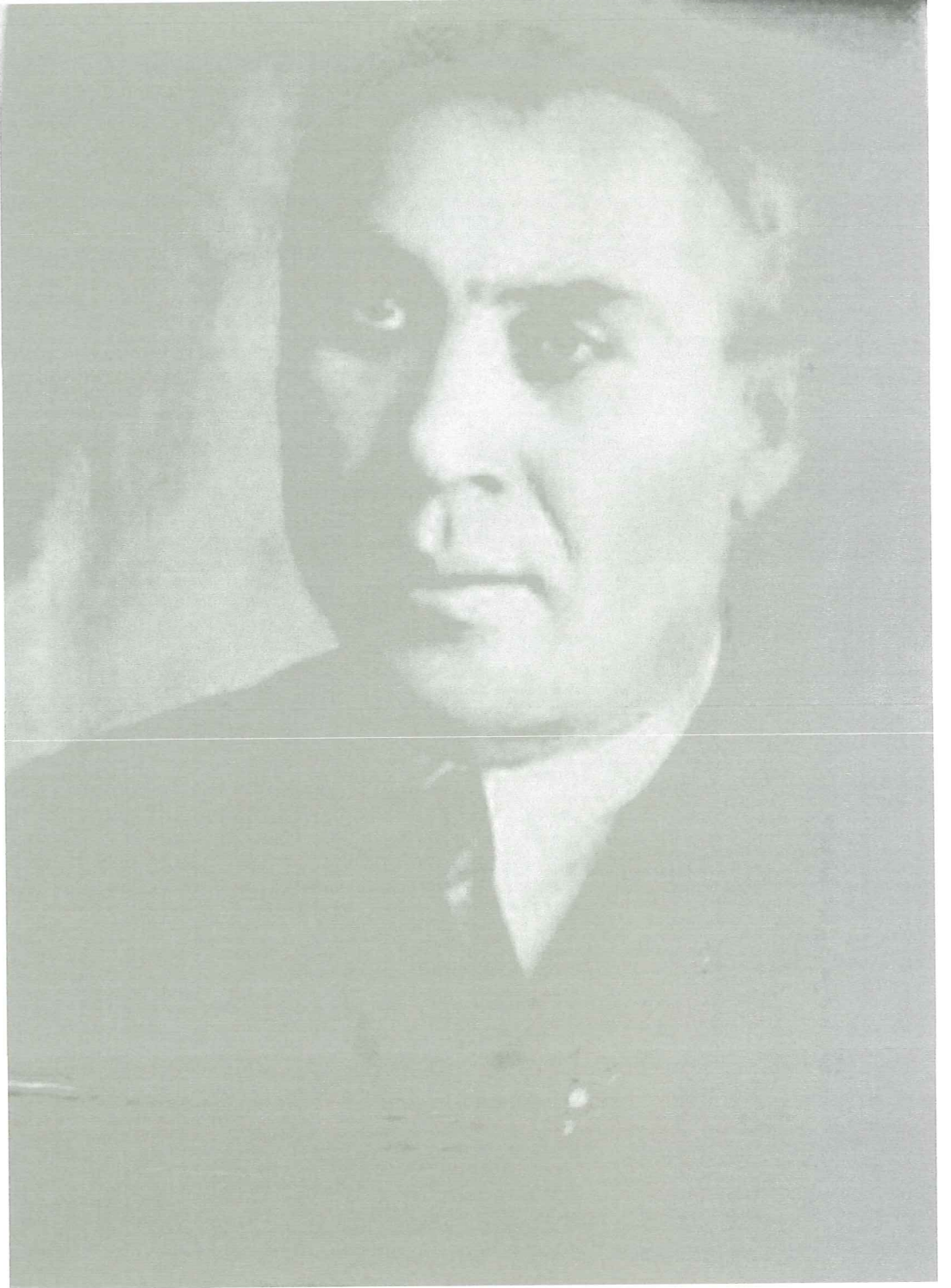
EKLER

Resim 2: Akif Çiçek (1920-1921)

Resim 3: Cihangiroğlu İbrahim Bey (1921-1926)

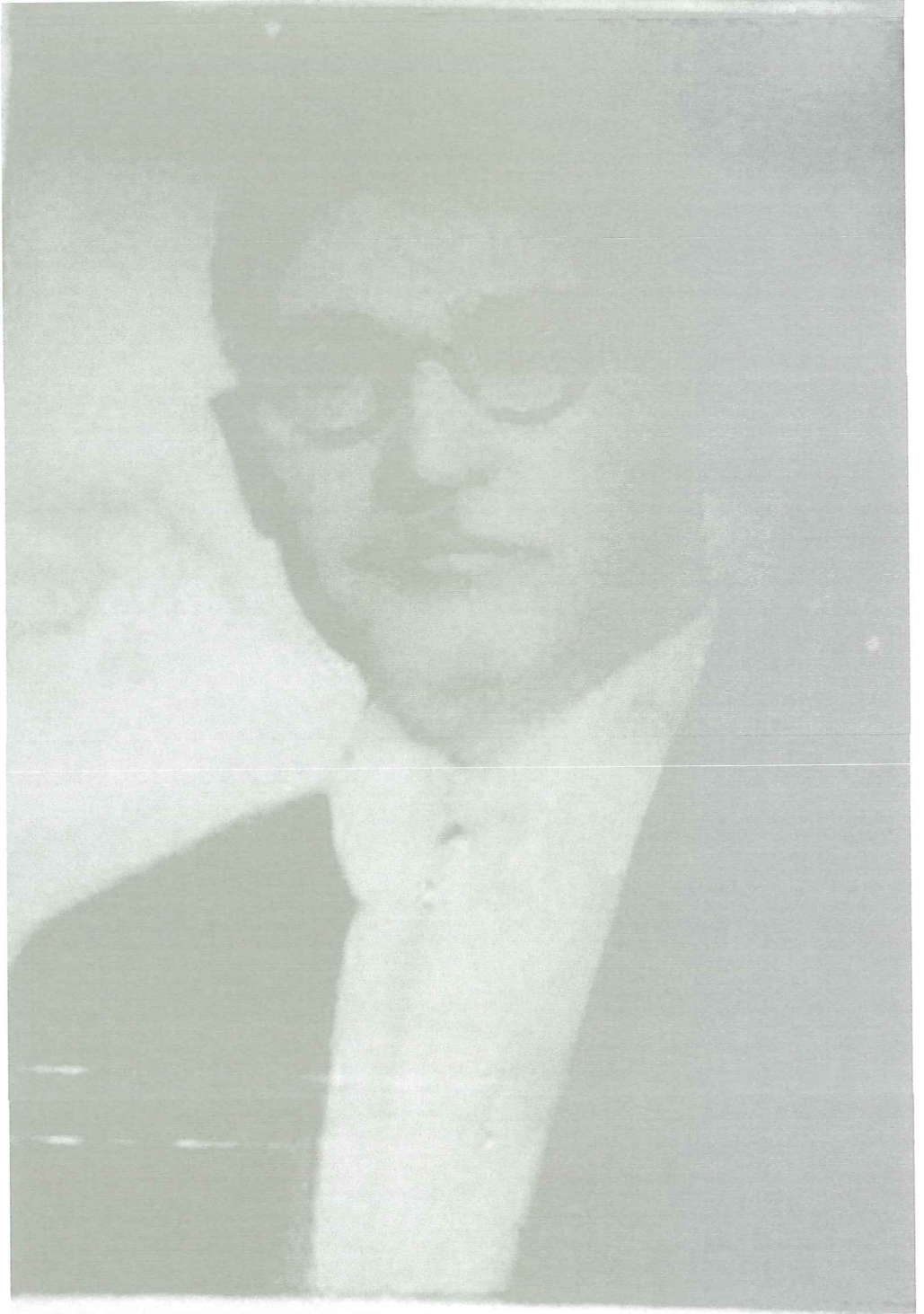
Resim 4: Hüseyin Han Talınlı (1926-1930)

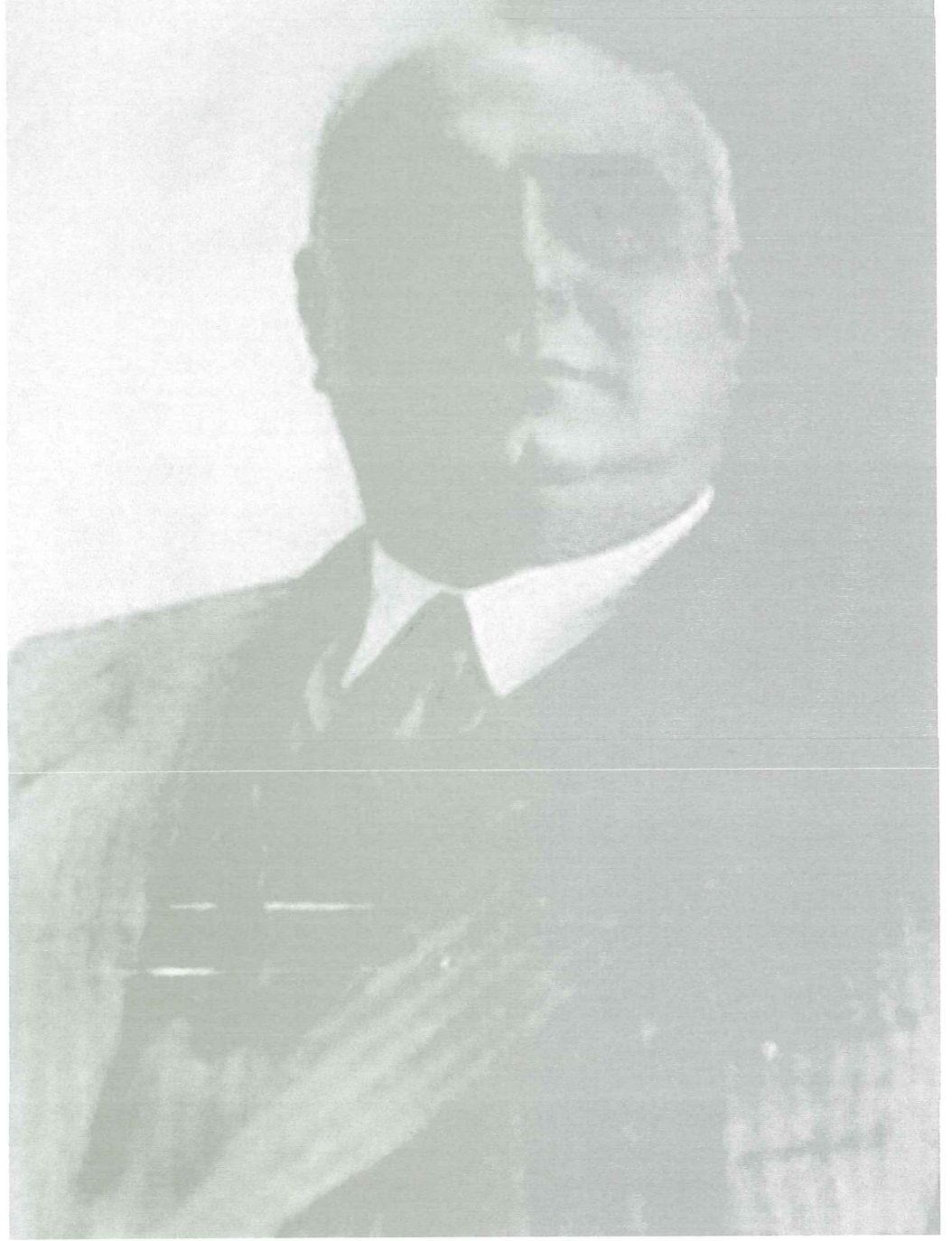
Resim 5: Hafız Kurban Yurtseven (1930-1932)

Resim 6: Hayrullah Dağlı (1932-1938)

Resim 7: Mehmet Rüstem Bahadır (1938-1946)

Resim 8: Tahir Barlas (1946-1950)

Resim 9: Nevruz Gündoğdu (1950-1953)

Resim 10: Baki Gündoğdu (1953)

Resim 11: Tanrıverdi Gökçay (1953-1954)

Resim 12: İsmail Hakkı Alaca (1955-1957)

Resim13: Yusuf Erengüç (1957-1960)

Resim 14: Arif Taşçı (1963-1971)

NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ				İL		İLÇESİ		MAHALLESİ / KÖYÜ		CİLT NO	HANE NO		
SIRA	BSN	C	YAKINLIK DERECESESİ	T.C. KİMLİK NO	ADI	SOYADI	BABA ADI	ANA ADI	DOĞUM YERİ VE TARİHİ	MED. HALİ VE DİNİ	TESCİL TARİHİ	OLAYLAR VE TARİHLERİ	
1	1	E	Kendisi	40081628608	AKİF	ÇİÇEK	MAMO	İMİM	KARS 01.07.1925	Evlil İslam	10.07.1925	Ölüm: 06/11/1935 Evlendirme: _____ Boşanma: _____	
2	2	K	Eşi	40081628762	SULTAN	ÇİÇEK	ALİ	KIYMET	KARS 01.07.1971	Evlil İslam	10.07.1925	Ölüm: 18/04/1942 Evlendirme: _____ Boşanma: _____	
BSN	ADI		DÜŞÜNCELER										
1	AKİF	DOĞUM	//1273 OLAN DOĞUM TARİHİ MİLADİYE ÇEVİRİLMİŞTİR. 10/7/1341 OLAN KAYIT TARİHİ MİLADİYE ÇEVİRİLMİŞTİR. 5490 SAYILI KANUNUN 39. MADDESİ VE NÜF. VAT. İŞL. GN. İMD. LÜĞÜNÜN 07.08.2006 TARİHLİ OLURUNA DAYANILARAK DOĞUM TARİHİ TAMAMLAMA İŞLEMİ YAPILMIŞTIR.										
2	SULTAN	EVLENME	(00.00.00000)	EVLENEREK GELDİĞİ YER: BİLİNMEYEN İLÇESİ									
2	SULTAN	DOĞUM	//1287 OLAN DOĞUM TARİHİ MİLADİYE ÇEVİRİLMİŞTİR. 10/7/1341 OLAN KAYIT TARİHİ MİLADİYE ÇEVİRİLMİŞTİR. 5490 SAYILI KANUNUN 39. MADDESİ VE NÜF. VAT. İŞL. GN. İMD. LÜĞÜNÜN 07.08.2006 TARİHLİ OLURUNA DAYANILARAK DOĞUM TARİHİ TAMAMLAMA İŞLEMİ YAPILMIŞTIR.										
AÇIKLAMALAR		DÜZENLEYEN					ONAYLAYAN YETKİLİNİN						
1-) KİŞİ VEYA KİŞİLERİN KAYDI KÜTÜÇE UYGUNDUR. 2-) İSBU NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ İLGİLİ MAKAMA İBRAZ EDİLMEK ÜZERE DÜZENLENMİŞ OLUŞU BAŞKA AMAÇLA KULLANILMAZ. 3-) İSBU NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ 23/08/2011 TARİHİNE KADAR GEÇERLİDİR.		ZEKİYE AŞVOL V.H.K.I. Paraf					TAHSİN ELKIRIŞ 1447-Kars Merkez Nüfus Müdürü V 24.02.2011 13:59 İmza						

Resim 15: Akif Çiçek Nüfus Kayıt Örneği

Cüzdan
Numarası
985945

NÜFUS NÜFUS CÜZDANI
SURETİ

Soyadı	Gündoğdu
Adı	Nevruz
Babasının adı	Mehmet
Anasının adı	Hüseyin
Doğum yeri	Çıldır
Doğum tarihi	1331 otuz biridir
Dini ve mezhebi	İslam
Medeni hali	Hüseyin ile evli
Vilâyeti	Kars
Kazası	Merkez
Mahallesi	Orta Kapı
Hane Numarası	25
Cilt Numarası	35
Sahife No:	35
Ne suretle verildiği	Tabiiye

Bu Nüfus cüzdanında adı ve hıvayeti yakkı 1331 yılında
Gündoğdu Türkiye Cumhuriyeti Vatandağı olarak Nüfus kütüğüne
İdir.Bu cüzdan Kars Nüfus idaresinden verilmiştir. 13/4/35I

Resmî Mühür
ve İmza

Aslının Aynıdır.

Örn. 1331/9/353
Nüfus 1331/9/353 m

Resim 16:Nevruz Gündoğdu'nun Nüfus Cüzdanı Sureti

T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI Nüf. ve Vat. İşl. Gn. Md.		MERNİS ÖLÜM TUTANAĞI		VGF-70	
Ölünün Kısaklık No. _____ Cinsiyeti : KADIN				Sıra No : _____	
1. İlçe Adı NÜFUSTA KAYITLI OLDUĞU				Cinsiyet 2. [K]	
3. FATİH				İlçe Kodu 3. [13,2,7]	
4. KÖY/MAHALLE ADI İSKENDERPAŞA					
5. CİLT NO 0135 6. AİLE SIRA NO 1101511 7. BİREY SIRA NO [] [] [] [] [] []					
8. ADI NAIMF					
9. SOYADI GÜNDOĞDU					
10. BABA ADI SADIK					
11. ANA ADI HATİCE					
12. DOĞUM YERİ ERZİNCAN					
13. DOĞUM TARİHİ (YAZI İLE) BİNÜÇYÜZYİRMİDOKUZ				Doğum Tarihi 13. [] [] - [] [] - [3,2,9]	
14. MEDENİ HALLİ DUL 15. DİNİ İSLAM				Kodu 14. [4] 15. [1,1]	
16. ÖLÜM YERİ (YAZI İLE) KADIKÖY VATAN HASTANESİ				İlçe/Ülke Kodu 16. [1,4,2,1] Ölüm Yeri 17. [2]	
18. ÖLÜM TARİHİ (YAZI İLE) ONÜÇNİSANBİNDOKUZYÜZDOKSANYEDİ 11:00				Ölüm Tarihi 18. [1,3]-[0,4]-[9,9,7]	
19. ÖLÜM NEDENİ AKHT SOLUNUM-DOLAŞIM YETMEZLİĞİ				Kodu 19. []	
20. ÖLÜM NEDENİNİ TESPİT EDEN KURUM KADIKÖY VATAN HASTANESİ				Kodu 20. [1]	
İKAMETGAH BİLGİLERİ					
21. İlçe Kodu [] [] []		22. Köy/Mahalle Adı [] [] [] [] [] []		İdari Birim Kodu [] [] []	
24. Bulvar/Cadde/Sokak [] [] [] [] [] []		25. Ev No [] [] [] [] [] []			
26. İkamete Gelis Tarihi [] [] - [] [] - [] [] [] []					
27. Ölüm Kayıt Tarihi [] [] - [] [] - [] [] [] []				Ölüm Sıra No 28. [] [] [] [] [] []	
Bildiride Bulunanın Adı : ERKAN		Adresi : KAYIŞDAĞI CAD.NO:229			
Soyadı : GÜNDOĞDU		K:4 D:7 ÇEMENZAR			
Doğum Tarihi : 1944		Tarih : 24.04.1997		İmza : [] [] [] [] [] []	
Tutanığı Özenleyen Memurun Adı : MELEK		Onaylayan Yetkilinin Adı : METİN		Tutanığın Düzenlendiği Yer KADIKÖY VATAN HST.	
Soyadı : BAL		Soyadı : YAĞCI		Tarih : 24.04.1997	
Unvanı : İDARİ MEMUR		Unvanı : BAŞHEKİM		Kayıt No : 20	
İzması : [] [] [] [] [] []		İzması : [] [] [] [] [] []			

Resim 17: Nevruz Gündoğdu'nun Ölüm Belgesi

Nüfus hüviyet olgusunu Sureti

Not : 671468
Soyadı : Gökçay
Adı : Tanrıverdi
Erkekli : Erkek
Vatandaşlığı : Hacılar
İkinci adı : Mutice baki
Doğum yeri : Gümri
Doğum tarihi : 1332
Dini : İslam
Mesleki hali : Bekar
Vilayeti : Kars
Mahalle veya köyü : İstasyon mahallisi

Ev No : 272

Sist No : 5-2

Bahife No : 74

Ne suretle verildiği : Gelen kayda göre tabdilen

Bu nüfus cüzdanında adı ve hüviyeti yazılı olan Tanrıverdi Gökçay Gümri vilayeti vatandaşı olarak nüfus kütüğünde kayıtlıdır. Bu cüzdan İskara Nüfus idaresinden verilmiştir.

15/7/946

Resmî Mühür İstisna

İBİA Cibidir.

Resim 18: Tanrıverdi Gökçay'ın Nüfus Cüzdanı Sureti

BELGE

Mahallesinde Hamdibey Mahallesi Çamlık Sitesi C Blok Daire:6 da
ikamet etmekte olan Hâşim ve Hadicehaniden olan ~~göğüs~~ ve
01.07.1916 Doğumlu Gökçay Tanrıverdi 13.04.2007 tarihinde vefat
etmiş Cebaze masrafları aynı adreste ikamet etmekte olan Keremhan
İstanbul'dan tarafından karşılanmış olduğuna dair belgedir.

21.08.2007

Çanakkale İli Ayvacık İlçesi
Hamdibey Mah.İl. Muhtarı
İsmail SAYAN

İSMAİL SAYAN
HAMDİBEY MAHALLESİ
MUHTARI
TEL: 712 40 83 AYVACIK / ÇANAKKALE

TANRIVERDİ GÖKÇAY
Sicil No: 16.961.250.0

2003.2007*2869329

Resim 19: Tanrıverdi Gökçay'ın Ölüm Belgesi

Baskılık Stoll Karası

T. C. Emekli Sandığına Gönderilmekte Olan Tezeli Fişine Eklencek
NÜFUS HÜVİYET CÜZDANI

Soyadı	Al a c a		
Adı	İsmail Hakkı		
Babasının adı	Tayyar		
Anasının adı	Fatma		
Doğum yeri ve yılı	Alaca - Eskişehir : 325 aslı : 326		
Dini ve mezhebi	İslam		
Medenî hal	Rukiye ile evli		
NÜFUS KÜTÜĞÜNE KAYITLI OLDUĞU YER			
Vilayeti	K a r s		
Kazası	D i g o r		
Nahiyesi	Merkez		
Mahalle veya köyü	A l a c a		
Sokağı ve ev No.	8		
Cilt No.	29	Sayfa No.	25
Ne suretle verildiği	Zeyiinden		

CÜZDAN No.:

Bu nüfus cüzdanında adı ve hüviyeti yazılı olan İsmail Hakkı Alaca
Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak nüfus kütüğünde kayıtlıdır.
Bu cüzdan Diğor nüfus idaresinden verilmiştir. 30.5.70
Bu suret aynısıdır. Resmî mühür ve imza

32111971

Suretiler taszım ve tasdik eden
Makam

Resim 20: İsmail Hakkı Alaca'nın Nüfus Cüzdanı Sureti

Tanzim eden daire
veya Muhtarlık

Sayı :

ÖLÜM VE İNTİKAL VUKUAT KÂÇIDI
(Sulh Yargıçlığı, İcra Nüfus Memurlukları
ve Muhtarlıklar için)

Soyadı : Alaca
Adı : İsmail Hakkı
Baba adı : Tayyar
Ana adı : Fatma
Doğum yeri : Alaca köyü
Doğum tarihi : 13 1326 Ts 1323
Ölüm tarihi (Gün, ay, sene) : 8 Kasım 1977
Ölüm yeri, adresi (Sokak, kapı No.) : İstanbul, Gayir. eglu sok.
Son kanuni ikametgâh adresi : Nazilli sok 11/8 S. Ahmet
(İl, İlçe, Mahalle, Köy, Sokak, Kapı No.) : Ankara 4012
Sanat veya mesleği : Avukat

Nüfus kayıt sureti :

İli : Kars Sokak :
İlçesi : Diğer Kapı No. :
Nahiyesi : Cilt No. : 002
Mahalle veya köyü : Alaca köyü Sayfa No. : 34

MİRASÇILARIN

Soyadı	Adı	Karabet derecesi	Adresi
Alaca	Ruhiye Eşi		Nazilli sok 11/8
Alaca	Berin kızı		"
Alaca	Fatma Berin		"
Alaca	Emsal		"
Alaca	Besra		"

Diyarbakır Mahallesiinde Köyünde ölen hüviyeti yukarıda yazılı şahsa ait vukuat kâçidi beğli olarak gönderilmiştir. 13 101 11972

NOT : Yukarıdaki sonuçların karşılığı tam olarak verilecek, aksi takdirde sorumlu bırakılmıyacaktır.

Resmî Mühür ve imza

Resim 21: İsmail Hakkı Alaca'nın Ölüm Belgesi

NÜFUS KİMLİK ÖRNEĞİ

DİKKAT: Bu formun
kullanılması için
T.C. Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü'nün
yayınladığı talimatlar okunmalıdır.

T.C. Standart Form No: 1-00-005

Soyadı Erengüç	Adı YUSUF		
Doğum yeri Kars	Doğum tarihi 1338	Cinsiyeti Erkek	
Medeni hali Evli	Baba adı Ali		
İli Kars	İlçesi Kars		
Bucak Merkez	Mahalle veya köy Ortaköyü		
Sokağı	Ev no. 186	Cilt no. 21	Sıra no. 85
Verildiği nüfus müdürlüğü veya memur. Kars	Onaylayanın adı, soyadı, unvanı, imzası, mühürü MURATTA ERGİN Özellikler Müdürlüğü 2014		
Cüzdan no. 989065	Ne suretle verildiği Tebdilen		
NOT: Bu Formun Emekli Sandığına gönderilmesi halinde: a) Evlenme veya boşanma nedenleriyle soyadındaki değişiklikler cüzdanda her iki soyadı yazılmak suretiyle gösterilir. b) Adı veya soyadı veya doğum tarihindeki değişikliklere ait mahkeme kararları tebliğ belgeyi eklenir. Yoksa kararın tarih ve numarası ile mahkeme kararlığı kurulunun adı, adresiyle ilgili bölümlerde gösterilir.			
Kararın yapıldığı müdürlüğün adı	Kararın tarihi	Kararın numarası	

Resim 22: Yusuf Erengüç'ün Nüfus Cüzdanı Sureti

Bu belge faksa cevap verirken kullanılacağı takdirde faks izley formunun seri ve numarasını yazınız.

NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ		İl		İlçe		Makale/Köy		Cilt No.		Sayfa No.		Kısaltma No.	
Yakınak Derecesi	T.C. Kimlik No.	Adı Soyadı	Baba Adı	Ana Adı	Doğum Yeri ve Tarihi	Mesleki Halli Dini	Doğum Yeri ve Tarihi	Yaslılık ve Tarifi	Özellikler ve Tanımlar	Ölüm Tarihi	Ölüm Yeri	Ölüm Tarihi	Ölüm Yeri
4	Er. Kendisi	Arif TAŞÇI	Ali	Cevahir	Kars 1329	Evlü	Kars 1329		Ölüm : 22.01.1996 Evlenme : --- Bekarlık : ---	1	27		
10	Kı. Eşli	Hava TAŞÇI	Mustafa	Nevreste	Sivas 1339	Dul	Sivas 1339		Ölüm : Sağ Evlenme : --- Bekarlık : ---				
11	Er. Oğlu	Közer "	Arif	Hava	Ardahan 17.08.1940	Evlü	Ardahan 17.08.1940		Ölüm : Makil Evlenme : 1968 Bekarlık : ---				
13	Kı. Kız	Kevser "	"	"	Kars 23.08.1944	Bekar	Kars 23.08.1944		Ölüm : 01.04.1945 Evlenme : --- Bekarlık : ---				
15	Kı. Kız	Suna "	"	"	Kadıköy 27.09.1947	Boşandı	Kadıköy 27.09.1947		Ölüm : Sağ Evlenme : 4.8.1969 Bekarlık : 23.10.1992				
16	Er. Oğlu	Ali "	"	"	Kars 16.01.1955	Evlü	Kars 16.01.1955		Ölüm : Sağ Evlenme : 25.09.1976 Bekarlık : ---				

Yazılı Adı, Soyadı, Ünvanı, Yaşı : 05.02.1996

Yasın SIKIRMIŞ
Nüfus Müdürü

İmza

Resim 23: Arif Taşçı'nın Nüfus Kayıt Örneği

**Resim 24: 1903 Yılında Ruslar Tarafından Tek Katlı Olarak Yapılan
Eski Belediye Binası**

(Kaynak: Eski-Yeni Fotoğraflarla Kars)

Resim 25: Eski Belediye Binası

(Kaynak: Eski-Yeni Fotoğraflarla Kars)

Resim 26: Kars Kalesinden Bir Görünüş
(Kaynak: Eski-Yeni Fotoğraflarla Kars)

Resim 27: Kaleiçi Mahallesi'nden Bir Görünüş
(Kaynak: Eski-Yeni Fotoğraflarla Kars)

Resim 28: 1898 Şehrin Görünümü
(Kaynak: Eski-Yeni Fotoğraflarla Kars)

Resim 29: 1920 Yılında Ahmet Tevfik Paşa Konağı
(Kaynak: Eski-Yeni Fotoğraflarla Kars)

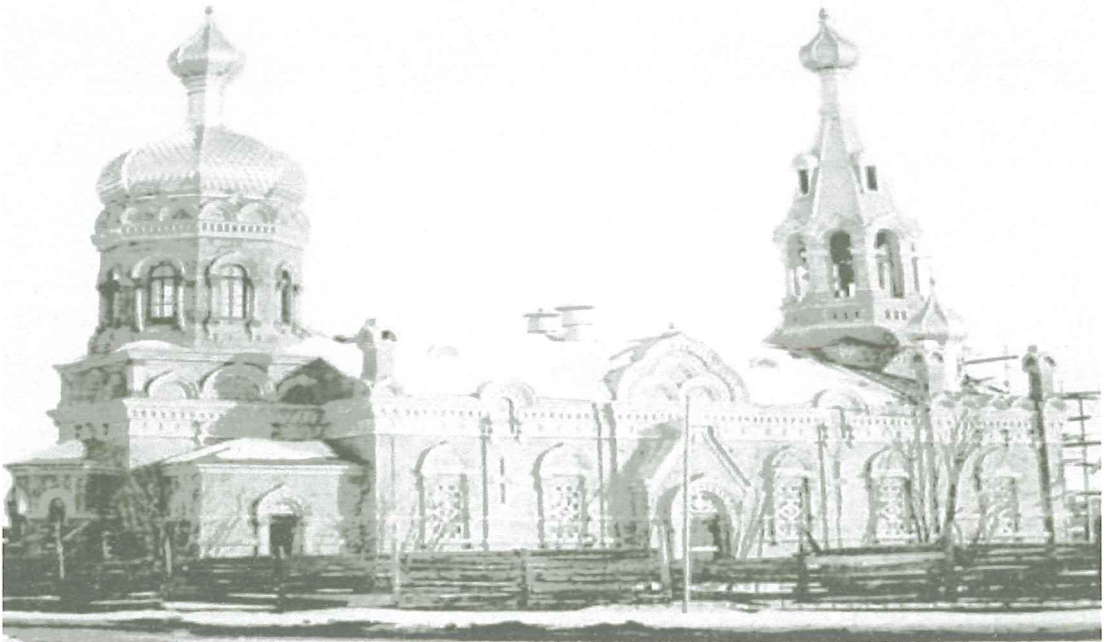
Resim 30: Tarihi Taş Köprü
(Kaynak: Eski-Yeni Fotoğraflarla Kars)

Resim 31: Tarihi Demir Köprü
(Eski-Yeni Fotoğraflarla Kars)

**Resim 32: 1939- Rus Vovo Firması Kars'ın Elektrik Direklerini Dikerken
(Eski-Yeni Fotoğraflarla Kars)**

Resim 33: Eski Kazak Kilisesi (Kaynak: Eski-Yeni Fotoğraflarla Kars)

Resim 34: Kaleiçi Mahallesinden Bir Görünüş
(Kaynak: Eski-Yeni Fotoğraflarla)

Resim 35: İnönü Meydanı'nda Cumhuriyet Bayramı Töreni 29.10.1930 (Arkada Aleksandr Nevski Kilisesi, Kaynak: Eski-Yeni Fotoğraflarla Kars)

Resim 36: İstasyon Binası Eski Görünümü
(Kaynak: Eski-Yeni Fotoğraflarla Kars)

Resim 37: İstasyon Binası Yeni Görünümü

Resim 38: 1972 Yılında Vefat Eden Hafız Kurban Yurtseven'in Kabri

Resim 39: Akif Eyidoğan (İyidoğan)

ÖZGEÇMİŞ

Hazine Doğualp

1985 yılında Çorum ili Sungurlu ilçesi Kemallı Köyünde doğdu.

1992 yılında Atlıoğlu İlk Okulunda eğitimine başladı.

2000 yılında Gazeteci Hasan Tahsin İlköğretim okulunda eğitimini bitirdi.

2000 yılında Nahit Menteşe Lisesine girdi.

2003 yılında lise eğitimini tamamladı.

2004 yılında Atatürk Üniversitesi tarih bölümüne girdi.

2008 yılında lisans eğitimini tamamladı.

2009 Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalında yüksek lisans sınavını kazandı.